

HiO-rapport 2011 nr 16

Biter fra livets puslespill

Ole Christian Lagesen og Per Østerud (red)

Høgskolen i Oslo
Juni 2011

© Høgskolen i Oslo
ISBN 978-82-579-4764-4
ISSN 0807-1039

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, Interesseorganisasjon for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale medfører erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Til leserne

Dette er den tredje rapporten fra Høgskolen i Oslos skrivekurs for seniorer, hvor høgskolefolk forteller fra oppvekst og yrkesliv. Som i de tidligere kursene har utfordringen for deltakerne vært å skrive personlig om egne opplevelser, erfaringer og refleksjoner. Etter lange høgskoleliv med studieplaner, forelesninger, artikler, forskning og saksinnlegg, har fellesskapet innenfor kurset stimulert til å formidle egne beretninger fra levd liv, fra barndom og ungdomsår, fra utdanning og yrkesliv, fra bevegende møter og skjellsettende opplevelser.

Underveis har de fått inspirasjon og veiledning gjennom møter med forfatterne Karsten Alnæs, Gro Dahle og Karin Sveen. Egil Fossum har gitt innsikt i hvordan man kan skrive essays. Tordis Fosse har, sammen med kurslederne, gitt respons og tilbakemeldinger på tekstene underveis, og ikke minst har utveksling av tekster og gruppearbeid gitt stimulans til emnevalg og tekstutforming.

Thor Skott Hansen har som tidligere stått for den administrative gjennomføring av kurset, og Kristin Larsen har vært sentral i sluttfasen med samling av tekstene til ferdig bok.

Vår takk til alle, ikke minst Høgskolen i Oslo, representert ved høgskoledirektør Åsulv Frøysnes, for vilje og evne til å gi også dette skrivekurset økonomi og praktiske muligheter til gjennomføringen.

Forfatterne er høyst forskjellige. De kommer fra mange steder i landet, og fra forskjellige yrkes- og utdanningsmiljøer innen Høgskolen i Oslo. Ett forhold er nytt. Tre av deltakerne kommer fra Høgskolen i Akershus. Det må være helt ut riktig, om litt foran "tidsskjemaet". De to høgskolene i Oslo og Akershus blir jo først formelt til EN samlet høgskole i august 2011. Men innen denne delen av virksomheten i høgskolens Kompetansesenter for seniorer har vi allerede begynt samarbeidet.

Fortellinger fra barndoms- og oppvekstår, og de personlige møter med enkeltmennesker, er flere enn i de tidligere bøkene. Den personlige stemmen i tekstene blir enda tydeligere. Det er ingen ulempe.

God lesning!

Oslo, juni 2011

Ole Christian Lagesen
Per Østerud

Innhold

Til leserne	3
DA LIVET SKIFTET MENING.....	7
Per Østerud: Snøskredet	9
Jostein Kleiveland: Nokon som bryr seg	13
Reidun Lappen: Helikopterturen	17
MENNESKER VI MØTTE.....	21
Else Kokkersvold: Juletreet.....	23
Solveig Tutvedt: Barn i Boston.....	27
Solveig Tutvedt: Tre fortellinger fra Emma Hjort	31
Per Østerud: Dansen på landevegen	41
Olga Herbjørnsen: Espedalen.....	45
Britt Selanger: Ferier med Vidar.....	51
PÅ YRKESLIVET LØS.....	57
Jorun Fougner: Småbarn i teori og praksis/To fag – to bøker	59
Else Kokkersvold: Skole- og yrkesliv mellom makt og avmakt.....	69
Signe Sundt Rasmussen: Øyeblikk til ettertanke.....	89
Britt Selanger: Det første morgenstellet	95
Olga Herbjørnsen: Hva er kunnskap?.....	97
Randi Kokkvoll: Kvinner selv sto opp og strevde	107
ERINDRINGER OM BEGYNNELSEN	111
Else Kokkersvold: Appelsinkasser	113
Randi Kokkvoll: Årsrytme på en fjellgard	115
Synnøve Caspari: Hummerfiske.....	123
Synnøve Caspari: Til New York med båt.....	125
Asfrid Lønstad: Barndomsminner fra nord	127
JA, SÅ OPPLEVDE VI KRIGEN.....	137
Reidun Lappen: Fallskjermkjolen	139
Randi Kokkvoll: Da krigen kom til Glåmos.....	143
Ole Christian Lagesen: Flukten til krigen	145
Hans Christofer Børresen: Refleksjoner over Petter Moens dagbok.....	147
APPENDIKS	153
Rapport fra en studietur til Boston for å se på senioropplegg ved et amerikansk college.....	155

DA LIVET SKIFTET MENING

Per Østerud: Snøskredet

Han kom gående i skutersporet ned den slake furulia mot skytebanen. Det gikk sakte. Kroppen var lut og gangen virket usikker. Han var uten lue og hadde blodflekker på den høye panna. Snøen var kram. Han subbet framover med støvel bare på det ene benet. På den venstre foten var han i strøpelesten.

Skiskytinga, en av påskehelgas høydepunkter i den lille fjellbygda Brydalen, var slutt. Men det stod en liten flokk igjen på standplassen. Der var Petra sammen med de to barna som var med for å se på, mens mamma og pappa skulle gå til DølPerhammeren for å fotografere. Ta bilder som skulle brukes i ei bok om fjellet. Petra og barna gikk ut av flokken og kom han i møte. De så på han. Lenge. Så brøt jenta stillheten: "Er mamma død?" "Ja," svarte han, svakt. Mer ble det ikke sagt. Jenta falt rett bakover i snøen, momentant.

Hva som skjedde etter dette dramatiske møtet og den sjokkerende opplevelsen for både barn og voksne, er noe uklart for han som nærmest utmattet hadde båret på det tunge budskapet. Han hadde slitt seg fram langs den stri elva Speka. I begynnelsen hørte han skuddene fra skytebanen, men etter hvert ble det bare elva og fosseduren. Han hadde vært redd for ikke å nå fram før det ble mørkt og alle var gått. Men han klarte det. Det var noen der ennå, og barna ble tatt godt hånd om. Så skjedde det mye på en gang. Han fikk tørr strømpe og støvel av Erling, naboen. Det kom snøskuter og slede, og flere karer rustet seg med snøskuffer for å være med. Det var også en ung lege med i følget. Det skjønte han da de kom til rasstedet. Ellers kan han ikke huske hvem de andre var, bortsett fra Ingulf, mann til Petra og hans nærmeste venn i Brydalen. Skuterturen oppover har han heller ikke klart for seg. Den overskygges av kampen med snøen og flukten fra den som lå igjen. Alt dette svirret i hodet hans mens den tause gruppen menn dro oppover mot ulykkesstedet.

Han hørte en buldrende lyd og merket våt snø rundt skuldrene og hodet. Så ble alt borte. Han vet ikke hvor lenge det kan ha vart, men da han kom til seg selv, satt han fastklemt, med den venstre armen bak ryggen. Han merket panikken komme, men samlet seg da han oppdaget at det var noe rom mellom ansiktet og knærne. Han satt nærmest på huk. Han kunne puste, og den høyre hånda lot seg frigjøre fra staven. Han begynte å grave i snøen, framover. Ble roligere og kjente at kreftene kom. Han fikk skjøvet noe snø mellom knærne og under seg, og det ble litt plass rundt kroppen på den høyre sida der han hadde armen fri. Han fikk løsnet bindingen og kunne sparke snø med den høyre foten. Det venstre benet ble frigjort ved at han lot skoen bli i bindingen. Etter hvert ble det mulig å vri kroppen og rette seg opp litt, slik at også den venstre armen kom fri. Så gravde han med begge hendene i ansiktshøyde. Det ble begynnelsen til en liten tunnel og etterhvert lettere å grave. Kroppen fikk mer rom. Han kunne lene seg framover. Snøen ble løsere. Det lysnet litt gjennom snølaget, og den høyre hånda kjente åpen luft.

Fra da av var det relativt lett å komme seg ut. Han ropte etter henne med en gang han fikk fram hodet, flere ganger, men det var ikke noe svar. Da han kom seg fri, fikk han se at snøraset ikke var så bredt. Han kjente dette stedet godt. Det var farbar veg der om sommeren, og skuter- og skiløype om vinteren. På nedsida av veien rant Speka, og på oversida var det en bratt skrent som kunne gi snøen rask fart før den ble liggende på veien uten å komme videre.

Hun hadde gått først i sporet. Det var klisterføre. Han husker godt den siste replikken mellom dem. "Hvordan ble skiene," spurte han. "Ikke så verst" var svaret. Kort tid etter ble begge tatt av raset. Han så seg om og ante hvor hun kunne ligge, ikke så langt foran der han hadde gravd seg fram. Han begynte å grave på nytt, med begge hendene. Greide å få til et hull i snøen. Syntes han kjente noe mykt. Da kom det enda ett ras. Han stod oppreist, fikk snudd ryggen halvt til snøen, løftet opp begge armene og ble begravd til godt over livet. Han satt fast på nytt, men nå hadde han armene fri. Det begynte imidlertid å skorte på kreftene. Snøen var tung, med rester av grus og småstein fra fjellsida. Han måtte kjempet seg ut av den nye fonna. Nå var det ingen annen utvei enn å komme seg til bygda etter hjelp.

Sammen med hjelpmannskapet stod han der igjen. Tafatt. Han pekte ut stedet der han hadde prøvd å grave og trodde hun kunne ligge. Det så ut til å ha kommet enda mer tung snø. Han orket ikke å se på det som skjedde. Gikk for seg selv nærmere elvebredden og ble stående der. Det ble stille blant mennene. Den unge legen kom bort til han, la armen rundt skulderen hans, men sa ikke noe. Slik stod de en stund. "Du blør, har du vondt i hodet eller andre steder," spurte legen. "Nei," svarte han. Det ble et langt opphold, og så kom det spørsmålet som har festet seg i minnet hans, og som han har tatt fram mange ganger i tida etterpå: "Hva skal jeg gjøre nå?" Han har heller ikke glemt legens svar: "Du skal tenke på deg selv og ta deg av barna".

Skuteren med sleden ble gjort i stand for hjemturen. Den døde var pakket godt inn og tjoret fast på sleden. Mannskapet gikk nedover, mens han fikk sitte på skuteren bak ryggen til han som kjørte. Da de kom ned i bygda var det ingen igjen på skytebanen. Premieutdelingen og festen på Midtvang var avlyst. Skuterfølget gikk rett til Petra og Ingulf der barna var. Det var ikke så mye å si. Ingulf fulgte dem hjem til bruket, feriestedet der de oppholdt seg hver sommer og som regel i påsken. Det ble tidlig kveld. De la seg samtidig og sammen til sengs. Nå var de bare tre, og slik skulle det bli framover.

Dagen etter kjørte Ingulf dem hjem til Hamar. Det var stille i bilen, hjemveien var lang og det gikk sakte. De hadde med matpakker, og bare en gang stoppet de. Det var på Opphus, ikke langt fra der bestemor Ellen hadde vokst opp. Hun kom nedover fra Lillehammer og var hos dem til etter begravelsen.

Han sitter igjen med inntrykk av at dette var en langsom og stille tid. Det kom imidlertid mange innom. De fleste for å hilse og gi uttrykk for medfølelse og omtanke. En av vennene fra høgskolen tok omkring han og sa: "Glem ikke å ta vare på sorgen i deg". Dette kom noe uventet, og det tok lang tid før det gikk opp for han hva

utsagnet innebar. Han kjente det seinere som en viktig forutsetning for det livet som skulle leves videre.

Etter begravelsen gikk livet over til de vanlige rutinene. Barna gikk sin faste gang til skolen og han til sitt arbeid på lærerhøgskolen. Det var vår, og stor aktivitet blant barn og unge på Mælumsløkka, der de bodde. Den store lekeplassen som var blitt til på dugnad, tørket opp og kom i bruk. Her spilte barna løkkefotball nesten daglig. Denne våren var han mer med enn tidligere. Enkelte ganger ble han også bedt om å komme ut og delta. I grenda var det dessuten opprydding, hagearbeid og dugnad etter vinteren. Stedet, naboskapet og vennene kom nærmere og betydde mer, og de fjernere kontaktene kom oftere og virket sterkere. Det kunne være en som stakk innom med et hjemmebakt brød eller et glass syltetøy. Det vanket også invitasjoner til å være med på tur eller til å spise søndagsmiddag.

Det ble sommer og ferien nærmet seg. Han var fast bestemt på å ta med seg barna opp til fjellbygda, som tidligere år. Deltakelsen i dagliglivet der oppe skulle fortsette mest mulig som før. Det kunne være spennende å se om linerleparet fra sist sommer var tilbake på tunet, om svarttrosten hadde bygd rede i takrenna og om det var kjøttmeis eller bokfink i noen av fuglekassene. Når det nærmet seg midtsommer, var det slåttonn, eller vinne som de sa i fjellbygda. Da kunne de hjelpe til, være sammen med naboene og treffe venner i alle aldre. Han skulle også ta med seg barna til fjels og kanskje overnatte i telt. Og sammen med dem ville han oppsøke ulykkesstedet, slik at de med egne øyne fikk se den skrenten der snøen kom overraskende og førte til den dramatiske ulykka.

En av de første dagene i ferien tok de denne turen. Fjellveien gikk langs rasstedet. Han stoppet bilen. De gikk ut og ble stående og se opp mot skrenten. Det var en god del trær på kanten der snøen hadde skutt fart. Raset måtte ha blitt utløst lenger opp i fjellsida. De ble stående uten å si noe. Elvesuset ble tydelig. Han snudde seg og så oppover mot Langkletten før de satte seg i bilen og kjørte videre langs elva. Turen gikk forbi Helgesvollen mot Rausjødalen for å finne ei steinhelle som skulle bli støtte på grava til mamma.

I Rausjødalen er det en stor setervang med flere setrer og et gammelt meieri bygget i stein. Et stykke ovenfor vangen er det et steinbrudd. Her er det flate fine heller som ofte har et grønt, mønstret lavliknende belegg som en del av steinen. Han hadde snakket om å lete etter emne til ei gravstøtte her. Problemet var å finne en stein som var fin nok, men samtidig ikke større og tyngre enn han maktet å bære den. Det ble prøvd ut flere steiner til de fant en som i felleskap lot seg frakte ned til bilen.

Om høsten kom støtta på plass. Steinen var ikke stor, men fin med den sterke, karakteristiske grønnfargen fra fjellet i Nord-Østerdalen. Ved siden av støtta ble det plassert en ildrød Erika som skulle stå vinteren over. På vårparten ble grava ferdig. Nyplantet med stemorsblomster. Inntil støtta stod det et lite glass med hvitveis. Grava tok seg godt ut på den vakre kirkegården, med Ankerskogen som nærmeste nabo. Det var deres grav. De hadde funnet steinen sjøl og slitt med å få den fram.

Per Østerud er født 1928 i Nes på Romerike. Cand. philol., l.amanuensis i pedagogikk og har undervisningserfaring først og fremst fra Hamar lærerhøgskole. Har vært leder av Forsøksrådet for skoleverket, rektor ved Sagene lærerskole, ved den sammenslåtte høgskolen Oslo/Sagene og seniorrådgiver ved Høgskolen i Oslo. Dessuten har han vært redaktør av Norsk Pedagogisk Tidsskrift og bidragsyter i bøker og tidsskrifter.

Jostein Kleiveland: Nokon som bryr seg

”Unge gutar skal ikkje lese teikneseriar, dei skal lese bøker.” Dette er ei setning som har hatt stor verdi og var avgjerande for mi utvikling.

16 år gamal var eg dekksgut på ein bulkbåt som gjekk mellom Sauda, Takoradi i Gana og attende til Sauda med manganmalm til smelteverket der. På heimvegen gjekk vi innom Las Palmas for å bunkre. På ein av turane kom forfattaren Alfred Hauge om bord som passasjer. Ein føremiddag viste kapteinen forfattaren rundt på båten. Dei gjekk og ned til mannskapslugarane. Eg budde i ein tomannslugar som låg under trappa når dei gjekk ned til mannskapslugarane. Eg hadde frivakt og var på lugaren den føremiddagen. Dei spurte om å få kome innom og sjå korleis vi hadde det. Lugaren var liten. Møblane var få med to køyer, ein klaff til å skrive på i fotenden av køyene. Over den var ei lita kor eg hadde plassert teikneseriar. På den andre kortenden av lugaren var det to små kleskap, eit til kvar av oss.

Forfattaren gjekk bort til den vesle bokhylla. Han tok ut teikneseriane og bladde gjennom dei. Det var då han sa desse avgjerande orda. ”Unge gutar skal ikkje lese teikneseriar, dei skal lese bøker.” Eg hugsar at stemma var ikkje streng men mjuk.

Hauge og kapteinen gjekk, og eg tenkte ikkje meir på denne hendinga. Seinare på dagen kom vakta ned til meg med melding frå kapteinen om at eg skulle kome opp til han og ta med meg teikneseriane mine. Eg så gjorde. Då eg kom opp til ham sa han at Hauge hadde sagt at eg skulle lese bøker. Han tok frå meg teikneseriane og gav meg ei bok frå bokkassen stempla på framsida med ”Statens Velferdskontor for Handelsflåten”. ”Denne skal du lese” sa han. Eg tenkte ikkje på at han forplikta meg til å lese.

I den tida hadde Statens velferdskontor for handelsflåten representantar i mange av dei største hamnene vera rundt. Velferden som vi kallar dei og sjømannspresten kom om bord i båtane med aviser frå mange landsdelar. Dei prata med folk, og bytte bokassar og filmar som vi såg når vi var i sjøen. Det var om lag 30 bøker i kvar kasse. Utvalet i bokkassane var variert, alt frå romarar, dikt og reiseskildringar.

Då eg hadde vore hjå kapteinen, gjekk eg attende til lugaren med boka, og tenkte ikkje meir over det. Boka vart ikkje opna. Eg trur ikkje eg hadde lese utanom dei eg mått lese på folkeskulen, og vi las aldri heile bøker. Lesing var ikkje det eg lika best, snarare tvert om. Eg grua meg til kvar norsktime, og venta i redsle og spaning på om læraren skulle be meg lese høgt. Vi måtte stå på sida av pulten og lese. Då eg sto der og såg ned i boka, flaut bokstavane saman, og eg såg ingen ting. I staden for lesing, vart mest stotring. Dei andre lo. Eg markar ennå kjensla av fornedring.

Mor og far fekk greie på det. Dei hadde sikkert snakka med læraren. Mor reise til byen saman med meg for å få briller. Det måtte være noko med synet sidan eg ikkje klara sjå bokstavane tenkte dei sikkert. Men, sjølv med nye briller på nasen vart

resultatet det same, bokstavane flaut saman som ein masse når eg skulle lese høgt i klassen. Men, eg kan hugse at eg las teikneseriar for meg sjølv utan problem. Skrivning var ikkje betre. Stilane mine var stutte. Og når eg fekk stilboka attende, var det meir av læraren sine raude rettingar en mi eiga skrift. Eg hugsa ikkje korleis orda stavast, eg bytte bokstavar og fullførte ikkje setningane, noko eg slit med i dag og. Læraren trudde nok eg var eit håplaut tiffelle som berre var vrang og lat.

Då eg kom på vakt om kvelden etter at eg fekk boka av kapteinen, kom på brua og spurte om eg hadde lese noko. Eg måtte innrømme at det hadde eg ikkje. Han sa at til neste kveld skulle eg lese det første kapitlet, og så skulle eg fortelje han kva eg hadde lese. I den tida hadde vi stor respekt for kapteinen. Han var sjefen over alle sjefar, og hans ord var lov om bord. Difor sette eg meg ned og las. Eg hugsa at eg vart overraske over at det gjekk så greit å lese når eg fekk høve til å lese innad. Kvelden kom, og kapteinen hørde meg i "leksa". Den kunne eg. Eg kan ikkje hugse om eg hadde glede av det eg las, men kvar kveld bad kapteinen fortelje meg om det eg hadde lese, så eg slapp ikkje unna. Den eine boka avløyste den andre, og eg vart glad i å lese. Etter kvart samtala kapteinen og eg om kvar bok er hadde lese. No trong eg ikkje å bli høyrte, men kapteinen si interesse for lesinga mi og for diskusjon av bøkene eg hadde lese vart til stor inspirasjon.

Bøkene opna ei anna verd enn den eg hadde i kvardagen på båten. Mellom hamnene såg vi berre himmel, hav, og ein og annan båt. Tekstane i bøkene førte meg inn i nye landskap. Eg møtte nye folk frå andre miljø og kulturar, og tilgang til nye tankar. Det gav næring til fantasien, og bøkene fanga meg. Eg var blitt som bror til Kjell Aukrust: eg las bøke frivillig.

I dei neste åra hadde eg stor glede av å lese. Eg las alle bøkene i bokkassane, også dei få diktsamlingane som var der. Det var uvandt, men eg hugsa svært godt at dikta i Haugtussa av Garborg greip tak i meg. Eg hugsa endå at eg las diktet "Elsk" og tenkte på at kan hende eg vart kjend med ei jente som kunne seie: "*Den galne guten min hug hev dåra; eg fanga sit so ein fugl i snåra.*" Det vov seg inn i framtidsdraumar når eg sto på utkikk og såg utover eit endelaust hav med ikkje anna enn himmelen over. Bak denne horisonten var draumen "*om at noko vedunderleg skulle skje*".

Lesegleda fekk eg høv til å dele med andre. Då eg var lærar på Sjømannsskolen i Arendal opna eg kvar dag med eit dikt. Elevane vart og inspirerte til å lese sjølv. For mange var dette introduksjonen til dikt. Etter første året som lærar var omme hadde alle kjøpt Jakob Sande si diktsamling. Ein episode som viser at dei vart glade i dikta var då elevane skulle ha skriftlig eksamen i eit av mine fag. Ein av eksamensvaktene kom inn på lærarrommet og spurte etter ein som heite Jostein. Elevane hadde sagt at dei ikkje ville starte før eg hadde kome inn og hadde han "Jakob" med meg. Eg gjekk inn og las eit dikt for dei av Jakob Sande. "No kan du sprette konvolutten med oppgåvene" sa dei til vakta.

I skuleverket er det mange lærarar som ser dei einskilte elev og student, som bryr seg og som bryr seg om. På M/S Vindafjord møtte eg kaptein Meland og forfattaren Alfred Hauge.

Jostein Kleiveland vart født i industribygda Sauda krigsvinteren 1943. Sidan då hadde han sin første karriere som sjømann før han kom bak kateteret på Sjømannskulen. Derifrå førte seglasen ham til forskning på Arbeidsforskingsinstituttet, til intern bedriftsopplæring i Det norske Veritas, til han fann ei trygg havn ved Høgskulen i Akershus. Inn i mellom dette fullførte han mastergrad og doktorgrad i pedagogikk ved University of California i det solfylte og vakre Santa Barbara.

Reidun Lappen: Helikopterturen

Fantasireisen i 1. klasse er mitt livs eneste helikoptertur. Jeg forteller den i ærbødighet for lærerinnen fru Moe som i 1950-52 gjorde en sparsomt utstyrt 2-delt folkeskole til et kreativt læringsverksted.

"I dag skal vi på helikoptertur," sier lærerinnen og skuer utover sitt lille kongerike, elevene i 1. og 2. klasse. Ni par øyne ser spent på henne. Alle har vi vært på tur i skogen. De fleste har reist med hest og slede, eller har sittet bak på sykkel. Noen har også vært i robåt. Men helikopter? Vi barna vet ikke hva det er. Lærerinnen vet. Hun griper krittet. Raskt streker hun opp på tavla en slags maskin med propell på taket. Inni en slik tingest skal vi snart sitte.

Vi tar på jakkene, går ut på den overbygde trammen og ut i skolegården. Der risser lærerinnen en sirkel midt på den store gruslagte plassen. "Se, der kommer helikopteret for å hente oss." Lærerinnen peker opp i luften. Jeg synes jeg ser det. Det ligner faktisk på det hun tegnet på tavla. Helikopteret kommer sakte ned og lander midt i sirkelen. "Kjenner dere propellen blåser vind i håret?" Vi rusker oss i håret. Jo, visst kjenner vi det. "Er dere klare? Alle skal med." Vi stiger inn i ringen. Så løftes vi til værs, høyt over Bakkeberget. Helikopteret krenger, vi støter borti hverandre og ler. Under meg ser jeg en smal sprekk i berget. De store guttene har skrytt av at de hopper over den når ingen voksne ser dem.

"Vi flyr først til rosebestemor," sier lærerinnen. "Hun har ikke barn på skolen, og blir veldig glad hvis vi kommer på besøk." Vi kaller henne rosebestemor fordi hun har store rosebusker i hagen sin. Jeg har vært med mor dit for å kjøpe egg. Da får jeg alltid smake søte kjeks som er gjemt i et gult spann på en krok oppunder taket på kjøkkenet. Det brune tømmerhuset dukker opp. Vi ser at hønene går ute, inngjerdet med netting så reven ikke skal ta dem. "Vink ned," sier lærerinnen, "hun står der ved siden av den røde rosebusken". Når lærerinnen sier det, så ser jeg rosebestemor i det blomstrete ermeforkleet. Jeg ser rett ned på den grå hårtoppen hennes. Nå får hun øye på oss. Vi vinker og roper. Hun støtter seg på staven sin, men hun vinker tilbake med den ene handa.

Vi svinger over hjemmene til alle oss barna. Overalt har noen hørt bråket fra helikopteret. Foreldre, besteforeldre, tanter og onkler kommer ut, blir stående og stirre etter den flygende maskinen. Lærerinnen sier at vi også kan kikke ned i pipene på hustakene vi flyr over. Vi bøyer oss og myser ned i pipehullene, der feieren klatrer ned stigen sin to ganger i året for å koste. Her er mye sot. Ikke rart at han er svart i fjeset når han kommer opp fra pipa. Feieren har en viktig jobb. Hvis ikke han koster vekk sota, kan det bli brann i pipa og huset, forteller lærerinnen.

Nesten alle tak har rød stein. Gutten i klassen min peker på huset der han bor. Det huset har det fineste av alle hustakene. Der er det malt 1 X 2 med hvit maling over

hele ene sida. Faren hans vant masse penger i tipping, og bygde hus for pengene. Ingen andre har maken tak. Jeg har aldri sett det før nå.

Litt nedenfor ligger den store gården med to små hauger i kanten av jordet. Jeg har sett dem før, men fra helikopteret ser de nesten flate ut. Lærerinna kaller dem for gravhauger. Folk fra Oslo har vært der og gravd ut haugene. De fant skjeer og redskaper som var mange tusen år gamle. Det betyr at vi bor i en grend der det bodde folk for veldig lenge siden. Lærerinna forteller at skjeene nå er utstilt i oldsaksamlingen på Historisk museum i Oslo. Oldsak betyr veldig gamle ting, sier lærerinna. Sikkert slik som oldemor, tenker jeg, hun er også veldig gammel.

Vi flyr videre til hoppbakken vår. Der har jeg hoppet på ski sammen med de større guttene. Nå ser jeg ovarennet der jeg i vinter huket meg ned og tok fart. Jeg hoppet mange meter. Nå er det grønt gras og kuer i unnarennet. Høyonna er over, men kuene går ute for å ete opp håa. Sammen teller vi høyt hvor mange kuer som er på åkeren.

Der ovarennet begynner, er det noen som har hogd tømmer. Store trær ligger knekt som om troll har trampet over dem. Men storfurua rager fortsatt som et tårn øverst i bakken. Nå sneier vi borti toppen med alle konglene som vi aldri får tak i. Men lærerinna sier hun kjenner lukt av kongler og kvae. Da kjenner jeg det også. Når jeg blir stor, vil jeg klatre til topps og hente konglene. Så vil jeg male gull på dem og henge dem på juletreet.

På vei tilbake til skolen tar helikopteret en sving nedover mot Randsfjorden. Lærerinna peker på en stor og fin gård som ligger i solhellinga. "Det er farsgården til Bjørnstjerne Bjørnson", sier lærerinna. Vi har alt lært hvem som skrev "Ja, vi elsker." Men det var synd på Bjørnstjerne. Lærerinna forteller at faren hans måtte selge den fine gården. Da Bjørnstjerne ble voksen, ville han kjøpe den tilbake, men fikk ikke det. Da kjøpte han Aulestad i stedet. Men det var ikke det samme, for det var ikke der slekta hans hadde bodd i mange generasjoner før han. Lærerinna sier det ikke er rart at en som har slekta si her fra Land, skrev sang om at han elsket landet. Penere kan ikke en bygd bli.

Helikopteret lander i ringen der det tok av. Vi hopper ut, og beina treffer grusen i skolegården. I klasserommet etterpå fester vi opplevelsene til papiret. Lærerinna tegner på tavla. Hun passer på at alle barnas hus kommer med, og alt det andre vi har sett på turen. Jeg tegner og fargelegger. Klipper til figurer av farget papir og limer inn i arbeidsboka. Gleder meg til å vise den til mor og far. Lurer på om de har skjønnet at det var småskolen som reiste i helikopter over bygda i dag.

Helikopterturen er bare ett eksempel på en medrivende undervisning fra min egen småskoletid. Jeg hadde gledet meg stort til å begynne på skolen. Misunte eldre søsken som hadde fine bøker jeg aldri fikk lov til å ta i. Forventningene ble innfridd. Skolen var det

viktigste huset i grenda, og lærerinna hadde personlig autoritet. Hun tok vare på oss, ga oss tro på at vi klarte det hun inspirerte oss til å delta i. Hennes kreativitet smittet. Vi lot oss begeistre, og vi utfoldet oss. Uventede erfaringer i og utenfor klasserommet gjorde skolestarten til et eventyr med enkle pedagogiske midler. Det var ikke film, TV, PC eller dataspill som motivasjonsfaktor den gangen. Tavle, kartruller og bokskap var eneste pedagogiske utstyr i klasserommet på en grendeskole uten spesialrom.

Vi utforsket nærmiljøet, fanget øyeblikksbilder, og knyttet kunnskap til alt det som sansene våre tok inn. I fantasien reiste vi rundt med helikopter og gjorde oss kjent i grenda. Det stimulerte både lære- og reiselyst. Jeg trodde jeg så alt det som lærerinna ba oss se. Jeg så sauer og kuer som små lekedyr gjenglemt i graset. Jeg så de voksne som vinket til oss da vi fløy over dem. Jeg så stier som krøllete hyssingstumper langt under oss. Grenda var lita, men jeg syntes det var langt å traske til andre hus på besøk. Fra helikopteret så jeg at husene ikke lå så spredt. De var bare gjemt bak en kulle eller inni et skogsnar. Fugleperspektivet førte oss tettere sammen.

Seksti år senere ser jeg helikopterturen med fagpedagogens analytiske tilbakeblikk. Hva var vi barna med på? Var det lek? Skapende aktivitet? Var det heimstadiære? Historieundervisning? Var det trening i sosialt fellesskap? Var det kanskje også øvelse i å skifte perspektiv? Sett ovenfra og utenfra kan store ting virke små, motbakkene er ikke så bratte, stiene er ikke så lange, og folk er nærmere oss enn vi tror.

Reidun Lappen er født i Søndre Land i 1943. Lærerskole, cand.paed (Universitetet i Oslo), gestaltveiledning (Metasenteret), spesialist i pedagogisk-psykologisk rådgivning. Undervisningserfaring fra grunnskole, folkehøgskole og lærerutdanning (Tromsø og Høgskolen i Akershus). Har vært dekanus (Høgskolen i Akershus), leder av pedagogisk-psykologisk tjeneste både for grunnskole (Ski) og for videregående opplæring (Follo). Prosjektsamarbeid med nordiske land, Litauen og Polen om bl.a veiledning og helse- og sosialfag. Artikler i tidsskrift, medforfatter av boka "Learning and Counselling"(2002). Medredaktør av bokprosjekt med Polen (2011). Tillitsverv innen fagbevegelse, kommune- og fylkespolitikk.

MENNESKER VI MØTTE

Else Kokkersvold: Juletreet

Vi satt godt innpakket i tepper og så på TV, førjulsprogrammet. Ferdige, å nei, men det var kaldt ute og julestemningen hadde tross alt begynt å melde seg.

Den skarpe lyden fra telefonen skar i ørene. Jeg satt nærmest, fikk møysommelig gjort meg fri fra teppene og i langsomt tempo tatt telefonen. Stemmen kjente jeg igjen. Jeg hadde vært hos dem ukentlig det siste halve året. Tilsyn kaltes det. Det var den gangen barnevernet førte tilsyn med familier i henhold til daværende barnevernlov. Jeanette som var 4 år, gikk i barnehagen. Moren, Bente, var tidligere rusmisbruker og samboeren Arve, var vi litt usikre på. Det var han som ringte. Stemmen var hes, men klar. "Jeg veit ikke hva jeg skal gjøre, så tenkte jeg at jeg ringer til deg for du virker som en skikkelig voksen."

Irritasjonen forsvant som tiden før jul. Jeg skikkelig voksen? Slik skal man begynne en samtale for det gjennom hodet mitt, til og med takknemlig for at noen ville spørre meg til råds. "Hei Arve", sa jeg, "hva står på?" "Vi kranglet noe innmari om juletreet, og så moste jeg henne inn i postkassa." Jeg hørte et undertrykt hulk i telefonrøret. Om jeg hadde vært langt inne i drømmeland foran TV-en, våknet jeg i alle fall nå.

"Du, du gjorde hva sa du?" "Moste henne inn i postkassa, for faen!" nå var stemmen høy og skjærende. Jeg måtte justere min egen pust – rolig sa jeg til meg selv. "Men, hvordan er det med Bente da? Er hun skadet? Og Jeanette?" "Det æ'kke farlig med Jeanett, hu har sovet gjennom alt. Bente ga henne ei sovepille for at vi skulle ha fred for å gjøre i stand til jul." "Men Bente da?" "Jeg veit ikke, hu dro på legevakta for det var noe med øyet."

Nå var gode råd dyre. "Jeg kommer" sa jeg. Et øyeblikk lurte jeg på om jeg skulle be barnevernvakta bli med, men bestemte meg for å ikke ringe dem. De var blitt nesten like vanskelige å få tak i som barnepsykiatrien. Og var jeg ikke en skikkelig voksen da? De bodde heldigvis ikke så langt unna meg, så jeg tok en taxi.

Synet som møtte meg, var begredelig. Nede i gangen ved postkassene lå et upyntet juletre. Arve satt i trappen med forgrått ansikt, et sørgmodig blick men heldigvis fokusert. "Kom igjen", sa jeg, vi bakset med juletreet og fikk det opp til riktig etasje. "Vi lar det stå uttafor til i morgen", sa han. "Jeg har lært at da visner det ikke så fort." Ok, tenkte jeg. Jeg ville fort inn å kikke til Jeanette. Inne var det gode tilløp til julepynting. Kaoset jeg hadde bedt dem å rydde opp i sist jeg var der, var faktisk gjort. Julestjerna hang i vinduet og adventslysestaken hadde 4 nedbrente lys. Jeg listet meg inn til Jeanette. Hun sov ganske riktig som en stein.

Når jeg kom ut, var Bente kommet. Blåveisen prydet et vinterblekt ansikt, hun var plastret i panna, men så ellers ut til å være i form. Hun skulte på samboeren, så litt oppgitt på meg og sa at han der gidder jeg ikke snakke med mer, med et nikk mot Arve.

Med stemme så myndig som jeg klarte, ba jeg dem sitte ned så vi fikk snakket sammen. "Hvordan begynte dette?" spurte jeg. Det ble en lang lille julaften. Det tok tid før jeg fikk tak i kjernen, men den lot seg pakke ut etter hvert. De hadde bestemt seg for å lage en hyggelig jul for Jeanette og seg selv. En slik gammeldags jul med juletre, god mat, pakker under treet. Det var mange år siden de hadde greid å lage det selv, om noen gang da. Nå var begge "reine" og mente de kunne klare det. Riktignok lå nervene på utsiden av klærne, og det skulle lite til før hissighet og krangel tok overhånd. Det hadde gått bra helt til nå.

Det utløsende var juletreet. De hadde kjøpt det sammen med Jeanette hoppende mellom seg. Da de kom hjem, ville Bente ha treet opp med en gang, det ville ikke Arve. Han hadde lært at det skulle stå ute litt før man tok det inn, så skulle man la det stå litt i gangen før man tok det inn i stua. Bente ville ikke høre på det, for Jeanette hadde gledet seg sånn til å pynte treet med en gang. Det ene ordet tok det andre, og i en bølge av sinne hadde Arve grepet henne og most henne i postkassa som var like ved. Bente hadde fått med seg en gråtende Jeanette, puttet i henne sovepillen og fått henne til sengs. Han uttrykte anger, var lei seg, minnet om den fine julen de ønsket seg. Og de var jo glade i hverandre, ikke sant? Han så inntrengende på Bente. "Vi må da kunne klare dette uten stoff?" Etter hvert myknnet hun. Jeg også. Jeg kjente varme for disse som måtte streve sånn med eget følelsesliv og en forbudt og ødeleggende lengsel mot kjemisk lykke. En kropp som ikke kjentes frisk uten.

Jeg følte meg fanget. En dag til julaften, og her satt jeg med foreldre som åpenbart ikke var i stand til å ta vare på noe som helst, ikke seg selv engang. Det var like før de sprakk – stoffet lå som en fristelse som overskygget selv Jeanettes behov. Jeg fikk roet dem denne gangen, men hva med i morgen, hva med dagen deretter? Og deretter? Skulle jeg reise på kontoret, lage hastevedtak, få med meg politi og hente Jeanette? Eller skulle de få sjansen til en jul de så inderlig ønsket seg?

Barnevernet hadde makt til å gjøre begge deler. Nå var det jeg som skulle utøve den. Men skulle de? Jeg hadde sett nærheten mor og datter hadde til hverandre. Bente møtte Jeanette på en respektfull og følsom måte. At Arve skulle si seg enig i å flytte ut, virket helt utenkelig. Jeg kjente jeg ikke ønsket denne makten. Makten til å splitte familien, heller la livet selv bestemme framtiden. Uten innblanding fra meg. Egen motstand forsvant idet et par tassende føtter og søvnige øyne viste seg i døra. Pysjen i ugreie og bamsen godt i armkroken. Vi alle ville gi henne det beste, men hva var best?

Jeg kunne ikke vri meg unna. Hva jeg enn gjorde ville det få konsekvenser, men jeg måtte bestemme meg. Ubehaget satt i magen, jeg kjente pusten ble kortere og tausere slik den blir når jeg er redd. Mens Jeanette tuslet bort til moren sin, så jeg plutselig løsningen. De visste godt at hele tilværelsen som de prøvde å bygge opp, var like skjør som de gamle kulene de skulle henge på juletreet. De visste at jeg visste det, og de ba faktisk om kontrollen.

Jeanette fikk julaften hjemme. Jeg fikk en allianse med barnevernvakta som skulle se innom dem til julehelgen var over. Foreldrene godtok dette, og de fikk julen sin. Om den ble akkurat slik de hadde drømt om, er jeg usikker på. Men de fikk den.

Hvordan det gikk med dem senere er en lang og kronglete barnevernshistorie. Hvordan det gikk med meg, barnevernsarbeideren, er et annet spørsmål. Jeg var nok et noe fraværende familiemedlem denne julen. Tankene sirklet rundt den lille familien, og hver gang telefonen ringte kjente jeg uroen spre seg i kroppen. Undres på om noen andre noen gang tenker på hvilke omkostninger førstelinjearbeidet i barnevernet kan ha for utøveren og dennes familie? Om noen noen gang tenker på merarbeidet og de tøffe følelsene når barn må plasseres?

For Jeanette, foreldrene og meg selv ble det hardt arbeid i mange år. Rusmisbruk lar seg vanskelig stoppe. Det gjorde det heller ikke hos Bente og Arve.

Else Kokkersvold: Født 1943 i Molde. Har utdanning ved Statens miljøterapeutskole og er cand.mag. med fagkretsen psykologi, pedagogikk og kriminologi. Hovedfag i ernæring, helse og miljø fra Høgskolen i Akershus. Førstelektor etter vurdering av søknad med hovedvekt på yrkespedagogikk. Erfaring fra psykiatri, barnevern, Universitetet i Oslo og Høgskolen i Akershus. Bidragsyter i bøker, tidsskrift og dagspresse.

Solveig Tutvedt: Barn i Boston

Nutdannet norsk sosionom på Boston Floating Hospital

Fra august 1962 til august 1964 bodde Øyvind, mannen min, og jeg i Boston. Øyvind var student ved Boston University, jeg var "breadwinner" og jobbet som "medical caseworker" på Boston Floating Hospital som var barnesykehuset til Tufts New England Medical Center. Sykehuset fløt ikke, det hadde navnet med seg fra sin opprinnelse, en båt som på 1700- og 1800-tallet tok syke barn ut på sjøen for at de skulle få frisk luft som kanskje kunne gjøre dem friske. I 1962 holdt sykehuset til i en nokså slitt og umoderne bygning på fem etasjer. Korridorene var noen steder så trange at det knapt var plass til å trille en seng. Men den medisinske standarden var høy, sykehuset konkurrerte med det mer berømte Boston Children's Hospital, det var viktig å gjøre godt arbeid. Til tross for konkurranse opplevde jeg arbeidsmiljøet som veldig godt. Det som også var bra og som forundret meg, var at alle barna fikk like god omsorg. Det var ingen forskjell i behandlingen av barn fra fattige familier i Bostons slumstrøk og de fra helt andre sosiale klasser.

Mottakelsen blant alle barnelegene var en spesiell opplevelse. Jeg ble invitert på morgenmøte, og overlegen presenterte alle legene for meg, dr. Green, dr. Lipman, dr. Johnson og mange flere. Så spurte han meg hva jeg het og presenterte meg som Solveig. Jeg greide å si at jeg het mrs. Tutvedt. Alle ble forundret, men blant legene ble jeg hetende mrs. Tutvedt eller mrs. T så lenge jeg jobbet der.

Jeg hadde jobbet åtte måneder på et sykehus i New York før vi kom til Boston, heldigvis, for nå fikk jeg mye ansvar. Vi var tre sosionomer på sykehuset, men de to andre jobbet i det barnepsykiatriske teamet, så jeg betjente alle de vanlige pasientene. Uten min utmerkede veileder Ruth som ga meg to timer i uken det første året og en time i uken det andre, hadde det ikke vært bare greit. Vi ble gode venner, men streng var hun. I begynnelsen kladdet jeg alle mine brev og journalnotater, de måtte jo bli på korrekt engelsk. Responsen fra Ruth var følgende: "Solveig, du kan ikke bruke tiden slik, du må diktere. Gjør du ikke det, kan du ikke jobbe her. Gail er en flink sekretær, hun tar seg av det språklige." Samme historie en annen gang. Jeg fortalte om en pasient med en vanskelig diagnose som jeg ikke forstod, og legen var så vanskelig å snakke med. "Solveig, hvis ikke du kan snakke godt nok med legene kan du ikke jobbe her."

Den andre dagen på jobb ble jeg invitert til et stort legemøte hvor de diskuterte Sharon, en to år gammel jente som var ekstremt mishandlet, store hodeskader, brudd på mange ben i hele kroppen. Ortopeden innledet med å si at dette måtte være en ulykke, Sharon hadde slik en pen mor som ikke drakk, og far var ikke i familien. Barnelegene var uenige, overlegen sa: "Vi er så heldige å ha vår nye sosionom her, hun vil sikkert si noe til oss om dette." Hva jeg sa har jeg ingen erindring om, jeg holdt meg fast i bordet som var gammelt og ristet på grunn av min redsel og gru, men jeg fikk ros dagen etter av Ruth som hadde fått høre om det. En god start på ny jobb.

Den gruppen pasienter jeg arbeidet mest i forhold til, var barn med kreft og leukemi og deres foreldre, særlig mødrene. Jeg hadde kontor i poliklinikken. Hver torsdag var det hematologi poliklinikk, og da kom fire eller fem mødre dit med ungene sine. De samlet seg i et hjørne av det ganske store venterommet og ble godt kjent med hverandre. De fleste ungene var bare 4 til 6 år gamle og var i forskjellige stadier av sykdommens utvikling. På denne tiden var barneleukemi en nærmest absolutt dødelig sykdom. Av de åtte – ni barna jeg ble kjent med i løpet av mine to år der, var det en det så ut til å gå bra med, en jente som het Holly. Alle de andre ble stadig dårligere, de hadde noen bedre perioder, men ble lagt inn hver gang de gikk inn i en forverret tilstand.

Min jobb var å gi både ungene og mødrene hjelp og støtte. Jeg ble kjent med dem ved å slå meg ned sammen med dem i venteværelset og delta i den samtalen de var i gang med. Det kunne dreie seg om nesten hva som helst, i liten grad om sykdom. De spurte meg ut om Norge, om norsk mat, om juleskikker og flere ganger om hvordan jeg turde å bo i et land med grense mot Sovjet. Jeg ble mange ganger overasket over hvor lite de visste om verden utenfor USA. Etter hvert avtalte jeg med noen av mødrene at jeg kunne være et bindeledd mellom dem og ungene når de var innlagt. På den måten ble jeg særlig godt kjent med 4 år gamle Eleanor og 5 år gamle Glenn. De kom fra samme by ca 1 ½ times kjøretur fra Boston og kunne komme i samme bil når de skulle i poliklinikk på samme dag.

Jeg ble utrolig glad i begge to, men kanskje mest i Eleanor. Sykdommen var kommet lengst hos henne. Hun var nesten skallet på grunn av cellegift, hadde mye vann i kroppen og var oppblåst av all cortisonen, men hun var en utrolig tapper og voksen liten jente. Barna fikk sterk hodepine på grunn av høyt spinalvæsketrykk, da måtte væsken tappes ut. Eleanor hatet å bli tappet, men hun sa mange ganger på morgenvisitten: "I think I need a spinal today." Min avtale med henne når hun var innlagt, var at når hun trengte meg skulle hun be en av sykepleierne ringe til meg, og jeg skulle komme så fort jeg kunne. Som oftest pratet vi sammen en stund, men en dag ble annerledes. Hun var veldig syk, jeg kom iført kappe og munnbind og sa hei Eleanor. Hennes respons var: "Don't talk today, just sit here." Jeg satt der og holdt henne i hånden kanskje 20 minutter, og så sa hun at jeg kunne gå. I poliklinikken satt ofte Eleanor på fanget mitt. En dag kom kollega Carolyn som jeg var god venninne med, inn til meg og sa: "Who was that brat on your lap today." Det var så vidt jeg ikke slo.

Den dagen Eleanor døde hadde jeg skjönt at hun var veldig syk, og gikk opp i avdelingen før jeg skulle gå hjem. Samtidig med meg kom flere leger og sykepleiere løpende og satte i gang livreddende behandling. Jeg sto litt på siden og var enormt imponert av måten de arbeidet på, og livredd for at Eleanor skulle dø. Foreldrene var budsendt, så både de og jeg fikk være tilstede da hun døde noen timer senere. Det var godt både for dem og meg å kunne være der sammen. Det var blitt sent på kvelden. Øyvind var bortreist, jeg ville ikke gå hjem alene. I en drosje hentet jeg Mary, administrativ leder av poliklinikken og god venninne. Vi kjørte hjem til meg og satt på taket og snakket og drakk vin det meste av natten.

Glenn var helt annerledes enn Eleanor, mindre åpen, mer sint og sikkert lei seg. Han snakket mye mindre med meg, men visste at jeg var en person han kunne bruke om han trengte det. Da Eleanor døde ville ikke Glenns mor at han skulle få vite om det. Han ble fortalt at hun var blitt frisk og ikke skulle komme til sykehuset mer. Etter hvert ble han stadig mer sint og lei seg, mor trodde det var fordi han savnet Eleanor. En dag jeg satt ved senga hans sa han: "Vet du at Eleanor er død." Jeg greide å svare med et spørsmål om hva han visste om henne. "Jeg lå jo på rommet rett over gangen den dagen hun døde" sa han. Han hadde hørt alt som foregikk. Etter flere samtaler med mor og meg ble Glenn nesten som en annen gutt, åpnere og gladere.

Glenn døde kanskje et halvt år etter Eleanor. Igjen hadde jeg skjönt at noe kunne hende og bedt avdelingen ringe meg. Glenn var allerede død da foreldrene og jeg kom. Vi satt sammen ved senga i en times tid, mor holdt hånden hans, tok farvel med ham. Da jeg kom på jobb neste morgen fikk jeg "skjenn" fordi vi hadde oppholdt oss så lenge sammen med den døde gutten, det var nærmest uhørt. Til og med på sykehuset var man redde for døden. 18 år senere gikk jeg på besøk på sykehuset da vi var på USA tur. Jeg møtte bare to som hadde jobbet der samtidig med meg. Den ene sa: "Det var jo du som lærte oss om døden". Det ble jeg utrolig glad for.

En gutt som het Peter, fikk jeg et spesielt og kortvarig forhold til. Han var eldre enn de andre, rundt ti år. Jeg hadde spurt barnepsykiater Dick hva jeg skulle si til barna når de spurte hva en sosionom var. Jeg fikk et godt svar, "I am someone you can tell your troubles to." Det brukte jeg flittig, og det sa jeg til Peter første gangen jeg snakket med ham. "Mener du at jeg kan fortelle deg om det som er vanskelig" sa han, også strømmet det ut av ham. "Jeg har en sykdom som heter levkemi, og den kan man dø av. Men det vet ikke moren min, og du må ikke si det til henne for da blir hun så redd og lei seg. Det må du love." Jeg endte med å love det. Neste dag traff jeg moren. Hun fortalte meg at Peter ikke visste hva som var i veien med ham, og at han ikke måtte få vite det. For meg ble dette et dilemma jeg aldri fikk sjanse til å løse, for mor tok Peter ut av sykehuset etter noen dager.

Arbeidet med disse barna virket på oss alle. Hematologioverlegen fortalte en dag at hans fire år gamle sønn hadde spurt ham ved frokostbordet. "Hvorfor ser du sånn på meg pappa." Dagen før hadde det kommet inn en ny fire år gammel gutt med levkemi. Faren skjønnte at han satt og så etter sykdomstegn hos sønnen sin. Selv drømte jeg på denne tiden flere ganger at jeg selv døde, en av drømmene var så sterk at jeg ennå blir urolig når jeg tenker på den.

Men jeg ikke alle pasientene hadde dødelige sykdommer. Blant dem jeg husker aller best er Michael og Angelo og deres mor Agnes. Michael som var et halvt år gammel ble gjentagne ganger innlagt på grunn av oppkast og uttørring. Etter et par dager på sykehuset var han frisk igjen og ble utskrevet. Jeg fikk i oppdrag å finne ut hva som var i veien. Det gikk ganske raskt å finne ut mer om denne familien, den var velkjent i store deler av Bostons helse- og sosialvesen gjennom generasjoner. Agnes var moderat utviklingshemmet, hun kunne ikke lese og skrive, var en gang testet til å ha en IQ på 51 (jeg tror det var for lavt). Hun var tidligere fratatt to barn som ikke fikk

god nok omsorg hjemme. Agnes var fattig og bodde i et slumstrøk. Hun fikk sine minimale inntekter fra sosialkontoret etter reglene om Aid to Dependant Children. I mine samtaler med henne var det tydelig at hun var livredd for å miste de barna hun nå hadde og gjorde alt hun kunne for å gi dem god omsorg. Ruth og jeg var i flere møter med NAPCC, organisasjonen for beskyttelse av barn (sprunget ut av dyrebekyttelsen). Der ble det enighet om at vi skulle prøve å hjelpe henne til å ha barna hjemme mens de var små. En hjemmesykepleier fikk i oppgave å legge til rette forholdene hjemme, jeg skulle ha samtaler med henne ved regelmessige besøk i poliklinikken, Angelo som snart ble tre år måtte begynne i barnehage, og hun måtte være forberedt på at barna måtte flytte i fosterhjem når de kom i skolealder.

Hjemmesykepleieren var fantastisk. Hun skjønte at grunnen til oppkastet var at mor av redsel for at han ikke fikk nok mat, ga Michael altfor ofte flaske, gjerne tre eller fire ganger før klokka var 12. En stor klokke på veggen med rød plastikkstriper på kl. 8, 12 og 4 hjalp mor til å ta frem flaske til riktig tid. Det gikk galt bare en gang, da hadde Angelo knust klokka. Når mor kom i poliklinikken var jeg med henne inn til alle hun skulle snakke med og "oversatte" det som ble sagt for henne og etterpå gjentok vi det i samtaler på mitt kontor. På sitt enkle vis og med mye hjelp var hun en god mor for sine små barn. Det var leit å reise fra henne da jeg sluttet i jobben, jeg ville gjerne visst hvordan det gikk med henne og med barna. Det rørte meg veldig da jeg fikk julekort fra henne mer enn et halvt år etter at jeg hadde sagt adjø til henne. Hun hadde skrevet det selv "Merry Christmas. Agnes Layhe".

Av de arbeidsgruppene jeg deltok i, var det nevrokirurgiske teamet det mest spesielle fordi det var så internasjonalt. Overlegen var fra Japan, reservelegen var tysk og assistentlegen var fra Philipinene. Alle tre var menn. Vi var tre sosionomer som alle var kvinner, en svart fra sørstatene, en jøde med russiske røtter og meg selv fra Norge. For meg var bare det å arbeide i en slik gruppe en opplevelse. Kanskje kunne noe lignende forekomme på et norsk sykehus i dag, men ikke i 1962. De tre legene og jeg snakket med hver vår aksent, vi kom fra ulike kulturer inn i den amerikanske kulturen. Det var lærerikt, og slik jeg husker det greide vi å samarbeide bra.

For en nyutdannet sosionom fra Norge, jeg hadde bare vært i jobb i et halvt år da jeg kom til USA, var det både tøft og spennende å begynne å arbeide der. Min engelsk hadde jeg fra reallinjen på Drammen Latinskole. Min aller første klient i USA, en gammel dame i New York sa i vår første samtale: "I do hope your understanding is better than your speech." Kulturforskjellene var store, aldri før hadde jeg vært nødt til å forholde meg til virkelig fattige mennesker. Mange av mine klienter var katolikker, katolisisme visste jeg lite eller ingen ting om. Raseproblemer var nytt og ukjent, jeg var i utgangspunktet ikke en gang klar over mine egne fordommer.

Jeg har hatt forskjellige jobber etter min tid i Boston, men aldri en som har lært meg så mye og gitt meg så mye som da jeg var "medical caseworker" på Boston Floating Hospital.

Solveig Tutvedt: Tre fortellinger fra Emma Hjort

Emma Hjorths Hjem var den eldste institusjonen for psykisk utviklingshemmede i Norge. Den ble startet av Emma Hjorth i 1898 og ble nedlagt i 1996 i forbindelse med ansvarsreformen for mennesker med psykisk utviklingshemning (HVPU-reformen). Fra etter datidens standard, å være en god institusjon da Emma Hjorth drev den, ble den fattig og dårlig fra 1915 da staten overtok den. Ikke før etter 2. verdenskrig ble forholdene sakte bedre. For eksempel ble det ikke opprettet skoletilbud før i 1961. Virkelig bedre ble det etter at Norge ble en rik oljenasjon.

Rundt to tusen mennesker har bodd kortere eller lengre tid på Emma Hjorth. De kom dit av mange ulike grunner. Ikke alle var utviklingshemmet, i alle fall ville vi ikke si det i dag. Mange var sterkt fysisk funksjonshemmet, Bjørn er et eksempel på det. Noen hadde store psykiske skader, bare et fåtall var personer med Downs syndrom, det som folk flest tenker på som utviklingshemning.

Emma Hjorth var sentralinstitusjon i HVPU i Akershus. Jeg begynte der som leder for sosionomtjenesten i 1978, ble styrer i 1992 og laget og drev Emma Hjorth museum fra 1996 til 2004. Det var 26 innholdsrike år, jeg ble kjent med mange forunderlige mennesker som jeg knapt hadde visst at eksisterte. I den tiden jeg arbeidet med museet ble jeg ekstra godt kjent med en del av dem.

De tre fortellingene handler om tre menn som levde mesteparten av livene sine på institusjonen. Mange flere kunne ha fått sin fortelling, det ble disse tre.

Bjørns fortelling

Jeg heter Bjørn, og jeg bor på Emma Hjorth. Hit kom jeg da jeg var 6 år. Nå er jeg 75. Jeg kan ikke gå og ikke snakke, og jeg kan ikke bruke den høyre armen. Men jeg forstår språk og jeg kan snakke inni meg. Jeg har en venn som heter Nils. Han har hjulpet meg siden jeg var bare 6 år. Han kan heller ikke gå, men han kan snakke. Vi bor sammen i et hus som henger sammen med det huset de andre bor i. De bygget det huset til oss. Nils er min aller beste venn.

Jeg lærte meg til å snakke med tegn, jeg fant dem opp selv, ingen hjalp meg. Nils skjønte tegna mine, så da kunne jeg også snakke, for Nils sa hva det betydde. Når jeg snakka om mor, gned jeg meg på kinnet. Når jeg snakka om far, tok jeg liksom av meg hatten. En gang fikk jeg en snakkemaskin. Når jeg trykket på en knapp sa den noe. Den hadde damestemme. Jeg har aldri brukt den.

Jeg har en bror som besøker meg noen ganger. Det har ikke Nils, så broren min er sammen med han også. De er gode venner. Også har jeg en venn som heter Johan. Han kan ikke sitte sånn som andre, så han har en liggerullestol. Johan var 40 år da han fikk rullestolen, før hadde han ligget i senga. Johan kan snakke så da sa han: "Nå var

det godt å komma opp.” Johan har fettere og kusiner i Telemark, de kommer på besøk. De er vennene til Nils og meg også.

Noen ganger blir jeg veldig sint. Jeg vet ikke alltid hvorfor, det bare blir sånn. Nils blir aldri sint, han er bare snill bestandig. Berit, som var sjefen vår før, sa at Nils også burde bli litt sint noen ganger. Han er altfor snill sa hun. Alle liker Nils. Noen er litt redde for meg noen når jeg er sint. Det synes jeg er litt bra.

Før måtte vi spise opp all maten, selv om vi ikke likte den. Da ble jeg sint. En gang fikk jeg ikke sviskegrøt fordi jeg ikke ville spise fisken. Da slo jeg i stykker vindusruta. Da de kom for å ta meg, hadde jeg gjemt meg under senga til Johan. De fant meg ikke, og Johan sa ingenting. Jeg vant. En annen gang ble jeg veldig sint på overlegen. Jeg besøkte en kamerat på det rommet han bodde. Overlegen ville jage meg derfra. Da slo jeg i stykker bordet. Overlegen gikk, jeg tror han ble redd. Jeg fikk være der. Overlegen var for det meste grei. Han het Munch, så vi kalte han for Munchen. Han var venner med Nils og meg, men han var streng mot de som jobba der. Han kasta de gamle blikktallerkenene og kjøpte nye hvite. Det likte alle som bodde på Emma.

Det var mye gærent på Emma i gamle dager. Vi fikk aldri lov å være på kjøkkenet, det var bare for de som jobba. En gang velta jeg hun som vaska kjøkkengulvet og bøtta hennes da hun skulle jage meg ut. Da slutta hun å jage meg. Om dagen stengte de oss inne bak en port så vi ikke skulle komme ut av rommet. Jeg dirka opp låsen med ei skje, da fikk de bedre lås.

Nils og jeg var veldig sterke i gamle dager. Vi kunne gå i trapper. Nils gikk nedover med henda foran. Jeg brukte den ene armen. Jeg akte meg nedover og heiste meg oppover. Nils arbeida mye også. Først hjalp han meg med å kle på meg. Etterpå hjalp han fem til. Også hjalp han nattevakta. Han tok av de våte lakenene og kasta dem ut gjennom vindu. Der sto det en vogn.

En gang ble vi sendt til Nes i Ådal på ferie. Der ble vi i seks år. Jeg husker ikke når det var. Der behandla de oss som folk. Vi hadde fått rullestolsykler før vi dro dit. Om kvelden sykla vi ned til Esso`n og satt der og snakka med de andre mennene. Da det var gått seks år kom en bil og henta oss. De sa ikke hvorfor.

Munchen bygde mange hus på Emma. Vi flytta fra et gammelt som het Borgen til et som het Stien. Der var Berit sjef. Hun var grei, og hun likte oss. Men det var veldig trangt der. Når vi satt i stua og så på TV og en måtte på do, måtte alle rullestolene rygge ut for å gi plass. Så vi fikk aldri sett alt på tv`en. Men vi hadde mange fester der. Solveig var sosionom. Hun pleide å holde tale på festene. Hun sa ”Alle har visst bursdag to ganger i året på Stien.” Dagny kom alltid på festene, henne kjente vi godt. Hun hadde jobba på Emma i mange år. Hun var veldig snill. Nå er hun død.

En gang når vi bodde på Stien, hadde vi et møte. De som jobba der sa det var for trangt. Dere må få et nytt hus sa de. Berit og Solveig skulle skrive om det til sjefene. Vi skulle si hva vi ønska oss. Nils ønska seg et skap, for han hadde tingene sine i en

koffert under senga. Jeg ønska meg en lysbryter jeg kunne slå på selv. Harald ønska seg et bord til puslespillet. Det måtte han ta bort hver kveld. Alle ønska seg en kjøkkendør som passa til rullestol. Solveig begynte å grine. Det syns Nils og jeg var rart. Det ble ikke noe hus da. De kunne bygge et til oss like ved Bærum sykehus. Vi sa nei, vi ville bo på Emma.

Etter at Nils og jeg fikk sykler, fikk vi elektriske rullestoler. Min var rød, jeg kalte den for bilen min. Da var vi mye ute. Vi kjørte fra Stien opp til Brakka, der hadde Egeland (direktøren) kontor. Der sto det en benk. De som kom forbi satte seg ned og snakka med oss. Vi ble kjent med mange. Nå kjører vi ikke så mye mer, vi er blitt for gamle.

En gang fikk Nils Kongens medalje for alt arbeidet han hadde gjort. Det var Willoch som kom på den store festen med medaljen. Ordføreren kom også. Emma Kafe var helt full, og mange holdt taler. Solveig var leder for festen. Hun hadde lånt et horn som jeg hadde kjøpt i Syden. Det blåste hun i når hun skulle holde tale. Alle skvatt første gangen hun blåste. Det var et veldig sterkt horn. Jeg fikk sitte ved siden av Willoch. Nils likte Willoch veldig godt. TV kom på festen og laget film som ble sendt i hele Norge. De hadde laget film med Nils og meg en gang før også.

På museet er det også film om oss. Den lagde Terje og Lars Ove og Solveig. Der forteller Nils og Johan og jeg om livet vårt på Emma. Det er en fin film.

Nå er Nils snart 80 år. Da blir det ny fest. Vi har fått et hus. Nils synes det ligger på feil plass. Fin utsikt sier de som kommer. Vi skulle hatt tomta der det gamle kjøkkenet lå sier Nils. Vi liker å se folk. Han sier Egeland og Solveig sa vi skulle få den tomta. Solveig sier at det kunne ikke hun bestemme over. Nils tror ikke på det. Kanskje hadde vi det aller best da vi bodde på Stien hvor det var så trangt.

Fortellingen om dikter Bjarne

”Kjærligheten er Gud sin makt. Gud bringer solidaritet. Vi er like i Guds bilde alle sammen, Terje prest og jeg og klientene som Terje samler opp til menighet. Gud gjør alle like på Emma Hjorths Hjem. Gud gjør ikke forskjell på klienten og betjeningen. Alle er like der oppe.”

Dette sa Bjarne i en av sine prekenes i Tanum kirke på en Emma-gudstjeneste. Det sier mye om hva Bjarne var opptatt av, kanskje ikke egentlig mest av Gud, men av ulikhet blant mennesker på Emma Hjorth hvor han bodde i 60 år. I følge ham selv opplevde han mye vondt som nok var med å prege ham.

Bjarne kom til Emma Hjorth i 1939, da var han 8 eller 9 år gammel. Jeg vet ingenting om hvorfor eller hvorfra han kom, jeg tror det var fra et barnehjem på Eidsvoll. Jeg vet heller ikke mye om hvordan livet hans artet seg verken før eller etter han kom på Emma Hjorth, selv har han fortalt at han har fått mye juling. Men jeg vet mye om situasjonen på institusjonen før og under krigen, det var overbefolkede dårlige hus, dårlig mat, masse sykdom og død, og personalet var stort sett uten utdanning. Noe

godt må han allikevel ha opplevd. På gamle skirennfilmer fra 60-årene glir Bjarne elegant og smilende fremover, jeg gjetter at han vant mange renn.

Jeg hadde ikke noe spesielt å gjøre med Bjarne før jeg fikk jobben med lage Emma Hjorth museum i 1996. Men som alle andre på institusjonen hadde jeg kjent ham i mange år. Jeg så på ham som en rar, morsom, sur og ganske vanskelig mann å forstå seg på. Han snakket ofte litt usammenhengende, kunne komme løpende etter meg og rope "du Tutvedt" og så fortelle meg noe som jeg slett ikke forsto. Men da jeg startet med å lete etter Emma Hjorths historie, måtte jeg begynne å se på ham som en ressursperson, han var jo en av de som hadde levet et langt liv på Emma Hjorth. På den tiden bodde han alene i første etasje i et lite gammelt hus, en sivilarbeider bodde over han og hadde et visst ansvar for ham (det var ikke lett). Jeg besøkte ham for å snakke med han om livet hans og hadde mye med ham å gjøre. Stort sett kom vi godt overens, men plutselig en dag ville han ikke se meg eller snakke med meg, neste uke kunne han komme og si "Jeg er glad i deg". Og det var ikke bare meg han behandlet på denne måten, det var Bjarnes omgangsform. Jeg skjønnte etter hvert at jeg måtte lete i andre kilder, i hans prekenes og dikt, for å forstå Bjarne.

Bjarne var en ivrig deltaker i de månedlige gudstjenestene som Terje prest arrangerte i Tanum kirke. Det var gudstjenester hvor beboerne hadde ansvar for alt, preken, tekstlesing og musikk, presten var bare en hjelper. Når Bjarne skulle preke, sa han på forhånd til Terje hva han ville si. Terje skrev det ned slik Bjarne sa det, og så sto de på prekestolen sammen. Siden Bjarne ikke kunne lese, var det Terje som leste det opp, men Bjarne kunne legge til eller kommentere.

Det er i disse prekenene han gir klare uttrykk for hva han mener. I en adventpreken sier han:

"Gud er snill. Gud trækker ikke på menneskene. Gud er ikke uberegnelig. Gud er stø som fjell. Gud trækker ikke på folk. Han er feilfri og står nær knyttet til vanskelighetene for klientene. Gud har litt mer følelse for oss alle som bor på institusjon."

I en annen adventpreken samme tema:

"Gud er glad i alle, han trækker ikke på noen. Gud gjør ikke forskjell på klientene og betjeningen."

På Emma Hjorth gjorde man forskjell på folk, i tidligere tider ekstremt mye, men også i senere tid. Det blir nødvendigvis forskjell når en gruppe er betalt for å ta seg av den andre. Et lite eksempel, personalet i avdelingene drakk kaffe ustanselig, beboerne fikk kaffe når personalet syntes de skulle ha det. Det førte til at noen beboere drakk kokende kaffe rett fra kjele eller kanne. Kaffe ble et viktig statussymbol.

Allerede i 50-årene ble beboerklubben på Emma Hjorth startet. Den ble drevet av beboerne selv i nært samarbeid med fritidskontoret. I slutten av 60-årene begynte de å gi ut sin egen avis, EmmaStjerna. Da jeg arbeidet med å lage Emma Hjorth museum var avisa en viktig kilde til å finne igjen institusjonens historie.

Bjarne ble etter hvert ble Emmas dikter. Han lærte aldri å lese eller skrive, men dikte gjorde han. Når han sa frem et vers, løp noen etter skrivesaker, og det ble en mengde dikt. Bjarne var til stadighet redaktør i EmmaStjerna. I den kryr det av dikt.

I 1980 ga Emma Hjorth ut Bjarnes første diktsamling "Brutte tråder". Emma Hjorth museum ga ut "Katta på Solbakken" i 2000. Utgivelsen ble feiret med en stor fest på museets 2-årsdag, selvfølgelig med Bjarne som hovedperson. Det var en stor dag for han, men også for meg.

Museet har tre husdiktere. Bjarne er selvfølgelig en av dem, og han er i godt selskap. De andre to er krimforfatteren Karin Fossum som skrev sin første bok, en diktsamling med tittelen "Kanskje i morgen", da hun jobbet på Emma Hjorth som 18- 19-åring og den andre er forfatter, psykolog, professor og mor til en utviklingshemmet gutt, Barbro Sætersdal. Hun har blant mye annet skrevet diktsamlingen "Foreldrepoesi". Museet har også gitt ut et hefte med prekenes av Bjarne og andre beboere på institusjonen.

Mange av Bjarnes dikt er vers om naturen:

*Jeg ser alt som rører seg mellom to fingre.
Jeg ser et vann.
Månen kaster blick over sølvgrå vann
Og alvene danser så vakkert i den mørke natten.
Jeg møter fjellet med lyst og dans,
vinden suser med raske skritt over fjellvidda,
Bjørka står fin og fager
Og venter på vinterkåpa si.
Tunet ligger badet i morgenglansen.*

Andre er vers om livet på Emma Hjorth, dette heter "Inspirering – Dansing":

*Det er måten vi danser på
partnere som danser en dans.
Vi danser swingstep på alle måter.
Vi danser 20 valser med Wenche Owesen.
Der danser bruden på dansegulvet.
Vi fortsetter å danse
også etter vi blir fjorten år.
Vi har spenning i kroppen vår
som blir nøytralisert etter dansinga.
Jeg synes dansinga er koselig.
De som er danseledere der ute på gulvet
det er Wenche Owesen og Arne Fagerlie.
Vi skal fortsette å danse
helt til skoa våre blir utslitte.*

For meg var Bjarne et mysterium. I samtaler mente han sjelden det samme fra dag til dag. Han ville flytte fra Emma Hjorth, han ville aldri flytte derfra. Han ble en gang flyttet, utviklingshemmede flyttet ikke, de ble flyttet. Flyttingen var til en av de hyggeligste boligene HVPU hadde i Akershus. Bjarne forsøkte å gå sin vei hver dag og ble etter noen måneder flyttet tilbake till Emma Hjorth. Der var han fornøyd en kort stund. Når man ser på prekenene og diktene hans, er det som de skulle være laget av en helt annen person. Jeg kan ikke huske noen andre beboere som uttalte seg så kraftfullt om urettferdigheten på institusjonen som Bjarne gjorde i prekenene sine.

Diktene hans forteller om en sans for og en nærhet til naturen som han aldri viste ellers. Han dikter om skog og fjell, om blomster, om årstider og mye om månen. Tre av diktene i "Katta på Solbakken" handler om katta han hadde da han bodde der. Han var utrolig glad i den, det siste diktet handler om da reven tok den. Diktene om livet på Emma Hjorth gir også et riktig bilde av det som foregikk. Han dikter om 17.mai, om julebord på Sundvollen, om turer til Danmark og mye mer. På veien til Sundvollen ser han seg om: *Og vi så isen, og tåken har lagt seg på isen. Det er fint og nydelig, akkurat som på julekort.* Det var og er en gåte for meg hvordan denne tilsynelatende kaotiske mannen oppfattet og opplevde det som foregikk omkring ham. Jeg skulle gjerne krøpet inn i hans hode.

Det siste verset i et dikt om Kulturfestivalen i 1983 lyder slik:

*Det er en rørende dag for alle
Som er psykisk utvikla på Emma Hjorth.
Og solen skinte,
Himmelen var blå av lengsel,
et fugleskrik i våratraksjon.*

Fortellingen om Erling

På pianoet i Høyrabben omsorgsboliger på Emma Hjorth i Bærum står et bilde av Erling. Dette er fortellingen om Erling og om pianoet.

Jeg tror ikke jeg hadde truffet Erling personlig før jeg kom på Fritidskontoret for å betale julebordet på Sundvollen som jeg hadde meldt meg på for første gang. Det var Erling som tok i mot pengene og skrev ut kvitteringer. Han hadde en kvittering foran seg som han kopierte, den jeg fikk lignet ikke så mye, men den var godkjent som inngangsbillett til julebordet.

Jeg ble aldri veldig nært kjent med Erling. Han hadde så mange andre personer som tok godt vare på ham, han trengte ikke meg. Da jeg laget museum, trengte jeg ham, han var en av de gamle beboerne som ga meg mye nyttig informasjon. Men han hadde hele tiden vært en sentral person på Emma Hjorth som jeg stadig så og hørte mye om, derfor denne fortellingen.

Erling kom til Emma Hjorth i 1939, da var han 8 – 9 år gammel. Han fortalte meg at han hadde rømt fra et barnehjem, jeg tror det var på Hadeland eller Toten. ”Jeg fikk så lite mat der” sa han. ”Jeg rømte og gikk og gikk helt til politiet tok meg. Da de spurte hvor jeg bodde, sa jeg ingenting. Så kjørte de meg til Emma Hjorth”.

Det Emma Hjorth som Erling kom til var ikke et sted noen burde rømme til. Det var ekstremt fattig, avdelingene var overfylte, sykdom og død var daglig kost. Erling selv beskriver det med klare ord: ”På rommet jeg bodde, sto sengene helt inntil hverandre. Vi måtte klatre over fotgjerdet for å komme opp i senga.” Kontrollkomiteen klaget sjelden på de dårlige forholdene, men maten mente de var for ille. De sier noe av det samme som Erling sa til meg. ”Maten var ikke noe god. Fisken var like grå som brødsuppa. Silda luktet vondt.” Både Erling og mange andre mente personalet fikk bedre mat enn beboerne. Erling fortalte om de kalde krigsvintrene: ”Om vinteren var det veldig kaldt, og mange hadde veldig dårlige tepper. Jeg tror at noen av de som døde hadde fryst i hjel.” Da to snille pleiere klaget til forstanderen, viste det seg at han hadde tepper på lager, så akkurat det ble litt bedre.

Den ene av de to snille pleierne het Reidar. Han kom som gårdsarbeider til Emma Hjorth i 1933, men ble raskt forfremmet til pleier. Jeg kan ikke huske at Reidar snakket om Erling da jeg intervjuet ham i forbindelse med arbeidet med museet, men Erling og mange andre beboere snakket mye om Reidar. ”Han var snill, han.” Reidar ble Erlings beste venn. ”Han bodde der museet er nå. Jeg fikk komme til ham mange ganger, han hjalp meg” sa Erling. Og Reidar må ha stolt mye på Erling, for Erling fikk vite hvor han hadde gjemt radioen under krigen. ”Jeg sa det aldri bort til noen” fortalte Erling stolt.

Reidar sluttet på Emma Hjorth i 50-årene en gang, han ble styrer på en annen institusjon. Da vi hadde åpningsfest for Emma Hjorth museum, inviterte vi mange gamle beboere og tidligere ansatte. Vi laget et bord hvor Erling og Bjørn og Nils og flere satt sammen med de ”snille”. Det var utrolig vellykket. Erling fikk sitte ved siden av Reidar, ”han var like snill” sa Erling. Jeg måtte sitte ved siden av ordføreren, han var hyggelig og grei, men jeg var misunnelig på de ved det ”snille” bordet.

Da overlege Munch begynte på Emma Hjorth, mente han at Erling burde flytte. Han var veldig opptatt av å trappe ned beboerantallet, sannsynligvis mente han også at Erling fungerte for godt til å bli der. Erling mente noe helt annet. ”Jeg ble flytta to ganger, men jeg rømte og gikk tilbake igjen” fortalte han. ”Det ble jo bedre på Emma etter at Munchen kom, også lengta jeg etter Reidar og de andre jeg var blitt venner med”.

Også ble det etter hvert bedre på Emma Hjorth, og for Erling ble det svært mye bedre. Han savnet nok Reidar etter at han sluttet, men da fritidskontoret åpnet rundt 1960, begynte et nytt liv for ham. Helt fra starten da Helge var fritidsleder fikk han arbeide for kontoret. Statusforskjellen mellom beboere og ansatte på institusjonen var enorm, det går nesten ikke an å forestille seg hva det må ha betydd for Erling å bli ”ansatt”. Han har aldri snakket med meg om akkurat det, men han har med stolthet

fortalt om oppgavene han fikk. Han var hjelpemann på bil på den store sykkelturen til Idrettslekene for utviklingshemmede på Jæren, ”men jeg var med i konkurransene” sa han. Etter hvert ble det arrangert idrettsleker og spesielle olympiader både i Norge og i andre land. ”Jeg har vært med i mange land” har han fortalt.

Senere, i 70- og 80-årene jobbet Arne og Rune på Fritidskontoret, og Erling fikk nye nære venner. Arne ble hans gode venn livet ut. De var masse på tur sammen, kanoturer og fotturer og satt ved bålet sammen om kvelden. ”Det var Erling som lærte meg å tenne bål” har Arne fortalt. Og Erling ble en fast gjest i Arnes familie på jul- og nyttårsaftnen, i bursdagsselskaper og bare vanlige ettermiddags kaffestunder. ”Arne sier jeg er hans beste venn” sa Erling, ansiktet hans viste hva det betydde for ham. Arne holdt en vakker tale i Erlings begravelse. Jeg tar med noen utsnitt. ”Erling var takknemlig for det minste. Han tok meg alltid i hånden når vi hadde vært på tur, på kino eller ute og spist. Takkingen hans sier mye om hvor glad han var i vennene sine”.

På denne tiden hadde beboernes klubb, Stjerneklubben, sin glansperiode. Det ble arrangert turer og fester, den aller største var julebordet på Sundvollen. Erling forteller om det: ”Da kom det mange busser og henta oss, alle som ville fikk være med. Noen ganger var det over 300 mennesker, hele Sundvollen var full. Alle som ville fikk holde tale. Mehmet, som bare kunne si hei, holdt også tale. Han ropte Hei til oss fem ganger, vi ropte Hei til han så høyt vi kunne fem ganger. Arne dirigerte. Alle synes det var en fin tale, særlig Mehmet. Etter maten og talene var det dans, alle dansa, de med rullestol også. Jeg ville danse med Liven, jeg likte henne godt, men hun ville ikke danse.”

Omtrent på samme tid fikk Erling flytte i egen leilighet i personalboligene på Emma Hjorth, og da fikk han hund. Han var stadig innskrevet som pasient og hørte til en avdeling vi kalte Gruppeboligene, men fikk i stor grad styre livet sitt selv. ”Det var jeg som bestemte over leiligheten og bikkja mi” sa han. Arne sa om Erling og hunden: ”Kan dere huske første gang Erling kom ruslende med lille Pan. Husker dere hvor stolt han var. Endelig har jeg fått en følgesvenn tenkte nok Erling. Endelig har jeg noen å vise omsorg for”. Men Erling brukte utrolig mye penger til hundemat, så jeg ble bedt om å snakke med ham om det siden jeg også hadde hund. ”Solveig sa jeg kunne gå på kantina og få rester, og det gjorde jeg, og det var gratis” fortalte Erling senere.

Jeg vet ikke hvorfor Erling hadde kommet på barnehjem eller hvorfor han aldri hadde hatt kontakt med moren sin, men det var ikke en uvanlig bakgrunn for beboere på Emma Hjorth. Rundt 1980 ble Frelsesarmeen bedt om å lete etter moren hans, og de fant henne. Erling forteller: ”Det aller fineste i mitt liv var da Frelsesarmeen fant moren min. Da var jeg omtrent 50 år. Jeg kunne ikke huske henne, jeg visste ingenting om henne. Arne var med meg da vi reiste til Asker, hun bodde der på et slags gamlehjem. Vi ble venner med en gang. Arne sa: ”Dere er jo like som to dråper vann.” Etter det kom mor til Emma veldig mye, til alle bursdagene mine og til jul og til julebord på Sundvollen og enda mye mer. Og så kom hun 17.mai og fikk se at jeg marsjerte først i toget med det norske flagget.” Det var på denne tiden personalet på

to institusjoner ustanselig gikk med tårer i øynene. Arne sa i talen sin: "Erling kunne sitte i timevis ved siden av moren i rullestolen med den ene hånden knyttet sammen med hennes. Hun strålte like mye som ham. Også hun hadde følt et savn etter sin bortkomne sønn. Tiden de fikk sammen ble så altfor kort."

Emma Hjorth forandret seg mye i løpet av 70- og 80-årene. Norge var blitt et rikt land, og det dryppet stadig mer ned på de som tidligere hadde fått lite. En av nyvinningene var et flott aktivitetsbygg med svømmehall med varmt vann. Der flyttet Fritidskontoret inn, og der fikk Erling jobb sammen med sin venn Steingrim. Igjen får Erling fortelle: "Vi passa hele huset. Mange kom fra Emma Hjorth og andre stede og bada. Alle hadde med seg pleiere, men vi måtte passe på dem allikevel. Noen ganger var det noen som bæsja i vannet fordi badebuksene ikke var tette. Da kjefta vi på pleierne for da måtte bassenget tømmes og vaskes."

De siste årene av sitt liv etter at Emma Hjorth ble lagt ned, bodde Erling i Høyrabben omsorgsboliger, tidligere hybelbygg på Emma Hjorth. Han var litt spent på å bo sammen med så mange Bærumsdamer, "folk i Bærum hadde jo kalt oss for gærninger, men heldigvis ble vi gode venner" sa han. "Og så bor Liven der" føyde han til.

En nabodame forteller om Erling: Da vi damene i kommunens omsorgsboliger fikk vite at en mann som hadde bodd på Emma Hjorth hele sitt liv, skulle flytte inn hos oss, ble vi litt nervøse. Vi hadde jo hørt mye om dem. Derfor gikk to av oss innom museet og spurte fru Tutvedt hvordan han var, hun kjente jo alle. "Han kommer dere til å få mye glede av" sa hun, og det fikk vi. Han hjalp oss med løfting og bæring, han hentet mat på kafeen for noen, og vi kunne holde ham i armen når vi skulle gå til kafeen. Jeg tror alle ble glad i han. Da Erling døde gikk mange av oss i begravelsen. På minnesamværet var menighetshuset overfullt, han hadde mengder av venner. Da regnskapet etter Erling ble gjort opp, arvet vi i boligene 3000 kroner. Vi bestemte oss for å kjøpe et piano, alle som kunne var med å legge sammen, så vi fikk et pent piano. Så gikk vi en tur på museet igjen og spurte om fru Tutvedt hadde et bilde Erling. Vi fikk et fint et som vi rammet inn. Det står på pianoet.

Arne sa i begravelsen: "Han brukte de muligheter han fikk, selv om han aldri fikk de samme som oss."

Solveig Tutvedt, født i Oslo i 1934, utdannet som sosionom i 1960. Kurs i sosialt arbeid ved Columbia University i New York og Boston University. Har arbeidet i sykehus, barne- og ungdomspsykiatri og i helsevern for psykisk utviklingshemmede. Siste arbeidsoppgave var å lage Emma Hjorth museum. Tilknytning til sosionom-utdanningen som timelærer og praksisveileder.

Per Østerud: Dansen på landevegen

”Ellen er en stolt gammel dame”, sa den danske sykesøstera da jeg spurte hvordan det stod til med svigermor. Hun lå på lukket avdeling på Prestseter psykiatriske sykehus.

Det er lille julaften. Jeg tar veien oppover fra Vormsund langs vestsida av Vorma. Har fornemmelsen av at dette kommer til å bli mitt siste møte med svigermor. Allerede da jeg bestemte meg for å dra, var tankene der. Jeg måtte treffe henne denne jula også. Ellen og jeg hadde holdt juledagene sammen i nesten førti år.

Turen går langs Mjøsa, gjennom Feiring med kurs mot Skreia. Jeg tenker på alle julekveldene vi hadde vært sammen, først to generasjoner, Ellen og Åge og deres datter Kari og jeg. Så kom barna, Margrete og Ola, og vi ble seks som feiret julekvelden og de første juledagene på Hagehaugen i Lillehammer, år etter år, til Kari døde. Men vi fem holdt sammen i flere år etterpå.

Det var tryggheten og det forutsigelige som preget denne tradisjonen. Enkel julehøytid, juletre, hjemmelaget julepynt, levende lys og juleduker på bordene. Hele hjemmet luktet godt: grønnsåpe, granbar, friske blomster, nybakte kaker. Det var fast rytme for spising og tradisjonell landsens julemat. Samme maten år etter år: ribbe, pølse, medisterkaker, surkål, mandelpoteter, tyttbærsyltetøy og pickles. Denne hovedretten ble servert to ganger. Tilbehøret ellers var hjemmebakket flatbrød og lefse, hjemmebrygget øl og akevitt. Alltid karamellpudding til dessert. Opprydding og oppvask ble tatt med en gang, i fellesskap. - Og så var roen der, med sang og gang rundt juletreet. Kaffen og julebaksten ble servert. Blant annet sirup tynnkake, et kakeslag som stammer fra Østerdalen, der Ellen kom fra. Samtidig ble frukten, nøttene og brusen tatt fram og pakkene åpnet. Det vanket gledesutbrudd og treffende kommentarer, helt til småpratene ebbet ut, ofte før midnatt, og vi gikk tidlig til sengs.

Jeg nærmer meg Røyse i Feiring. Det er fintintervær. Rimfrost og tynt snølag. Mjøsa ligger åpen og blank. Mens jeg kjører gjennom ei bygd jeg ikke har sett på 50 år, dukker det fram minner fra tidlig ungdom. Her var jeg med far i et illegalt skirenn under krigen, i Skålerudbakken, høgt opp i lia. I 1946 deltok jeg i åpningsrennet i Rudkollen, den nye bakken som var bygd på dugnad. En begivenhet for meg. Det var med hoppere fra hele Østlandsområdet, og den lille Feiring-bygda stilte til fest. Fra Oslo kom det hoppere jeg hadde hørt om, Reidar Andersen og Asbjørn Ruud. Rammen rundt rennet var flott, trykt program, flagg og hornmusikk i bakken. Fest i samfunnshuset etterpå, med premieutdeling og dans. Svigermor likte dette idrettsmiljøet. Hun fortalte meg at en gang hadde hun danset med Johan Grøttumsbråten, en av de store norske skiløperne fra 20-åra. Det hadde vært landsrenn på Rena. Hun serverte på Bays hotell og var med på skifesten etter rennet.

Landskapet blir smalere. Mjøsa kommer nærmere, og åslia blir brattere på strekningen mot Skreia. Det er ikke langt igjen til Prestseter. Spenningen og usikkerheten stiger mot møte med Ellen. Det lille landsens sykehuset virker hjemmekoselig. Jeg tenker ikke på at det er et psykiatrisk sykehus og blir overrasket da jeg finner låste dører. Ellen som hadde vært så fysisk sterk gjennom livet, har ikke mestret hverdagen den siste tida. Nå er hun over nitti og er havnet her.

”Ellen har forlangt å bli pyntet med bluse og smykker til du skulle komme”, sier den smilende sykesøstera når hun møter meg. ”Vi har også fått beskjed om at du skal ha kaffe og julekaker”, legger hun til. ”Ja, du har en bestemt og krevende dame i huset”, svarer jeg. Døra blir låst opp, og jeg blir fulgt fram til senga der Ellen ligger, pyntet i silkebluse, gullkjede rundt halsen og øredobber. På nattbordet ligger det store familiealbumet.

Det blir ikke så mye samtale, men vi er sammen om å se på bildene. Kaffen og kakene kommer på bordet. Hun spør hvordan Margrete og Ola har det og hvor de skal være i jula. Vi tar fram bilder fra de var små. De leker sammen i hagen hennes. Hun var stolt både av barna og av hagen, som var velstelt og frodig, med plass både til grønnsaker, frukt, bær og blomster.

Vi blar videre. Bildene fører oss over til feriestedet vårt i Brydalen. Mange bilder som streifer flere faser av livet. Ellen har vært med til dette nedlagte småbruket år etter år, og deltatt med iver i det omfattende restaureringsarbeidet. Hun likte seg der. Kjente seg igjen fra oppveksten hjemme på Opphus i Østerdalen, der faren var småbruker og veivokter. Mora stelte kuene og var på setra om sommeren. Her var Ellen med, og hun lærte seg å fore kuene og mjølke med hånd. Når kalva skulle lære seg å drikke av bøtta, måtte hun stikke hånda inn i munnen på dem, slik at de både sugde og drakk samtidig.

Seterlivet og den daglige omgangen med dyr hadde satt varige spor i Ellen. I Brydalen var det seterdrift da vi kom dit på midten av 60- tallet. Ellen var med på seterbesøk til naboene, Petra og Ingulf. Det var fjøstid og hånd- mjølkinga tok fatt. Ei ku var urolig, sparket litt. ”Får jeg prøve?” spurte Ellen. Hun satte seg til krakken, trykte panna fast inn mot kuvomma, strøyk juret litt med hendene før hun klemte spenene fast og mjølket rytmisk, ovenfra og nedover, slik at mjølkespruten treffer bøtta i den samme rytmen. Jo, hun kunne fremdeles.

Mange år seinere, jeg snakket med henne i telefonen, spurte hun meg hva jeg drev med der oppe på bruket nå. Jeg svarte at jeg slo med ljà og rakte på tunet og i lia ned mot bekken. ”Det er moro”, sa hun. ”Jeg skulle vært hos dere og hjulpet til.”

Jeg sitter ved sengekanten. Vi har albumet mellom oss. Jeg spør om hun husker turen vi tok den siste gangen hun var med oppover til Brydalen. Hun svarer ikke. Jeg tar opp den kraftige hånda hennes, med de butte, kjøttfulle fingrene og ringer som var for små. Den ligger trygt i min og blir tung. Jeg klemmer til forsiktig, bøyer meg fram, møter blikket og kjenner kjaken. Da vet jeg at dette er vårt siste møte, et farvel med

få ord. I øyeblikket føler jeg et fellesskap, preget av ro og alvor, slik jeg hadde opplevd det å være sammen med Ellen, i alle år.

Jeg husker ikke mer hva som ble sagt mellom oss denne dagen. Men da jeg kom ut av sykerommet og traff den samme sykesøstera, sa jeg med en stemme som bar preg av et sterkt og godt, men vemodig møte: "Dette var vel siste gang." "Det skal du ikke si for sikkert", svarte hun og la til: "Ellen er både sterk og stolt."

Dette møtet ved sengekanten har etset seg inn i minnet mitt. Ellen, sengeliggende i finstasen, svak men rolig. Hun og jeg, sammen om familiealbumet med glimt fra det livet vi hadde levd. Et flimmer av erindringer. Sterkest kjenner jeg minnene fra da barna var i skolealder, Margrete 13 og Ola 11 år. Vi tre bodde alene på Hamar i stort hus. Hver tirsdag i flere år kom Ellen med toget fra Lillehammer. For det meste på dagstur. I trillebagen hadde hun gjerne med seg mat til huset: hjemmelagde kjøtt- og fiskekaker, kjøttpålegg, sirupskake, surmjølk snipper og smultringer. Og selv om vaskehjelpa hadde vært der dagen før, ble det vasket litt ekstra. Dessuten fikk potteblomstene og blomsterbedet kyndig opprensning. Klærne så hun også gjennom, og tok med seg hjem votter og strømper som skulle stoppes. Jeg har tatt vare på votter fra denne tida. De har selbumønster, er velbrukte og slitte, men hele etter flere gangers regelmessig stopping. Det er votter som har vært med på både leik og arbeid, og mottatt stoppenålas omsorg.

Jeg beundrer Ellen for den måten hun taklet situasjonen på, da Kari, hennes datter, forulykket, og vi tre plutselig ble stilt overfor en gjennomgripende ny livssituasjon. Hun gav aldri til kjenne at jeg ikke strakk til, aldri var hun etterpåkløkk om de tabbene jeg gjorde i hjemmet. Hun tok ansvar uten å være påtrengende og styrende. Kanskje det henger sammen med at vi hadde en gjensidig respekt og godhet for hverandre. Dessuten trivdes vi i lag, bare det ikke ble for mye av det.

Jeg fikk ikke snakket med henne om den siste turen over Ringebufjellet til Brydalen. Den startet i finvær opp Gudbrandsdalen. Ellen gledet seg og var i storform. Hun snakket hele tida. Det var godt å ha noen å snakke med, så mye som hun var alene. Da vi nærmet oss Spitsbergseter, spurte jeg om vi skulle stoppe og ta oss en kopp kaffe. Det syntes Ellen var en god ide. Der hadde vi vært innom før. Dessuten kunne vi få oss noe setermat til kaffen: sjørøst og rømme, eller jønnbrød og sirupstynning.

Det ble skikkelig pause på setervangen før vi dro videre mot Sollia. Nå led det litt ut på formiddagen. I lokalradioen fra Hedmark ble det spilt gammeldans. Vi var på vei til Follidal, og bilte oppover langs elva. Det var lite trafikk og vi kjørte rolig på den svingete men flate vegen. "Denne masurkaen er fin, Ellen", sa jeg, "skal vi ta oss en svingom." "Ja, det kan vi godt", svarte hun. Jeg kjørte til side, og vi satt i gang. Først litt rolig med noen hoppsteg, så et attersteg, før vi trådte rundsvingene, til begge sider. "Det går fint ennå dette", fastslo jeg og la til at det begynte med knall og fall på sangerfesten i Vingrom utenfor Lillehammer for mange år sida. "Ja, der var det jo så glatt på golvet som var strødd med borsyre", sa Ellen, "men det var du som dro meg med i fallet." "Kan så være", svarte jeg, "men jammen er vi gode til å danse begge to."

Per Østerud, forfatteromtale s. 12.

Olga Herbjørnsen: Espedalen

Hva er det å være klok? Gammel og klok, man blir klokere med årene, sier vi.

Er det snakk om en egen sort kunnskap? Er den avhengig av formell kunnskap i bunnen? Hverdagskunnskap kaller jeg den kunnskapen vi utvikler gjennom dagligliv og omgang med andre.

Er den en forutsetning for å bli klok?

Det å være klok er kanskje å kunne bruke kunnskap i ukjente sammenhenger? For meg ser det ut som om kriser utløser både kunnskap, klokskap og fantasi. Det så vi under krigen, ikke minst hos mødrene våre, og det opplever de fleste mange ganger gjennom livet.

Mens jeg skriver, går tankene hele tiden innom en fjelldal i Jotunheimens utkant. Ingen steder har jeg møtt folk med større hverdagskunnskaper, større overlevelsessevne og mer mot enn i Espedalen.

Du kommer til Espedalen gjennom Vestre Gausdal. Den innerste grenda der heter Svatum. Derfra slynger veien seg oppover til fjells langs et bratt giel kalt Helvete. Til venstre for veien ser du rett ned i Nord-Europas største jettegryter, dannet under siste istid. De største er 20-30 meter i diameter og nesten 100 meter dype. Man kan klatre ned i dem, og de er Espedalens største attraksjon. Så kommer du opp i dalen, der vannene ligger på rekke og rad innover fjellet, med Jotunheimen som bakteppe. Først kommer Espedalsvannet og Valdrestjønnen, der bønder fra Valdres hadde fiskerett fra gammel tid. Så følger Breisjøen og Olstappen, som Vinstra har rent ut fra helt siden istiden. Nå har fremskrittet lagt den fine elva i rør. Neste bygd er Skåbu, som skal være Norges høyest beliggende bygd med fast bosetting året rundt. Fra Skåbu kan du passere Slangen, og dermed er du i Jotunheimen.

På 1800-tallet var det i to omganger gruvedrift i fjellene ved Espedalsvannet. På det meste bodde det da et par tusen personer av flere nasjonaliteter i den veiløse dalen. Nå er det snaut hundre fastboende, og skolebarna kan telles på fingrene. De fleste mennene var i gamle dager knyttet til gruvedriften. Malmen ble fraktet flere hundre meter ned fra fjellet til vannet, deretter ned forbi Helvete og videre til Lillehammer, alt med hest og håndkraft. Slitet er ufattelig for oss. Restene av smelteovnen står fortsatt.

Den viktigste kunnskapen folk utviklet i Espedalen, må ha vært evnen til å overleve. Dalen var uten vei, vann og strøm, uten butikker, skole og post. Vinteren var lang da som nå. Er det minus tjue grader på Lillehammer, er det minus tredve der, det slår aldri feil.

Espedalen har fått både vei og egen kirke etter at vi kom dit, moderne hyttefelter også. Men der har vært kirkegård i flere hundre år, det var en nødvendighet i en isolert dal. Kirkegården heter Gravholmen og er en høy furukledd halvøy i nordenden av Espedalsvannet. Det går en myk sti langs vannkanten rundt holmen, en annen over toppen. Den er fortsatt i bruk og har både gamle og nye gravplasser.

Gravholmen er et fredelig sted med tid for ettertanke, du møter aldri noen der. En jerntavle ved inngangen lister opp eldre navn. Der kan du lese at i en kort periode

rundt 1850 døde svært mange nyfødte og småbarn under 2-3 år. De må ha hatt en epidemi, kanskje difteri?

På toppen av Gravholmen ligger graven til en ung jente fra vår tid. Den er dekket med blåklokker. Moren, som kommer fra et annet land, har egenhendig båret dem opp dit og plantet dem. Der har ingen tenkt på å plante blomster før.

Sammen med min familie kom jeg til Espedalen første gang i påsken 1948. All ferdsel gikk fortsatt til fots eller med hest. Det var fort gjort å lære de få gårdsnavnene. For oss har det vært en stor berikelse å bli kjent med dem som hører hjemme der.

Et par hundre meter over vannet har det ligget to turiststeder fra gammel tid. Det ene er Dalseter høyfjellshotell, gammel skystasjon bygget om til hotell av arkitekt Lande. Han var far til min skolevenninne Elsa, som senere har drevet hotellet sammen med sin mann Erik Gillebo. De er foreldre til dagens eiere. Elsa har jeg kjent siden den dagen jeg som 16-åring kom inn i den nye gymnasklassen på Lillehammer. Der satt hun alene blant 28 gutter og gav meg mot til å gå inn.

Elsa kan alt om hotelldrift, det kan også datteren Grethe som er vertinne nå. De to og sønnen Bjørn er alle hotellfagutdannet, Bjørn er også agronom. Erik er sivilingeniør. Når jeg treffer ham, sitter han oftest på traktoren. Om kvelden er han en perfekt hotellvert. De to mennene har sammen demontert et verneverdig toetasjes tømmerhus som tidligere var pensjonat i Skåbu, og satt det opp på Dalseter, der det ser ut som om det alltid har stått. Innvendig har det alle moderne fasiliteter, også eget fyringsanlegg. Det har gamle emaljerte nummerskilt fra pensjonatet på værelsesdørene.

I Nikkelverkets storhetstid ble det administrert fra en gård som heter Bøle. Kontorbygningen ble stående til omkring 1950, da ble den revet og tømmeret solgt. I en så isolert bygd var det nødvendigvis mange gode håndverkere blant bøndene. En av dem satte opp hytta vår av tømmer fra det hundre år gamle huset. Vår venn Hallvard Stubberud brukte sitt eget hode og beholdts stort sett dimensjonene på tømmeret fra det hundre år gamle huset. Bedre hus å være i finnes ikke. Tjue år etter var hytta vår ved Breisjøen blitt for liten. Hallvards sønn Ingar, som hadde hjulpet ham første gang, utvidet den med tømmer fra den like gamle skolen i Vestre Gausdal. Taket på en side har skifer fra Bøle, den andre siden er fra gamleskolen. Du ser den nedarvede kulturen og følelsen for hvordan hus skal være.

Etter så mange år er vår familie blitt sterkt knyttet til dalen og til dem som bor der. Min mann og jeg blandet oss lite bort i skolearbeidet og de valgene barna våre gjorde. Men en gang stod vi på vårt. Ville de ha sommerjobb, skulle det foregå i Espedalen, ikke i Sandvika. Slik gikk det til at sønnen vår i flere år reiste med Ingar og to småbrukere og bygde hytter i fjellet, og at datteren vår senere vasket gjesterom på Dalseter i flere sommerferier. Om kveldene padlet hun alene innover Breisjøen og hilste på en hekkende trane i vannkanten. Ingen av dem klaget på jobben. Og begge ble svært glade i dem de arbeidet for.

Jeg vil gi noen korte glimt av noen mennesker der. Alle får meg til å undres over hvor forskjellig kunnskap som er nødvendig for å greie livet der en er.

I de første årene hadde vi en liten butikk som var åpen et par dager i uka. Kvinnen som drev den, er verd å fortelle om. Hun hadde en større butikk i Gausdal sammen

med ektemannen. Hun kom kjørende på den gamle grusveien som var der da, i allslags vær og på allslags føre, lempet av sukker og smør, kasser med melkeflasker og grønnsaker. Så bukserte hun alt ned gjennom kjellerlemmen midt på det vesle gulvet. Deretter slepte hun alt stykkevis opp igjen til kundene, mens vi var redde for at hun skulle falle i den åpne kjelleren. Da hun sluttet i butikken, laget hun et lite landhandelmuseum nede i Gausdal,

Den som overtok butikken etter henne, var *Marit*. Henne hilste jeg på da hun som ungjente fra Vinstra var blitt kjæreste med Ingar. Vi traff dem på en sommerfest ved Slangen seter, og hun var så ung at hun neide. Hun og Ingar giftet seg og fikk fem barn sammen. Ingar var en flink snekker som hadde nok å gjøre. Alle så at det var en familie som hadde det bra.

En ettermiddag kom Ingar som vanlig hjem fra arbeid. Marit var hjemme hos de fem barna, den eldste var tolv år, den yngste to måneder. Vel inne på kjøkkengulvet får Ingar hjerneblødning, roper på Marit og dør.

Hva gjorde så Marit? Tok alle ungene og flyttet til bygds?

Marit ble i Espedalen. I huset nedenfor hennes, på vollen ved vannet, bor Hallvard, som hadde mistet sin eneste sønn. De kom seg videre. Marit oppfostret alene fem flotte unger, som i dag er voksne familiefolk i gode yrker. Hun kjørte skolebuss og post. Hun overtok butikken, som nå er ny og moderne og et knutepunkt i dalen. Hun driver den ennå. Der får du alt du trenger, pluss en kopp kaffe og en prat.

Til å hjelpe seg i butikken hadde Marit i mange år en eldre nabokvinne, gift med snekkeren Oddvar Megrund. Hun heter *Else*. Hun er nå pensjonist og enke, og bor fortsatt i huset sitt like ved butikken.

For noen måneder siden stod det over hele forsiden av Lillehammeravisen: *Else fikk gull!*

Deler av historien er gjengitt i avisen minst en gang før med alle navn, så jeg kan ta den med. En av byens mest ansette familier har hatt hytte ved Megrunden i Espedalen i flere generasjoner, lenger enn alle oss andre. Denne familien var godt kjent med Else og Oddvar. For noen tiår siden opplevde sønnen på 10-12 år en krise. Han ble mobbet på skolen, foreldrene gikk fra hverandre, livet var vanskelig.

Else og Oddvar var barnløse og godt voksne. De tok guttungen til seg i Espedalen, der han fikk ro og fant seg til rette på den lokale skolen. Han ble hos dem i fem år. Så flyttet han hjem, begynte i gymnasiet og ble russeformann. Han har forlenget overtatt familiebedriften og har to voksne døtre. Han stod bak tildelingen av Kongens fortjenstmedalje til Else, som barna hans kaller bestemor.

Rolf Megrund, småbruker står det i telefonkatalogen. Megrunden heter to nabogårder i Espedalen. Rolf er etterkommer etter Peter Megrund, som på 1970-tallet skrev boka om Espedalens historie.

Rolf er nok den nålevende person som kjenner dalen og dens historie best. Han kjenner gruvedriftens historie og vet alt om tømmerfløtingen i gamle dager. To ganger har han holdt foredrag om alt dette og reist rundt i dalen sammen med Elsas og mine gamle skolevenner.

Espedalen fikk etter hvert egen kirke. Den har Rolf bygd med egne hender, så han viste oss bygningen og alle tekniske finesser. Han spilte på orgelet for oss også. Og jeg har mange ganger opplevd ham som profesjonell vert ved arrangementer der. De mest urbane av skolevennene lurte hvilket universitet han hadde studert ved. Men Rolf har bodd i Espedalen nesten all sin dag.

På tunet på Megrunden står det fortsatt en knøttliten skolestue. Der gikk Rolf på folkeskole. Det siste året var han eneste elev, med faren som lærer. Da han måtte til bygds for å gå på realskolen, ble skolen nedlagt. Barna fra Espedalen greide seg ikke noe dårligere der enn de andre, sier Rolf. Nå går barna sør i dalen på skole i Vestre Gausdal. Norddalen hører til Sør-Fron, barna der går på skole i Skåbu.

Anne heter en jente jeg av og til brevveksler med. Hun skriver brev til meg med stor, fin løkkeskrift. Anne ble født for femti år siden, med litt andre behov enn unger flest. Derfor hadde hun skolegangen sin utenbygds. Så kom hun hjem igjen, og i fjor fikk hun gullklokke etter 25 års tjeneste på arbeidsplassen sin.

Anne har hatt noen fordeler i livet:

Hun hører til i en familie med store menneskelige ressurser og mye kjærlighet. Hun bor i et trygt miljø der alle kjenner henne og er glade i henne. Hun ønsket seg en båttur til Kiel med de nærmeste vennene sine på femtiårsdagen. Det ble et følge på 18 personer. Og hun jobber på Samvirkelaget i Skåbu, det har hun gjort i hele sitt voksne liv

Skåbu er vårt nærmeste tettsted, med butikk, bensinstasjon, kafé, post og frisør. På Samvirkelaget selger de maling og kjøkkentøy, verktøy og undertøy, foruten alt det du venter å finne der. Dit kom Anne som ung jente, og der ble hun tatt godt imot av to voksne og varmhjertede damer fra bygda. Det var ikke så lett i begynnelsen, med rydding og etterfylling av varer i alle hyller. Men spør du Anne i dag hvor fyrstikkene ligger, får du hjelp på flekken. Samvirkelaget har vært Annes skole.

- Ho Randi er intelligent, sa Erik en gang. - og så er ho klok.

Randi er fra Skåbu og en dame i sekstiårene. Son ung giftet hun seg med en sambygding som var langtransportsjåfør. Med tre små sønner og god artium søkte Randi lærerskolen på Hamar. For mannen kunne jo det være et greit sted å bo. Hun kom inn, og hele familien dro til Hamar.

Den første uka ble Randi søvnløs. Skulle hennes unger bo der når de kunne få vokse opp i Skåbu?

De dro hjem igjen. Randi tok vikariatet på skolen. Så døde mannen. Bygda tok godt vare på henne og hun på den. Hun ble etter hvert ufaglært lærer i fast stilling.

Da hun hadde vært lærer i mange år, skiftet hun arbeidsfelt og begynte i resepsjonen på Dalseter. Der er hun uunnværlig. Hun har full oversikt, håndhilser på hver eneste gjest og ønsker velkommen. Elsa og jeg har hatt henne som omviser bygda rundt for den gamle skoleklassen vår. Hun er like god som Rolf. I den fine kirken i Skåbu forteller hun om bestefaren sin, som bygde den, og om den enslige kvinnen i den slitte grå stua ved Kamfossen, som testamenterte en formue til kirken. Hun kan alt om bygda i fortid og nåtid, og er en veldig god pedagog. Jeg spurte henne hvor mange foreninger og lag de hadde i Skåbu. Hun kom til at det var 38. Jeg tror hun og sønnene hennes har en finger med i de fleste.

Jeg kan ikke fortelle hva hver og en i Espedalen har av kunnskaper og hvordan de har ervervet dem. Men de har både kunnskap og klokskap i rikt monn. Det jeg vet, er at livet der er annerledes og krever både kunnskap og klokskap som er forskjellig fra det som kreves av folk flest i våre dager.

Dette er i kort trekk en skildring av situasjoner og mennesker som har gjort meg rikere og kanskje klokere. Alle kan velge hva de vil bære med seg gjennom livet, og hva som ikke er verd å huskes.

Noen konklusjon trekker jeg ikke. Det måtte i så fall være at å være klok er å ta i bruk den kunnskapen en har der den trengs. Dersom den kunnskapen som er nødvendig, mangler, må man skaffe seg den. Et tilbakeblikk viser meg at jeg flere ganger har brukt uttrykket «Det hadde ingen tenkt på før». Det er noe der også. Det koster litt å tenke alene.

Olga Dehli Herbjørnsen, født Olga Herbjørnsen er født i Namsos i 1930. Hun flyttet som ung til Lillehammer, der hun tok artium og arbeidet noen år som lærer. Hun har matematisk-naturvitenskapelig embetseksamen fra Universitetet i Oslo med fagene matematikk og kjemi og med zoologi som hovedfag. I 1960 ble hun ansatt ved daværende Sagene lærerskole og arbeidet med læreutdanning i naturfag og matematikk frem til 1998, de siste årene ved Høgskolen i Oslo. Hun har arbeidet med videreutdanning, især innenfor barneskole- og førskolematematikk og har holdt tallrike etterutdanningskurs. Hun er medlem av Norsk Faglitterær Forfatterforening.

Britt Selanger: Ferier med Vidar

Der satt han, gutten vår, i rullestolen sin. Lyslugget med store blå øyne og små runde kinn. Jeg så at underleppen bevret og store tårer trillet nedover kinnet.

Det var ferietid, og vi hadde kommet for å hente Vidar etter et to ukers opphold på et avlastningshjem for barn med funksjonshemming. Vi hadde avlastning for å kunne slutføre våre arbeider før ferien. Dette var et nytt sted både for ham og oss. Det var tidlig juli og vår første feriedag. Tenk, å få være sammen som familie i fire uker på tur i en VW - campingbil med enkel innredning og plass for rullestolen. Vi skulle til Pula i Jugoslavia, en liten by ved Adriaterhavet.

Vidars far, Olav, kom ut av bygningen hvor han hadde hentet gjenglemte ting, mens Vidar satt utenfor. Alle så vi Vidars reaksjon. Hvorfor gråt han, som nesten aldri gråt? Hva var det som hendte?

Hvordan Vidar oppfattet situasjonen fikk vi aldri fått svar på, fordi han ikke kan uttrykke seg verbalt. Ved nærmere ettertanke forsto vi at han gråt fordi han trodde at vi skulle reise uten ham. Olav hadde vært på besøk hos ham et par ganger under oppholdet, men hadde dratt igjen. Han visste ikke hvordan Vidar reagerte, eller hvordan han hadde det da han gikk. Når vi ringte hørte vi at han hadde det bra, var blid og fornøyd.

En kan undres over hva som rørte seg i den 5-årige barnekroppen som ikke har "talens språk", og hvor følelsene kommer mere til uttrykk som tårer, i andre sammenhenger som latter eller alvor. Vidar som er sterkt angrepet av cerebral parese fra fødselen, var og er svært spastisk i kroppen og avhengig av omsorg og hjelp. Etter hvert som tiden gikk, så vi at han forsto mye av det som ble sagt, men at den kognitive evnen og evnen til å uttrykke seg verbalt var skadet, bortsett fra ord som; mamma, pappa, mer, buss, spis, (s)yng, dusch og tisse. Han viser også i dag tilfredshet over å kunne meddele disse ordene og oppleve seg forstått. Både den gangen og i dag trenger han hjelp til det daglige stedet, som f.eks. det å spise og drikke og andre funksjoner. Siden han verken sitter eller står, er han avhengig av hjelp til forflytning og bruk av rullestol. Hans gode humør, smittende latter og evne til oppmerksomhet og tilstedeværelse ga kontakt. I dag er han en ung mann med de samme kvaliteter. Søsteren hans, Ragnhild, som var 10 år på denne turen, ei frisk og rørig jente med mange ideer og pågangsmot. Hun er ei god søster for Vidar.

Det var jeg som hadde lagt frem ønske om sommerferien til Jugoslavia uten Vidar. Da kom det spontant fra Ragnhild: "Mamma, mener du at Vidar ikke skal være med oss på ferie?" Ja, jeg mente det. Vi hadde i alle år reist på ferie til besteforeldre på Sørlandet eller til Nord-Norge. Da var det var naturlig at Vidar var med. Her var han reisevant både med bil og fly. Men med lange trapper og lite eller ingen tilrettelegging, tunge løft og tungvint på mange måter, mente jeg at det kunne det være godt med to uker uten mating, stell og omsorg, og ha mer fokus på storesøster. Men med hans

søsters indignerte stemme og mange gode argumenter for at Vidar også skulle på ferie sammen med oss, lot jeg meg overtale. Det er noe jeg aldri har angret på.

Dette ble starten på en ny ferieform for oss. Den var så vellykket at vi fortsatte å kjøre sydover i mange år. Vidars glede over varmen og "å svømme" i sjøvann som var temperert slik at han kunne bevege sine stive ledd og løse spasmer i kroppen, var noe vi alle gledet oss over. Det ble mange ferier til Jugoslavia og Frankrike, der vi likte oss godt og oppdaget nye steder mens vi kjørte på kryss og tvers. Spania, Hellas, Tyrkia, Italia, Andorra, Korsika, Polen og Ungarn ble også dessuten eventyrlige engangsopplevelser. De to første turene til Jugoslavia leide vi leilighet, men etter hvert tok vi inn på campingplasser hvor "boligen" i starten var et lite fjelltelt der far overnattet mens vi andre sov i bilen. Bord og stoler ble plassert under et oliven- eller frukttre som ga skygge for den intense solen. Måltidene ble fortært under åpen himmel i vakre omgivelser. Etter hvert ble fjellteltet erstattet av et fint hustelt.

Dette ble billig ferie for fire. Det var mulig å stoppe når det passet oss underveis. Dette medførte at vi endret planer og havnet på steder hvor vi knapt visste vi skulle komme, som for eksempel Korsika, Cognac i Frankrike eller til den idylliske byen Collioure i Syd Frankrike. Vi opplevde friheten. Fars følelse av å være underveis og ikke bli droppet ned et sted med fly, var også en sentral faktor for å feriere på denne måten. Kanskje noe av fascinasjonen var nærheten og intimiteten som vi opplevde i campingbilen, som var vårt hjem i ferieukene?

Mens vi var på reise var det full omrigging i bilen hver morgen og kveld. Rullestolen ble demontert og plassert i forsetet sammen med kofferter og vesker. Ragnhild, Vidar og jeg sov på en skumgummimadrass bak i bilen, mens Olav snorket i en enkel "seng" på gulvet. Vidar som hjemme måtte snues opptil åtte ganger om nettene på grunn av spasmer, sov nå gjennom hele natten uten å bli snudd. Kanskje nærheten, varmen og trivsel virket inn på hans stive lemmer?

Å kjøre "buss" er noe av det beste Vidar vet. Ordet "mer" bruker han flittig der det hører hjemme. Etter at vi hadde kjørt mange mil, kunne en tenke at Vidar som satt i rullestolen sin hele tiden, ble lei av å kjøre. Men nei, da vi skulle dra videre hørte vi Vidars gledesrop når han så bilen. Også Ragnhild ga uttrykk for at hun likte å være på veien. På en del strekninger fikk hun sitte foran ved siden av Olav. Der hadde hun oversikten og de to satt og småpratet. "Mil etter mil", synger Jan Teigen, og det med et smil. Vi koste oss med å syng mens vi kjørte. Det gode var at vi også kunne stoppe når vi ville, når sulten gnog, eller når vi så noe spennende som vi ville utforske nærmere.

Enkelte situasjoner trer tydeligere frem mange år etter. Blant annet det året vi satte kursen for Jugoslavia uten "mål", og endte på den idylliske øya Murter. Lite sted med få turister. Her ble det lange frokoster med sol og varme og deilig temperatur i sjøen. Vask med kaldt vann og dusj på stranda. Det ble morsomme episoder rundt denne ene dusjen, hvor vi turister sto i kø for å få vasket og skylt seg. Heldige var de som hadde camping-vogn med eget bad. Ingen snack-bar eller kafe, ingen diskotek. Om

ettermiddagene dro vi til nærliggende spisesteder hvor vi kunne nyte gode måltider og oppleve stedets kultur. Levende musikk og dans og hyggelige mennesker. Dette var ferie.

Men det var ikke bare sol, sommer og badeliv. Vi fikk erfare at Vidar bidro til kontakt med andre der vi slo oss til. På Murter ble vi kjent med et ungt par fra Polen som var bosatt i Tyskland, og som møtte Vidar og Ragnhild på en god måte. Vi hadde mye moro og hygge sammen. Vemodig var det da vi vinket dem adjø etter endt ferie. Med invitasjon til å besøke dem i Munchen, tok vi inn i deres lille leilighet på hjemveien, en familie på fire med bagasje og rullestol. Soverommet overlott de til oss mens de sov på sofaen i stuen. Deres stadige utsagn var, "ingen problemer".

I Ungarn og stoppet vi ved Balatonsjøen som var et populært feriemål for turister fra de øst-europeiske land. Det myldret av mennesker som campet. Her var sjøen, som var ferskvann, så grunn at vi knapt fikk "dukke" oss eller svømt. Ideelt for Vidar. Vannet var godt og varmt og han ropte "mer", "mer". Turen gikk også innom Budapest fordi Ragnhild hadde et stort ønske, å kjøpe ridestøvler i Ungarn. Det fikk hun, flotte håndsydde støvler.

To år senere var vi tilbake i Jugoslavia. I Split, møtte vi en trivelig engelsk familie som ga Vidar mye oppmerksomhet. Ragnhild fikk også en god venninne i datteren, vi reiste sammen på flere utflukter. Slike møter var gode for oss. Likeså noen tilfeldige opplevelser ute i byen. En dag kom en dame bort til oss, henvendte seg til Vidar, hilste og bemerket hvor vakker hun syntes han var. Slik ble det en samtale med henne der og da.

Olav og jeg skulle en aften se en slavisk danseoppvisning på området der vi bodde. Ragnhild skulle være sammen med Vidar. Det var ikke ofte hun ble overlatt ansvaret for Vidar alene. Da vi kom hjem, viste det seg at Vidar var blitt syk og hadde kastet opp. Hun hadde ordnet opp. Vi kunne knapt merke spor, bortsett fra en medtatt Vidar. Hun hadde vasket ham, byttet klær, gitt ham Cola å drikke og lagt ham i sideleie. Hun passet på broren sin. Og hun hadde sett hvordan vi forholdt oss når Vidar hadde oppkast. En lærenem liten frøken, som vi var imponert og ikke lite stolt av.

Spontanitet og fleksibilitet hørte med til denne ferieformen. Det året vi hadde Syd-Frankrike som mål, møtte vi en norsk familie på en campingplass. De fortalte, med stjerner i øynene, om en liten pittoresk by med mye historie. Dermed satte vi kursen mot Collioure, som lå helt ved grensen til Spania. Vi fant campingplass ved en fin badestrand hvor det var lett å ta med Vidar ut i vannet.

Mens vi svømte og koste oss i Collioure, ringte et vennepar som ferierte på den franske vestkysten, og spurte om vi ville komme innom dem på hjemveien? Vi la kursen vestover. Underveis kom vi til Cognac hvor cognac-husene lå tett; Bache Gabrielsen, Larsen, Martelle, Otard og flere. Vi reklamerte for et besøk i Cognac da vi ankom våre venner. Dagen etter var vi på vei de 10 mil til Bache Gabrielsens hus.

Her var det mange severdigheter! Vidar ble båret opp og ned trappene i rullestolen for at også han skulle få "ta inn" dette gamle praktfulle bygget med mye historie og bese all den flotte cognac'en. Å smake på produktene tilkom oss voksne. Også Vidar fikk hilse personlig på Kristian Bache Gabrielsen. Vi erfarte at Vidar ble tatt åpent imot av de han møtte, og gjerne med en hjelpende hånd, om det var behov for det.

I Provence slo duft av krydder og lavendel imot oss, og åkre av lilla lavendel, røde valmuer og grønne vinmarker som var et fantastisk skue. Det bugnet av frukt og grønnsaker, og langs veien sto bønder og solgte sine produkter som også var ost, vin og syltetøy. Fristende! Underveis kjøpte vi vannmeloner som var Vidar og Olavs favoritt. Hele kasser med nyplukkede plommer og aprikoser ble også fortært.

En dag dukket plutselig skiltet Chateau Neuf de Pape opp foran oss. I denne lille byen kunne vi kanskje få reparert håndtaket på Vidars rullestol som var ødelagt underveis? Den første vi spurte hjalp oss slik at håndtaket fungerte igjen. Det viste seg å være eier av et av distriktets vinhus. Vi ble invitert inn i familiens bodega. Her fikk vi hilse på barn og barnebarn, og smake på "husets" vin. Vidar ble båret ned i vin-kjelleren der det var kjølig. Da var vinbondens jakke god å få over skuldrene. Dagen etter ble vi invitert til å se på markene og vinproduksjonen. Vidar og Ragnhild kjedet seg, mens vi voksne var mektig imponert. Vi brevvekslet i flere år etter dette møtet og besøkte dem senere.

Da Vidar var cirka 20 år var tiden moden for en annen ferieform. Vi ønsket fremdeles at han skulle få oppleve sommervarmen og "oppvarmet" sjøvann. Reisemålet ble Kypros med fly. Det var ikke enkelt å finne et tilrettelagt hotell med en strand nært, men vi fant stedet og tok inn på et vanlig hotell. Ragnhild hadde stiftet egen familie, så nå var vi tre på tur. Vi erfarte også her å bli kjent med kypriotiske familier, som vi har kontakt med i dag.

At Vidar var en viktig person for disse møtene er sikkert. For oss foreldre har det vært en god bekreftelse, og for Vidar har det gitt livserfaringer og mye livsglede som kan være godt å ta med videre. Også nå når han har flyttet til en omsorgsbolig, og hverdagen er og blir annerledes.

Disse erindringene viser at det å feriere med et barn som har sterke funksjons-hemminger er utfordrende og til tider arbeidsomt, men mulig. Mye glede har det gitt til oss alle. At Ragnhild ytret ønske om at hele familien skulle dra på ferie, sier noe om at hun også syntes denne ferieformen var fin og spennende. Kanskje det var hennes samvittighet som tilsa at også broren hennes skulle få være med? Ferie er ikke bare forbeholdt oss som kan bevege oss fritt.

Britt Selanger er født 1944 i Harstad. Sykepleier med master i sykepleievitenskap. Spesialutdanning som helsesøster, og lærerutdanning i sykepleie. Erfaring som sykepleier og helsesøster. Undervist ved grunn-/bachelorutdanningen i sykepleie, Ullevål sykepleierhøgskole og Høgskolen i Oslo.

PÅ YRKESLIVET LØS

Jorun Fougner: Småbarn i teori og praksis/To fag – to bøker

”Puma”

Femåringen sparer til fotballstøvler. Det er en stor investering. Han har grundig sjekket utvalget både i den lokale sportsbutikken og i butikker i byen, mens sparegrisen fetes. Det tar tid å bli sikker på hvilke som er de aller fineste. En dag ligger en tegning på spisebordet. Den viser en fotballkamp og ballen er på vei mot mål. Han som har sparket den, har støvler med ”PUMA” på siden. Jeg regner med at det blir bytur en av de nærmeste dagene. Det blir det.

Å få barn er å bli invitert inn i en verden som er styrt av andre lover enn verden sett med voksne øyne, å møte en virkelighetsforståelse som ofte blir uttrykt i et annet språk. Det var lett å bli nysgjerrig på hva som rører seg i små barns hoder og kropp. Da en jeg kjente, hun var inspektør på skolen som bare ble kaldt *Barneverninstituttet*, spurte om jeg kunne tenke meg å jobbe i førskolelærerutdanningen, skrev jeg søknaden temmelig raskt, selv om jeg elsket gymnasiastene på Trondheim katedralskole,” Katta” og hadde håpet på et nytt vikariat. I tillegg var det noen gode lønnstrinn ekstra i lærerskolen, den gangen. Jeg kan vel medgi at det også telte i en etableringsfase!

Barneverninstituttet Dronnings Mauds Minne

Dette var i urtiden. Den tiden da vi spredte konsentratet av våre gode og kloke budskap via klissete svertestensiler eller berusende, blåilla ark fra spritduplikatoren. Den tiden da vi la 25 øre i et norgesglass på rektors forværelse om det var sånn at vi MÅTTE ta en privat telefonsamtale i arbeidstiden. Den tiden da førskolelærersstudentuniformen var dongeri, rød fjellanorakk, og selvfarget bleieskaut på hodet. Og kassegitar i svart futteral i en rem over skulderen som selve studielogoen.

Teipen etter veggavisene til 68-erne satt fortsatt, fire år senere, fast i den avskallede gule malingen i klasserom og korridorer og ble teipet over av nye aviser; *For* sjølbestemt abort og *mot*. *Mot* kristen formålsparagraf i barnehagen og *for*. *Mot* lørdagsfri som samme året ble innført i det offentlige skoleverket. *For* væpna revolusjon, Mao og Røde Khmer.

Bare Bispegaten 9 var fredet for veggaviser. Huset var nest nærmeste nabo til Nidarosdomen og tidligere bispebolig. Det vakre huset rommet kontor for rektor, inspektør og kontordame, dessuten bibliotek og møterom. Praktisk - estetiske fag holdt hus i E.C. Dahls gamle fødselsstiftelse og teoriundervisningen i Kalvskinnets barneskoles øverste etasje. Provisorier er velkjent for størstedelen av den generasjonen som nå er på vei inn i pensjonsalderen og som avslutter arbeidsdagen i det gigantiske høgskolesystemet. To år senere overtok skolen lokalene til Dalen

blindeskole, en eiendom med vakre, gamle trær, bærbusker og gressplener, som lå godt utenfor bykjernen.

Vi var, da jeg begynte, 12 kolleger og vi møttes stort sett bare i gatekrysset eller på de ukentlige personalmøtene, som besto av rektors informasjoner og enetaler som ofte kunne strekke seg 10 – 15 minutter inn i første undervisningstime.

Jeg ble ansatt ved Barneverninstituttet, Dronning Mauds Minne høsten 1974 med 23 timers undervisningsplikt i uken, i *norsk* og *religion/etikk*, fordelt på samtlige av skolens syv klasser, fire i første og tre i andre studieår.

Ett forsøksstudium var etablert tidligere, en ren studentklasse. Et nytt forsøksstudium ble etablert dette året, en treårig linje (de andre var toårige) der praksis skulle gå hånd i hånd med teoriundervisningen gjennom hele studiet, ikke ligge i isolerte bolker. De fire førsteklasseene skulle altså ha undervisning etter tre forskjellige modeller i norsk, og trinnene skulle ha ulike tilbud både i norsk og religion.

Det fantes en rammeplan, utgitt av Lærerutdanningsrådet i 1971. Den var på 50 små sider, og nesten umulig å få tak i. Planen for religion/etikk fylte litt mer enn en side, norskplanen to og Astrid Vatne ga meg beskjed om å tenke selv.

Begge fagene måtte nødvendigvis være helt annerledes enn gymnasfagene jeg var universitetsutdannet for. I førskolelærerutdanningen er dialektkunnskap mindre interessant enn barns språkutvikling, men det fantes ikke litteratur om det siste! Og hvordan kan vurderingskriterier for en voksenroman overføres på barnelitteratur? Hvordan leser man bilder – og fremfor alt – hvordan leser barn bilder? Hva tenker små barn om livet og døden og Gud? Og hvordan skal man forholde seg til to målgrupper samtidig – både studentene og barna som studentene ble utdannet for?

Jeg kan ikke huske at jeg tvilte på at det skulle gå. Jeg tror heller ikke jeg spurte noen om hvor mange timer en normal arbeidsuke skulle ha.

Det var tiden for krav om studentdemokrati nedenfra og en selvsagt praksis av opplyst enevelde ovenfra. Vi som var lærere sto midt i mellom – og for å si det sånn – jeg syntes det var et morsomt sted å stå.

Det fantes fire store førskolelærerutdanningsinstitusjoner i Norge på den tiden, etablert før og like etter krigen, ledet av fire sterke kvinner; Eva Balke på Barnevernsakademiet i Oslo, Kirsten Bårdsen på Sørlandets barnehagelærerskole i Kristiansand, Turi Sverdrup Berg på Barnevernskolen i Bergen og Astrid Vatne på Barneverninstituttet Dronning Mauds Minne i Trondheim. At tre av skolene hadde "barnevern" i tittelen var misvisende. Det var sosialskolene som utdannet barnevernspedagoger, vi utdannet førskolelærere.

Noen av de vanlige lærerskolene ga også førskoleutdanning, men på de skolene hadde denne utdanningen lavere status enn allmennlærerutdanningen, og det var få som

virkelig ønsket å undervise der. Vi derimot, var stolte av den spesialkompetansen som vi hele tiden utviklet, og det var studentene våre også.

”Som enhver god mor”

Dronning Maud var privat, skolen ble opprettet i 1947 for midler som Den Norske Kirke fikk fra USA etter krigen, og hadde kristen formålsparagraf. Daværende biskop Eivind Berggrav sa følgende om hva denne paragrafen innebar: *De barnehage - lærerinner som skolen utdanner, skal formidle til barn de samme verdier som enhver god mor vil formidle til sine barn.*

Astrid Vatne spurte aldri noen om deres kirkelige tilknytning. Jeg oppfattet at det handlet om respekt for den enkeltes integritet. Hun forutsatte at den som hadde søkt stilling ved skolen, ville være lojal mot det verdigrunnlaget den hadde.

Jeg var altså tilsatt med to fag, noe som var vanlig i gymnaset, men ikke i lærerskolen. Etter en snau måned ble jeg innkalt på rektors kontor. Hun bød meg plass i sofaen og en sigarett uten filter og gikk rett på sak:

Det skal lages nye fag- og rammeplaner i alle fag. Jeg har sagt til Lærerutdanningsrådet at vi har den personen som skal lede planarbeidet i religion/etikk. Jeg har tillit til at du klarer det og første møte er på Dombås høyfjellshotell i begynnelsen av januar. Du må du ha et utkast ferdig i begynnelsen av desember.

Det var ikke noe å diskutere og ingen mulighet til reservasjoner. Den delen av samtalen var slutt. Så spurte hun hva jeg tenkte om syndefallsberetningen i 1. mosebok. Hun ventet ikke på svar, men begynte å filosofere over om ikke det egentlig dreiet seg om en fortsettelse av skapelsesberetningen. -Det er jo i denne beretningen mennesket får forstand og bevissthet om at det kan ta valg, sa hun. Det var typisk for henne å tenke høyt og ha et menneske å kaste ball mot. Slik legitimerte hun mye av min egen måte å undervise på. Bibeltekster er ikke bare et teologisk fagfelt, jeg brukte etter hvert både sosiologiske og litterære innfallsvinkler – kunnskap fra de andre universitetsfagene mine.

Gud i barnehagen

Men det var selvsagt ikke først og fremst bibeltekster religionsfaget handlet om. Det tok heller ikke mange undervisningstimer å oppdage at å formidle teoretisk etikk eller kristendomskunnskap var klar skivebom i en ideologisk periode der Gud for det første ikke fantes, for det andre var skadelig i sin alminnelighet og spesielt skadelig for små barn. Dessuten hadde studentene sin integritet å ta hensyn til, og integriteten var, for de mest toneangivendes vedkommende, temmelig antireligiøs, for de fleste andre i det minste a-religiøs. Og så var det noen sørlandskristne som reiste mistillitsforslag til kristendoms læreren allerede i første sving. Vi snakket med hverandre og ble venner i andre!

Da jeg året før hadde undervist i historie på tre nivåer på Trondheim Katedralskole, samtidig som middelalderen ble gravd opp av Søndre gate, 150 meter fra skolen, oppdaget jeg at virkeligheten var et mer spennende utgangspunkt enn lærebøkene. Jeg hadde to egne barn, en vrimmel av unger inn og ut av huset, en barnehage som nest nærmeste nabo og nok av virkelighet å ta utgangspunkt i; Kommer kua til Gud når vi har spist den? Er det fotballbane i himmelen? Hvorfor detter ikke Gud ned når han er oppi himmelen? Kan mormoren min fly når hun er død? Er det Gud som har skapt sølepyttene? Og hvordan håndterer barnehagen den store sorgen når bestefar eller hamsteren til et barn er død?

Men planen skulle ha faget, ikke ungene som utgangspunkt. Til gjengjeld satt pengene løst i Lærerutdanningsrådet (Departementet) på den tiden. En ny organisasjon eller modell skulle etableres, *De pedagogiske høyskolene*, det skulle nytenkes og nyskapes. Det var et uendelig antall rammepanemøter, norsk hotelldrift fikk gode tilskudd fra disse konferansene. Og vi som jobbet innenfor systemet ble godt kjent med hverandre, både som fagfeller og i tverrfaglig samvær etter og innimellom planarbeidet. Vi fikk ideer og tenkehjelp videre, og vi etablerte varige vennskap.

Fagplanen var altså bundet og den skulle ha utgangspunkt i lærestoffet, ikke verken i barn eller studenter. I undervisningen sto jeg derimot fritt. Når jeg tok utgangspunkt i barns undringer og spørsmål, ikke faget, var det fordi jeg ønsket å appellere til studentenes profesjonalitet uten å krenke deres integritet. Samtidig fikk vi mange spennende samtaler – barns spørsmål om de viktige tingene i livet er, når alt kommer til alt – de samme som voksnes. De handler om hensyn og toleranse, ansvar og samvittighet, om å dele med hverandre og om å mestre følelser. Det handler om at mennesker er ulike, om ensomhet og avmakt, rettferdighet, familieforhold, sykdom og død. Og om vold, krig og undertrykkelse, om Gud fins og hvordan han ser ut, om hvordan alt er blitt til, om hvordan barn blir til. Det fantes en solid svensk undersøkelse om noe av dette, som jeg dro store vekslers på. Og ikke minst dro jeg vekslers på den virkeligheten jeg selv levde i, i samspill med egne og andres unger.

Mange av studentene syntes det var rimelig å markere for eksempel vietnamesisk (religiøs) nyttårsfeiring, men ikke kristen jul. Og det ble naturlig å ta opp hva slags syn vi har på kultur og historie og nasjonal identitet.

Stort sett syntes jeg det var morsomt å bruke meg selv og etter hvert en liten tynn, men god bok av Marthe Leer Salvesen. Av og til ønsket jeg meg likevel noe mer utfyllende, og etter hvert kom jeg på at det antakelig var meg selv som var nærmest til å skrive den boken som manglet. Da hadde jeg undervist i faget i femten år og hadde et hav av forelesninger og notater å sortere. Boken fikk tittelen *Gud i barnehagen* (1989) og solgte, for å si det på godt norsk, som hakka møkk i ni år. Fortsatt, mer enn 20 år senere, selges noen slengere.

Like etter at den var kommet ut, fikk jeg en forespørsel om å gjesteforelese ved semesteråpning ved en høyskole et annet sted i landet. Temaet skulle være den nye teorien om bruk av "Case-studies i undervisningen". Hva, sa jeg, - den teorien har jeg

ikke hørt om en gang. Det ble stille i den andre enden av linjen. Men du har jo akkurat skrevet en lærebok med utgangspunkt i den metoden?

Jeg ante ikke at dette var en ny pedagogisk retning. Poenget for meg hadde vært å ta utgangspunkt i barnets virkelighet, barnehagens hverdag og det faktum at barna kommer fra ulike hjem. "Barn skal få velge selv når de blir store" var en av tidens viktige teser. Og det skal de selvfølgelig. Men de må ha noe å velge ut fra. Derfor skal de møte tekster og tanker om både kristendom og andre religioner, med demokratisk vekt på majoritetskulturen.

Barnelitteratur formidler ulike verdier. Hvilke verdier vil vi formidle til barn? Er det viktigere at barn lærer å bli lydige enn å bli selvstendige, for eksempel? Hvordan møter vi barns livssynsspørsmål? Tidens klisjesvar på spørsmål om Guds eksistens var "noen tror slik og noen tror sånn, hva tror du selv?" Jeg syntes det var viktig å gi barna et substansielt grunnlag å reflektere ut fra. Tro, uansett hvilken, oppstår sjelden i det tomme rom. Jeg prøvde å motivere for bruk av en gammeltestamentlig fortelling, f. eks. *Josef og brødrene hans* før påske. Jeg leste eller fortalte den for studenter, og aldri har det vært mer dørgende stille i klasserommet. Hvor mange som brukte den i barnehagen, vet jeg ikke.

Barns tanker om og møte med døden er viktig. Måten barn blir møtt i en taps-situasjon kan være helt grunnleggende for senere utvikling. Mange barneleker ser ut til å ha sin opprinnelse i eksistensielle spørsmål. I de eldste nedtegnelsene vi har av *Bro bro brille*, står valget ikke mellom epler og pærer, men mellom liv og død, frelse og fortapelse. Grunnrisset i *flyverparadiset* er det samme som grunnrisset i en middelalderkatedral. Hjørnemerkeene *liv* og *død* har antakelig også referanser til noe viktigere enn det å vinne eller tape en konkurranselek. Kuriøst men interessant. Barns lek er alltid eksistensiell, på ulike vis og nivåer. Den handler om å etablere seg og klare seg selv ved å lage bolig under sofabordet med pledd over og en skål med kjeksbit, det handler om å kjøpe og selge varer, om å leke sykehus og skole. Det handler om finne en tom sko for å begrave en død fugl man har funnet i grøfttekanten, og arrangere jordeferd med høytidelig ritual og velvalgte sanger. Barns lek handler om å utforske både egen virkelighet og den voksne verden.

Retrospektiv avsporing om studier og raddiser og annet

Det var syv og et halvt år og to barn mellom det siste mellomfaget mitt og hovedfaget. Til gjengjeld ble jeg immatrikulert ved Norges lærerhøgskole i Trondheim som første hovedfagsstudent i norsk. Året var 1969 og jeg var altså godt voksen student i de trolig rødeste årene i norsk universitetshistorie.

Vi hadde bestemt oss for å flytte til Trondheim for at jeg skulle ta hovedfag. Min mann fikk stilling om sommeren, jeg var på ferie med ungene og det var ektefellen som ringte til Norges Lærerhøgskole i Trondheim for å høre når det var immatrikulering.

- Nei, immatrikuleringen er for lengst forbi. Det finns imidlertid noen muligheter for unntak. Hvor har kandidaten tatt lærerprøven?
- Hun har ikke lærerprøven men er cand. mag. fra Oslo.
- Kommer ikke på tale i år. Trolig overhodet ikke.
- Kan hun hospitere under forelesninger?
- Neppe. Det er fullt over alt. Hvilket fag dreier det seg om?
- Norsk hovedfag.
- Da stiller saken seg HELT annerledes.

Min mann påsto at han hørte i telefonen at den røde løperen ble rullet ut. Jeg var student igjen.

Alt etter første forelesning ble jeg fanget inn av en medstudent, foreløpig på mellomfag, Tove Bull, senere rektor ved Tromsø universitet. Jeg befant meg snart i en frodig gjeng der de fleste politiske avskygninger blomstret like fargerikt som den barneflokket vi hadde til sammen. Jeg har aldri vært begeistret for slagord, jeg syns tilværelsen har for mange nyanser. Men i den gjengen fungerte AKPml'ere, SF'ere (forbanna revvisjonista) sammen med de mer borgerlig orienterte, så vel faglig som sosialt. Og de var mennesker, ikke slagord. Ektefeller og barn ble trukket inn i gjengen. Jeg noterte at to barn som bodde i kollektiv, var usedvanlig mye mer hensynsfulle mot de andre barna og mer villige til å låne bort leker. Da foreldrene skilte seg og flyttet fra kollektivet etter studietiden, lot de barna bli værende fordi foreldrene mente de hadde det best der det fortsatt fantes mange "foreldre" og enda flere søsken som tok vare på dem og var glad i dem. "Alla barn er allas barn" het det på svensk og var en del av ideologien i mange miljøer. Å "gi bort" barna mine var lysår fra hva jeg selv kunne ha gjort, men jeg skjønnte at en sak kan sees fra flere sider.

Jeg hørte hjemme i flere miljøer og hadde nokså ulike omgangskretser. Jeg hadde venner som sympatiserte med de mest radikale og venner som var vettskremte for de samme miljøene. Mitt eget utgangspunkt var Oslo vest, riksmål og høyre og vi gikk i kirken hver julaften. Studietiden brakte andre impulser, journalistårene i Aftenposten – til dels sammenfallende med studietiden, ga uendelig mange nye impulser, men grunnholdningen fra hjemmemiljøet ble naturligvis heller bekreftet enn avkreftet. Mitt første fag, sosiologi hadde gitt helt andre impulser. Dels en helt annen måte å betrakte verden på, for eksempel kollektivt mer enn individuelt, lagdelt og med andre verdier som jeg dels tok opp i meg, dels avviste, men i alle fall var nysgjerrig på.

De skadeskutte

På denne mangfoldige bakgrunnen var jeg innstilt på en åpen og konstruktiv dialog med raddisene i 2. klasse som hatet Gud og alt hans vesen og alle hans gjerninger selv om han ikke fantes!

I prinsippet var all undervisning obligatorisk. I praksis var klasserommet, der det skulle ha sittet 25 studenter, nesten tomt første undervisningstime, bare en håndfull var på plass. Husker jeg hva jeg snakket med dem om? Nei. Gjennomførte jeg det jeg

hadde tenkt å gjøre? Aner ikke. Kanskje jeg spurte dem til råds. Kanskje jeg spurte om de visste noe som flertallet av studentene kunne tenkes å interessere seg for – innenfor livssynsfeltet?

Jeg tror vi (eller jeg?) ble enige om å starte med det flerkulturelle samfunnet som var temmelig nytt. På NTH var det både studenter og lærere fra mange nasjoner, og det var nettopp kommet store grupper av flyktninger fra Vietnam. Riktignok var de fleste kristne, praktiserende katolikker, men eksotiske likevel. Hvordan forholder vi oss i den flerkulturelle barnehagen med hensyn til høytidsmarkeringer og livssynsspørsmål? Til mangelfull vinterpåkledning for barn som kommer fra sommerland? Og som står på dosetet fordi det er grisete å sitte på det?

Klassene ble større for hver time og noenlunde fulle ved juletider. Og da det kom til stykket, var vi ikke så uenige om hva innholdet i barnehagen burde være og hvordan en førskolelærer bør forholde seg til barna, barnas hjem og barnas spørsmål, også livssynsspørsmål.

De programmatisk ikke-troende og de som fikk politisk panikk når de luktet kristenmanns blod, var altså etter hvert til å få i tale. Vanskeligere var møtet med enkeltmennesker som satt med såre opplevelser av en tvangskristen oppdragelse og de som hadde vonde erfaringer med lærere som besvarte spørsmål om kristendommens Sannhet eller sannheter med hån og regelrett mobbing. Eller som hadde opplevd seksuell trakassering og overgrep av en kristen ungdomsleder. En ting er å forholde seg til slagord og politiske program, noe annet å møte mennesker som er så krenket at selve livsfølelsen er brutt ned. I klasserommet satt de programmatiske, de skadeskutte, de likegyldige og de fromme side om side, slik de også snart skulle arbeide sammen i barnehagen.

Jeg ble helt overbevist om at barna måtte være utgangspunktet. De må få gjøre sine erfaringer, få hjelp til å reflektere videre ut fra de spørsmålene de stiller, og de må få stoff til å fundere ut fra. Jeg ville gjerne at studentene skulle viderefremme det frodige fortellingsstoffet i bibelen, historier som ligger i det mytiske landskapet som ikke fanges av natur- eller samfunnsvitenskap. Slik heller ikke betegnelser som "Guds sønn" og "jomfrufødsel" gjør.

Jeg prøvde å overbevise om at barna må få fortellingene, de voksne må lære noe om hva slags stoff det dreier seg om.

Noen studenter syntes det var spennende. Noen ble provosert fordi jeg ødela skillet mellom løgn og sannhet.

I 1982 kom Dag Solstads bok om gymnaslærer Pedersen som syklet på fjorden fra Horten til Håøya, der det skulle være stevne for AKP/ml'ere, fordi fergen var gått. Solstad var min beste hjelp med å formidle noe om tro og viten og måter å uttrykke det på.

Om gullfisk i svart-hvitt og om fjernsyn er skadelig for barn

Jeg pustet lettet ut etter det første studieåret på Dronning Maud – jeg hadde overlevd! Med åtte timers arbeidsdag pluss tre- fire-fem timers arbeidsnatt.

Så kom kollega Frode Søbstad, han hadde valgt ut to pedkolleger og meg og sa at nå måtte vi tenke på å videreutvikle både vår egen faglighet og utdanningen. Hva var viktig? Hva var det vi manglet kunnskap om?

Et tema i tiden, vi er altså midt på 70-tallet, var fjernsynets mulige eller sannsynlige skadevirkninger på små barn. Var det forsvarlig å la tre-fireåringer sitte 15 – 20 minutter foran en skjerm hver eneste dag? Ofte lengre, mange barn skrudde på knappen allerede et kvarter før for å se på gullfiskene som svømte over skjermen i svart-hvitt. Og dessuten kunne de bli redde av nyhetene fem minutter før barne-TV-tid.

Vi valgte altså temaet *barn og medier* og fikk prosjektmidler til å lage en intervju – og observasjonsundersøkelse blant 4-åringer. Jeg fikk tilgang til biblioteket på Marienlyst for å lete frem aktuelle titler som kunne hjelpe oss. (Det var sånn man gjorde det, den gangen, lysår før Google.) Fjernsynet hadde tross alt eksistert lenger i andre land enn hos oss, det fantes forskning i USA, England og Sverige som vi kunne støtte oss til. Jeg trakk i helene på programskapere i BUA, barne- og ungdomsavdelingen i fjernsynet; Vibeke Sæther, Grete Høien, Kalle Füst, Dieter Kriszat og fikk se hvordan de jobbet, høre hvordan de tenkte, overvære produksjoner. Etter hvert ble to av oss eller hele teamet invitert til producerkonferanser, vi fikk konsulentoppdrag for BUA, vi hadde flere studieturer til BBC1 og BBC2, Sky Channel og andre britiske fjernsynskanaler. Vi besøkte engelske og svenske medievitere som hadde forsket på barns forhold til fjernsyn og på medienes påvirkningskraft. Vi jobbet tett med praksisfeltet, dvs. barnehagene, og holdt uendelig mange foredrag på foreldremøter. Det aller første barneombudet, Målfrid Grude Flekkøy heiet begeistret og vi skrev en bitteliten bok som het *Barn foran skjermen*. Litt rørende å plukke ut av hyllen i dag, men den fikk voldsomme oppslag i aviser over hele landet, vi ble intervjuet og ”turnerte” på høgskoler over hele landet, men noen salgs-succes ble den ikke.

I Danmark var mediefaget fanget inn av morsmålsfaget. I Norge takket morsmålsfaget nei, og mediekunnskap ble et rent samfunnsvitenskapelig fag. Som norsklærer var jeg likevel opptatt av medienes *innhold* og lette meg frem etter analyse- og tolkningsverktøy. Et fjernsynsprogram er bilde, lyd, tempo og bevegelse. For å analysere og tolke et slikt program, må man enten låne verktøy av mange av de tradisjonelle kunstartene, eller finne andre innfallsvinkler. Roland Barthes og Umberto Eco med semiotikken ble etter hvert impulsgivere. Og flere andre, det handlet om å lete seg frem.

Så opprettet vi en halvårsenhet i Mediekunnskap, påbygningstilbud for egne studenter og lærere. En formingslærer med TV-interesse ble involvert – var det noe vi var sikre på, var det at teori og praksis skulle gå hånd i hånd. Mediestudiet i Volda var alt i

gang, flere andre høyskoler lå i startgropa omtrent samtidig med Dronning Maud. Departementet åpnet pengesekken på nytt. Vi fikk penger til å møtes, og tenke sammen. Alle tenkte likt om en ting: praksis og teori hånd i hånd. Som å lese og skrive. Det ble mange morsomme, mange veldig gode og selvsagt en del dårlige produksjoner i tekst og bilde. Men jeg har ikke hørt om noe annet studium der studenter alltid har vært så topp fornøyd med som mediefaget – nettopp på grunn av de tette båndene mellom teori og praksis.

Vi trengte en lærebok. Noen måtte skrive den og like gjerne vi som noen andre, vel? "Vi" var etter hvert redusert fra fire til to, Frode og meg.

Hvordan skulle vi organisere stoffet? Den enkle og opplagte løsningen var å bruke Harold D. Lasswells kommunikasjonsmodell som disposisjon; Hvem – sier hva – gjennom hvilket medium – til hvem – med hvilken virkning. Altså

1 avsenderanalyse, (hvem eier mediene, hvem har tilgang til dem, hvem produserer medieinnhold)

2 innholdsanalyse, tolkning og vurdering av form og innhold i ulike mediebudskap. En krimserie, et dagsrevyinnslag, en dokumentar, en såpe-serie krever ulike verktøy, samtidig som det alltid handler om analytisk trening

3 mottakeranalyse dreier seg om hvem som ser hva. Spesielt interessant for reklamefinansierte TV-stasjoner, men også for oss som jobbet i forhold til barn. Hva oppfatter de av det de ser? Hva blir de skremt av? Hva oppfatter de som morsomt?

4 medieanalyse ser på hvordan det enkelte medium kommuniserer med mottakeren, og ikke minst hvordan mediene kommuniserer med hverandre

5 effektanalysen omfatter alle sorter respons i og fra publikum, fra følelser til aksjoner

Som struktur i boken ble dette for trangt, men oversikten sier likevel noe om hva boken dreier seg om. Vi hentet kunnskap særlig fra engelsk, amerikansk, svensk og dansk forskning, samtidig som vi hadde egne større og mindre forskningsprosjekter som gjaldt barns forhold til medier, særlig TV og video. Den første vedtatte "sannheten" vi måtte slå hull på, var forestillingen om det lille barnet som sitter alene foran TV-skjermen. Resultatene fra andre land stemte ikke med norske forhold; barne-TV-tid falt sammen med ettermiddagskaffen hos oss, og barne-TV var familiesamlingstid.

Kollega Frode bestemte tittelen *Medielære*. Boken var nesten alene på markedet og ble brukt som grunnbok alle steder der mediestudiet ble tilbudt, fra folkehøyskoler til universitet og pedagogiske høyskoler. Den fikk et langt liv. Ni år som enerådende eller markedsleder, med bare en revisjon, er mye for en bok på et felt der det skjer nye ting hver eneste uke.

Epilog om virkeligheten

Noen ganger tenker jeg at jeg har valgt fag mellom ytterpunkter av hvordan virkeligheten kan oppfattes. Selve grunntesen i mediekunnskapen er at den aldri viser

virkeligheten, den viser en utvalgt og redigert bit av virkeligheten. Et innslag i dagsrevyen viser to minutter av et to timers opptak. En dokumentar varer kanskje en time, mens to hundre timers opptak er redigert bort.

Sosiologien viste en grunnleggende annerledes måte å tenke på enn den umiddelbare, noe med det kollektive mer enn det individuelle, og noe med det kvantitative mer enn det kvalitative.

Kristendomskunnskapen lærte meg at tekster kan tolkes og forstås på ulike måter og at virkeligheten ikke nødvendigvis skal forstås men sanses og leves. – Hvordan kan man bevise kjærligheten, for eksempel?

Folkeeventyrene, en del av norskfaget, ga meg også en forståelse av at virkelighet er mer enn det umiddelbart forståelige.

Det ble det forresten også bok av, men det er en annen historie.

Jorun Fougner var journalist i den første delen av yrkeslivet. (Om dette i Øyeblikk og tilbakeblikk, høgskolefolk erindrer, HiO-rapport 2010 nr. 13). Fra 1974 var hun høgskolelektor, senere førsteamanuensis ved Dronning Mauds Minne Høgskolen i norsk og religion/etikk. Senere i norsk ved Høgskolen i Sør-Trøndelag, avdeling for lærerutdanning og ved samme avdeling ved Høgskolen i Oslo fra 1992. Var de senere årene knyttet til Journalistutdanningen, først og fremst mediefaget. Har skrevet flere bøker; Barn foran skjermen (1980), Medielære (1986 og 1990), Gud i barnehagen (1991 og 1995), Under fortellingstreet (2005), Skolegårdsfortellinger (2010). Dessuten en rekke fagartikler.

Else Kokkersvold: Skole- og yrkesliv mellom makt og avmakt

Oppvekst og skoleerfaringer

Det som kan se ut som en tilfeldighet, har kanskje noen sporer i seg likevel som kan sees på som "røde tråder", noen linjer, valg med røtter i tidligere erfaringer eller en plutselig forståelse. Noe har blitt mer og mer tydelig for meg ettersom tiden har gått og yrkeslivet er i sin avsluttende fase. Eller kanskje det bare er slik at jeg konstruerer sammenhengen i ettertid fordi jeg har behov for å få en mening i mitt levde yrkesliv?

Jeg har oppholdt meg på 3 hovedarenaer i yrkeslivet: barne- og ungdomspsykiatri (7 år), barneverntjenesten i Oslo (17 år) og yrkesfaglærerutdanning ved HiAk (9 ½ år). Parallelt med dette har jeg skrevet litt av hvert i form av refleksjoner, historier (narrativer), fagpolitiske innlegg i aviser og fagstoff i tidsskrift.

Mine første skoleerfaringer var avbrutte med stadige flyttinger. I 7.klasse klasse gjennomgikk jeg en rutinemessig helseundersøkelse slik det ble gjort for alle 7.klassinger i 1957. Mens alle de andre i klassen kom fort ut fra undersøkelsen, ble jeg der lenge. Det kom flere som skulle kikke inn i øynene mine, og jeg kjente en svie i dem som jeg hadde kjent tidligere når jeg satt i tannlegestolen og fikk det sterke lyset i ansiktet. Etter hvert fikk jeg beskjed om å gå hjem, og at de ville snakke med foreldrene mine. Veien fra Marienlyst skole og hjem til Thulstrupsgate ble lang. Vi bodde i 4.etasje, jeg hadde ikke nøkkel og mor var ikke hjemme. Jeg satte meg i trappen og ventet. Følte meg urolig, hva var det de skulle snakke med mor og far om?

De hadde oppdaget at jeg nesten ikke så. Det hadde jeg ikke gjort i de 6 1/2 årene jeg hadde gått på skolen. Jeg var nærsynt, jeg var i ferd med å få vannhode og bli blind. Jeg ble akutt innlagt og hjerneoperert med godt resultat. Synet var og er dårlig med innskrenket synsfelt. Jeg fikk vite at jeg aldri kunne kjøre bil. Jeg brydde meg ikke så mye om det den gangen. Verre var det at jeg ikke kunne bli flyger. Etter å ha smuglest storebrors Biggles' bøker, var det å bli jagerflyger min store drøm.

Jeg fikk briller for min nærsynthet og klarte å følge med på tavla. Jeg husker smerten i øynene første gang jeg fikk dem på. Verden ble helt annerledes – mennesker ble tydelige med skarpe konturer, jeg synes de ble stygge. Fargene ble klarere og på kino kunne jeg se hva som foregikk, det var flott! Jeg mistet imidlertid ett halvt år på skolen og begynte direkte på realskolen. Det var ikke snakk om å bruke tid for å ta igjen det jeg hadde mistet. Jeg lærte meg nok noen strategier for å dekke over, og stort sett gikk det bra. Jeg hadde fått store "hull" i mye grunnleggende kunnskap. Selv i dag kan andre enn meg selv overraskes over hva jeg ikke vet.

Jeg hørte til den gruppen elever som satt stille og rolig. Før jeg ble syk, fortonte det meste seg grått, flytende og uten konturer. Jeg trodde det skulle være slik. Og så

syntes jeg det meste var så utrolig kjedelig! Også etter at jeg var blitt frisk. Det var vel egentlig ikke så rart med mitt dårlige syn og kunnskapsmangel. Jeg hadde ikke forutsetninger for å forstå hva som foregikk.

Jeg hadde imidlertid funnet et paradys, og det var bøker. Jeg lærte fort å lese, og det gjorde jeg til alle tider. Med boka tett opp til ansiktet. Om kvelden ville jeg gjerne lese ut det jeg holdt på med. Far og mor mente man skulle legge seg til samme tid, og lenge var tiden kl. 19.00. Da gikk tidssignalet i radioen, så til sengs bar det. Lesing på senga var ikke bra for øynene så de, så lyset ble slukket. Da kom lommelykta jeg hadde fått til jul godt med. Under dyna, lunt og varmt leste jeg i det svake skinnet til jeg ble trett nok. Jeg tror storebroren min gjorde det samme, for batteriene ble flate omtrent samtidig.

På skolen holdt læreren på med sitt. De samme elevene viftet med hendene for å svare eller si noe. Selv satt jeg mest og dagdrømte på bakerste benk. Jeg fant lite å engasjere meg i i skolefagene.

Jeg husker to skoleerfaringer som har hatt betydning. Den første var i Bergen i 2.klasse. "Frøken" snakket om julen og juleevangeliet. Så sa hun at vi alle skulle gå hjem å se etter den største boka i bokhyllen. Det var Bibelen, og der kunne vi lese alt det hun fortalte. Selvfølgelig gikk jeg på "tokt" for å finne den største boka. Jeg fant en stor bok, men den het ikke Bibelen, den het Anatomi. Far lurte på hva jeg så etter. Jeg fortalte hva frøken hadde sagt. Jeg husker far så lenge på meg, og så sa han noe jeg har husket siden. Han sa at den boka hadde vi ikke, og det var fordi han ikke kunne tro, men måtte vite. Jeg gikk noe betuttet inn på rommet mitt. Hva skulle jeg si til Frøken? Annerledes enn de andre pikene følte jeg meg nok en gang, og dette gjorde det ikke bedre. Hjemme ble det ikke snakket noe mer om Bibelen. I ettertid har jeg vært glad for at far "visste" når han stakk kniven i magen til folk – og ikke bare trodde det var slik det skulle gjøres. Men hva var egentlig å vite? Åtte år gammel var første gang jeg ble konfrontert med dette utrolig kompliserte spørsmålet.

Den andre skoleerfaringen skjedde omtrent i 2.gymnasklasse og jeg var blitt 17 år. Historielæreren skulle undervise om Napoleon. Det syntes jeg hørtes spennende ut for bestemor og jeg hadde ofte sunget "Napoleon med sin hær over alpene dro", og jeg bestemte meg for å følge med. Men lærerens monotone stemme, innviklede forklaringer på historiske samtidshendelser med oppramsing av årstall, klarte også denne gangen å dysse meg inn i en slags transelignende søvn. Jeg hadde lært en teknikk hvor jeg ufravendt så på læreren slik at han skulle tro at jeg fulgte med. Jeg skvatt oftest til når det ringte ut til friminutt.

Litt satt på spissen: jeg hadde i løpet av 12 års skolegang lært å lese, skrive og enkel regning. Noe særlig mer kan jeg ikke huske, bare litt fra geografitimene: at Otta, Sjøa og Vinstra var sideelver til Glomma (tror jeg), og at "Reven Tar Alle Gjessene Lørdag Kveld" hvor alle de første bokstavene var forbokstaver til byene langs Sørlandskysten. Og for all del, meningsløse grammatikalske bøyninger på Latin. Å bøye Denne, Dette

ble for eksempel til Hic, Hec, Hoc, Hunc, Hanc Hoc, Huius, Hic, Horum, Harum Horum, His, His His...

Jeg hadde imidlertid også lært at det var forskjell på tro og viten, og at skolen var kjempekjedelig.

Jeg "hanglet" igjennom, og begynte å studere psykologi på Universitetet i Oslo etter å ha tatt Forberedende som i 1962 besto av vitenskapsteori, filosofi og logikk. Jeg tok grunnfag i psykologi og et mellomfag i pedagogikk. Fag som virkelig skulle appellere til meg, gjorde det ikke. Jeg synes det var ubegripelig kjedelig, bortsett fra tre bind av Grue Sørensen om Oppdragelsens historie.

Tidlig praksis

Jeg bestemte meg for at jeg ville jobbe med mennesker. Barnehagen ble første praksis. Her lærte jeg mye og fort. Jeg kan ikke huske at jeg kjedet meg et øyeblikk. En hendelse her skulle vise vei videre. Som praktikant ble jeg satt til å passe barna når det var utetid mens de andre hadde møter. En gutt, Ole, ca. 3-4 år, kastet stein. Jeg sa at det måtte han ikke gjøre, for han kunne treffe noen. Han forsto det tydeligvis ikke, for da jeg skulle ta overblikket, så jeg at han plutselig slynget en stein av gårde som traff en av de andre barna. Dette barnet begynte å skrike, og jeg løp til. Han hadde fått steinen i brystkassen, heldigvis ikke i hodet eller øynene. Ole så på meg med et underlig blick, og sa "se han slo seg". Jeg prøvde å forklare at det var steinen han hadde kastet som gjorde at den andre gutten gråt. Det virket ikke som Ole forsto dette, og jeg undret meg over hvem denne gutten med det merkelige blikket var. Jeg har møtt han igjen i andres blick i senere jobber. Barn og unge, voksne som ikke ser konsekvensen av egne handlinger, som ikke så lett lar seg berøre av andres smerte.

Psykotiske gutter på Daleløkken behandlingshjem var neste stoppested. Fortsatt som praktikant. Her ble jeg kjent med sju fantastiske gutter i alder 12 – 18 år. Daleløkken hadde blitt til fordi tre foreldrepar så at guttene deres ikke var utviklingshemmete slik de andre beboerne på Emma Hiorths hjem var. Det var oppstått en erkjennelse og en diagnose som het autisme. Disse guttene var autistiske. Ett foreldrepar var foreldre til Dag Tore Ørjasæter som moren, Tordis Ørjasæter skrev bok om. Det andre var foreldrene til Øystein Rusten som moren, Borgny Rusten, også skrev bok om. Hjalmar Wergeland som var overlege på barnepsykiatrisk avdeling på Rikshospitalet, var tilsynslege. Han kom en gang i uken, diskuterte opplegg med oss og medisinerne noen av guttene etter behov. Jeg lærte i praksis hva det betydde å ha omsorg og ansvar for gutter som var så annerledes.

Jeg fikk praktikantlønn og hvis jeg betalte kunne jeg også få spise middag sammen med guttene. Jeg fikk fast plass ved siden av Øystein. Han var stor og kraftig, språkløs med et ertende smil. Var jeg heldig, fikk jeg spist opp middagen min uten at Øystein glefset meg i armen. Jeg var helt sikker på at han forsto mye mer enn det han ikke kunne si. Øystein gjorde dypt inntrykk på meg. Han hadde sin måte å gjøre ting på, og fant seg ikke i noe sludder. Når fisk skulle spises, var tallerkenen hans helt renspest og fiskebena lå rundt tallerkenen sirlig plassert side om side. Når tenner skulle pusses,

måtte alle de andres tannglass pekes på og få et "nei" til svar. Til slutt var det bare Øysteins glass igjen, han tok det og smilte skøyeraktig. Dette måtte ta sin tid, og nåde den som ikke lot han få den tiden. Da gikk han ut av sitt gode "skinn", han slo, skrek med sin ordløse stemme. Fisken ble ikke spist og tennene ble i alle fall ikke pusset. Det var ikke få ganger jeg våknet og hadde drømt at han snakket til meg. Fra han og foreldrene hans tok jeg med meg ny og viktig lærdom. Mye kan gjøres på ulike måter. Foreldrene på Daleløkken hadde funnet ny kunnskap og visste at barna deres ikke fikk optimal behandling på Emma Hiorths hjem.

Jeg kjedet meg ikke en dag her heller, men forsto at jeg måtte ha mer utdanning enn gymnas med latinlinje samt grunnfag i psykologi og mellomfag i pedagogikk for å virkelig å kunne jobbe med mennesker, og da spesielt de som var så annerledes. Min egen "annerledeshet" virket etter hvert ubetydelig og helt "normal".

Det ble Statens miljøterapi skole. Den lå på Bygdøy i vakre omgivelser. Fra å være Quislings residens, var den blitt et utdannings senter for helsepersonell. Dette var i 1967 og året etter ble Statens miljøterapi skole lagt ned. Meg skaffet den imidlertid jobb som miljøterapeut på barnepsykiatrisk avdeling på Statens Senter for barne- og ungdomspsykiatri (SSBU). Her møtte jeg Wergeland igjen, det var hans avdeling på Rikshospitalet som nå var flyttet hit. Det var oppstart, jeg følte jeg var med på nybrottsarbeid. Spennende var det med de nye uniformene som ikke var hvite sykehusskjorter, men røde, gule og blå. Spennende var det å bli kjent med barn fra hele landet som bodde på de forskjellige avdelingene. De hadde ulike diagnoser, og jeg lærte etter hvert å forstå hva en diagnose kunne bety. Jeg forsto også etter hvert att vi som jobbet "på gølv" liksom ikke var å regne med. Det var barnepsykiatere og psykologer. Det var kliniske sosionomer og pedagoger. De satt på lange møter og diskuterte barna, og var vi heldige fikk vi tips til hvordan vi skulle behandle dem. Selv brukte jeg mye av tiden til å vaske klær ettersom det tok tid før vaskemaskinene kom. Jeg ble ikke lenge på SSBU.

Tilbake til Universitetet i Oslo

Jeg hadde brukt 2-3 år på mine praksiserfaringer, og hadde behov for å bevege meg videre i utdanningsløpet. For å klare det økonomisk, jobbet jeg som fast helgevakt på "Psykoset" på SSBU i ca ett år. Jeg tok samtidig mellomfag i kriminologi, her som en av de første. Det var en oppstart igjen, kanskje jeg liker å begynne på nytt? Det var i alle fall en helt annen opplevelse å begynne på kriminologi enn da jeg hadde oppholdt meg på Universitetet tidligere. For første gang tror jeg at jeg opplevde å være velkommen i en opplæring. Jeg glemmer ikke Nils Christie som tok oss imot, sa at han oppfattet oss som "kremen", fordi vi hadde valgt nettopp dette faget. Og så fortsatte han å si "Og i dag skal vi snakke om drap", mens han smilte fra øre til øre. Senere forsto jeg at det var ansiktsformen og furene i huden som gjorde at han alltid så slik ut. Han kunne se ut i luften å spørre: "er jeg kriminolog eller er jeg poet?" Han ville helst ikke ta ansvar for samfunnet, bare forstå det og så representere en motkultur slik jeg forsto han. Christie hadde vært på Berkeley, USA, og fortalte om blomsterbarna og de store endringene som hadde skjedd der. Så også i Oslo. Det

som før hadde vært grått, hadde nå fått farge. Indiske klær, pannebånd, flagrende hår og 6 - 7 kroners rødvin. Alkoholpolitikken skulle endres må vite. Bort med lørdagsfylla og inn med vinkultur og kontinentale drikkevaner.

Jeg hadde vært borte fra Universitetet en stund, men ikke så lenge. Likevel var alt forandret. Det var en åpenhet mellom lærere og studenter som jeg ikke hadde opplevd før. Det var ønske om synspunkter og medvirkning fra oss. Jeg storkoste meg! Jeg hadde ofte følt meg annerledes, men nå fikk vi virkelig brynet oss på måter å forstå annerledeshet på. Kriminologi var egentlig avvikssosiologi, og jeg kunne plassere min egen oppvekst og erfaringer inn i en systemisk forståelse. Å være annerledes handlet i mitt hode nå om hvilket miljø man befant seg i, og om hvordan systemet/samfunnet rundt en definerte dette.

Samtidig var det ikke bare "blomsterbarna" med "love and piece" som synliggjorde seg, det var også tunge politiske trender. Vi fikk SUF, SV, AKPml. Diskusjonene var heftige, og nåde den som ikke hadde et miljø å støtte seg til eller som "brøt ut". Jeg føler en dyp takknemlighet til kriminologisk institutt som åpnet engasjementet mitt og viste meg hva lojalitet med "the underdogs" betydde i praksis. Faktisk var jeg i første rekke for å lage et hovedfag på instituttet som holdt til i Universitetets bakhage. Hovedoppgave skulle skrives, og jeg skulle skrive om Uteseksjonens oppsøkende virksomhet. Jeg var med sosialarbeiderne ut i byen nattetid. Det var spennende, men jeg fullførte ikke dette hovedfaget. Kanskje det var "nissen som flyttet med på lasset" – det at ønsket/kravet om kvantitative resultater som helst skulle synliggjøres gjennom de store hullkortmaskinene som var kommet, ble for strevsomt. Eller var det ønsket om å begynne på noe nytt?

Nå ville jeg ut i "ordentlig" praksis, få brukt utdanningen min hvor pussig den enn så ut med et lappeteppe av løsevne fag som etter hvert tross alt utgjorde graden cand.mag. Og jeg trengte lønn. Parolen var da også at vi skulle menge oss med "arbeidera"...

Tilbake til Barnepsykiatrien

Det skulle åpne en ny barnepsykiatrisk avdeling på Ullevål sykehus. Året var 1972. Det måtte være noe for meg! Du verden for en selvtilit jeg hadde fått. Før åpning ba jeg om en samtale med tilsatt overlege, fortalte om meg og mine ønsker om å få jobbe på den nye avdelingen. På denne måten fikk jeg igjen være med på en oppstart, for jeg begynte noen uker før barna kom til avdelingen. Jeg var med på å bestemme fargevalg (hver paviljong skulle ha sin egen farge). Jeg startet på "Lilla", men rykket opp som avdelingsleder på "Rød" etter ett års tid.

18 avdeling på Ullevål Sykehus var en spennende avdeling. Da den åpnet i 1972, var det etter lang tids planlegging. Avdelingen hadde fått poliklinisk ansvar for 3 bydeler (Veitvedt, Grorud og Romsås). Barne- og ungdomspsykiatrien var i frammarsj, behandlingsoptimismen på opptur, vi trodde på det vi gjorde! Også i barnepsykiatrien hadde det skjedd mange ytre endringer. Det var overlege med skjeegg og

fløyelsbukser, det var miljøarbeidere med vanlige klær som vi fikk "smusstillegg" for å bruke. Det var team, tverrfaglig og utradisjonelle yrkesbakgrunner. Overmiljøteraputen og jeg som begge hadde gått Statens miljøterapiskole, var eksempler på dette.

Likevel lå hierarkiet som betong i grunnmur og bygg. Det lå i stillingsstruktur og lønn, i kurs man fikk delta på. Det lå i antall kvadratmeter på kontorplassen til de ansatte. Overlegen hadde det største og dette måtte være mange ganger det dobbelte av stua som 7 psykisk syke barn skulle dele. Miljøpersonalet hadde ett knøttlite på deling. Med bakgrunn i de pågående politiske strømningene sa vi tydelig ifra om det urimelige i dette. Helt uten virkning var det ikke, for overlegen fikk etter en tid delt av kontoret sitt slik at dette også ble et bibliotek og møterom.

Jeg vet ikke hva jeg lærte mest om i de sju årene jeg jobbet der. Jeg lærte ganske sikkert mye om barns psykiske lidelser og hvordan håndtere dem i dagliglivet. Men jeg lærte også noe om systemer, profesjonskamp og personalproblematikk. Om makt.

Etter sju år på 18.avdeling gikk det som det kanskje måtte. Vi fikk en kjempekonflikt mellom miljøpersonalet og ledelsen. Som konsekvens sluttet jeg.

Konflikten fikk stor betydning for mitt videre yrkesliv. Maktkampen om behandlingsstrategier og ulike forståelsesmåter viste seg tydelig i arbeidet med Ronny – vårt første hjemme-hos prosjekt.

Flere av oss miljøarbeidere, eller "fotfolk" som vi hadde begynt å kalle oss, syntes det var lite hensiktsmessig å plassere barn med store vansker på Ullevål sykehus' 18.avdeling. Selv om avdelingen lå på ytre del av sykehuset, var uteområdene minimale til lek og fotball. På en gårdsplass i midten møtte barna fra de 3 paviljongene hverandre, oftest ikke til lek, men til slåsskamp, gråt og krangel. Barn som i utgangspunktet ikke kunne leke med andre (det var gjerne et symptom på hvorfor de var på en barnepsykiatrisk avdeling), fikk et vanskelig utgangspunkt for sosialisering her. Det samme fikk miljøterapeutene som skulle bidra til denne sosialiseringen.

"Min" paviljong, paviljong Rød, var en dagavdeling. Barna kom om morgenen, hadde skole, var i miljøet og ble så kjørt hjem. Vi visste etter hvert hvilke turbulente hjem de kom hjem til. Løsningen var, slik flere av oss så det, å jobbe hjemme i familiene. Vi forsto ikke at en time på lekerommet med den kliniske psykologen en gang i uka, eller foreldresamtalen med den kliniske sosionomen kunne veie opp for nedbrytingen som skjedde i hjemmemiljøet. I Sverige hadde Gustav Jonsson levendegjort en drøm om "at bryta det sociala arvet" med å jobbe "hemma hos" (Jonsson 1973)¹. Det handlet om å se helhetlig på barna, familien og miljøet de vokste opp i.

¹ Jonsson, G. 1973: *Att bryta det sociala arvet*. Stockholm. Tiden/Folksam.

Så satt vi der da, på teammøtet. Den faglige ledelsen på Rød besto av overlege, sjefpsykolog og klinisk sosionom. De hadde nok begynt å se på oss som bryssomme ettersom alle sjefene var plassert i vårt team.

Det var meg som avdelingsleder som hadde fremmet saken. Saken om at vi ønsket å jobbe "hjemme-hos" slik som på Skå. Jeg var kjempenervøs. Gruet meg, for der satt sjefene samlet i tillegg til den kliniske pedagogen og ergoterapeuten som også var med. Jeg følte det umiddelbart, dette syntes de ikke var noen god ide. Argumentasjonen var at miljøarbeiderne ikke hadde kompetanse til å jobbe på denne måten. Videre var ikke dette avdelingens hovedoppgave. Det ble presisert at *det er fullt legitimt å lære barn å svømme. Men avdelingens hovedoppgave var tross alt å berge dem som hadde falt uti og ikke hadde svømmeferdigheter til å klare seg selv* (Lange 2005). Jeg kjente en dyp frustrasjon over at jeg ikke klarte å målbære hva jeg egentlig ville. Mitt perspektiv gjaldt jo også "de som hadde falt uti". Solidariteten med de lidende barna sto sterkt. For miljøarbeiderne og meg, handlet det om hvordan man best skulle hjelpe dem opp av "vannet" og videre i livet. Det som kunne blitt en fruktbar diskusjon om alternative miljøterapeutiske metoder, ble en påstand om at forebygging ikke var vår hovedoppgave og en smekk på finger'n.

Det bølget fram og tilbake, og det endte med at jeg som avdelingsleder skulle få prøve meg. Jeg måtte imidlertid lage avtale om veiledning hos psykologen. Fast, helst både før og etter at jeg dro å hjemmebesøk.

Jeg vet ikke riktig når det begynte. Kanskje det var da vi fikk den bråkete guttungen, jeg kaller han Ronny. Han som barnepsykiatrisk mottak hadde fått beskjed om at enten slutter alle lærerne som har han på skolen, eller så "tar" dere han. Ronny bodde i en av de nye drabantbyene i en gate som på den tiden var kjent blant taxi sjåførere som stedet der sosialklientellet bodde. Han ble hentet om morgenen av bussen til barnepsykiatrisk, oppholdt seg en kort tid på "Rød", gikk så til skolen på "Huset" og kom tilbake til Rød før hjemkjøring. Hvis han ikke var for vanskelig da, og måtte tilbringe det meste av dagen på "Rød". De kliniske pedagogene kunne bestemme når elevene ikke hadde utbytte av skolen og sende dem over til oss. Ronny tilbrakte etter hvert lite tid på skolen, og var mye høyt og lavt på Rød. Ronny skulle bli vårt første "hjemme-hos" prosjekt.

Jeg hadde fått avtale om hjemme besøk kl. 18.00 og to ganger i uka. Etter diverse forviklinger med hensyn til hvordan min reise skulle betales, fikk jeg utlevert et klippekort i administrasjonsbygget på Ullevål. Jeg var spent, hadde "sommerfugler" i magen. Hvordan ville dette bli? Jeg følte jeg hadde bare meg selv å stole på. Det var jeg som hadde "mast" meg til denne behandlingsformen. Etter endt arbeidsdag startet kveldens arbeid med "avmarsj" ca kl. 17.00, for det tok vel en time å komme dit. Overtid var det ikke snakk om, jeg var jo idealist!

Jeg glemmer aldri første møte. Moren var alene med fire barn og ett barnebarn. Hun var nydelig, spinkel med hår satt opp i "palme". Livlige øyne og et stort smil. Omtalt som Norges yngste besemor i et kjent ukeblad. Selv var jeg omtrent jevnaldrene, og

vi fant tonen med en gang. Det myldret barn, de hoiet og skrek, åpenbart nysgjerrig på hvem jeg var. Ronny gjemte seg bak moren, var tydeligvis orientert om at jeg kom. Og han kjente meg jo fra Rød. Lyslugget, også han med et strålende smil. "Nå var det sannelig godt du kom", sa moren "her trengs det hjelp!"

Jeg kledde av meg i gangen, fikk så vidt lagt klærne mine oppå en haug av andre klær. Støvler og sko, klær og hodeplagg, uteleker, inneleker, baller, legoklosser, barnevogn etc. hultert i bultert. På stuen var det likedan. Kjøkken og stuebord fløt over av skitne kopper, tallerkener. Flasker og glass, kaffekopper, ølbokser. Aldri hadde jeg sett maken til kaos... I et glimt så jeg min egen mors appelsinkasser (viser til min fortelling om appelsinkassene) og gleden over ryddigheten de ga. "Du kan gjerne begynne på kjøkkenet", sa moren til Ronny.

Det var nok da det begynte. En ulmende mistanke om at mitt oppdrag var presentert for familien i en litt annen variant enn jeg hadde tenkt meg. Jeg hadde sett for meg at jeg skulle hjelpe Ronny med lekser, kanskje ha tid å leke litt etterpå slik, at moren fikk tid til sine gjøremål. Og at vi sammen kunne snakke om grensesetting og slikt som miljøarbeidere var opptatt av. Uansett presentasjon, moren oppfattet meg som rydde- og vaskehjelp, og sikkert var det at det trengtes. Hva gjorde jeg så?

Jeg tenkte det var viktig å få kontakt med familien så jeg sa litt spøkefullt at jeg selvfølgelig kunne hjelpe dem, men at det var fint om Ronny også kunne hjelpe til litt. Under over alle under, han gikk i gang med dødsforakt, og jeg tenkte at dette hadde han gjort før. Jeg ga han masse ros!! Moren satt som Madonna i sofaen med strikkesøy, et lite glass med noe oppi (jeg fant senere ut at hun hadde et jevnt inntak av hjemmebrent) og røyk.

Jeg følte meg ikke akkurat mislykket da jeg kom til veiledning dagen etter. Jeg hadde tross alt hjulpet dem, jeg hadde sett positive sider av Ronny og moren virket å ha fått tillit til meg. Etter veiledning følte jeg det annerledes. Det var galt at jeg hadde jobbet praktisk, det var galt at jeg ikke konfronterte moren med både røyking og drikking og at jeg bare lot henne sitte der. Jeg kjente en gryende forvirring, for hadde ikke psykologen introdusert meg som rydde- og vaskehjelp?

Selv hadde jeg tenkt at jeg skulle nok få til en mer (sosial)pedagogisk variant neste gang. Men jeg merket at jeg ble tilbakeholdende med å komme med forslag til hvordan jeg skulle gå fram for det ble motargumentert av psykologen hver gang. Det ble faktisk så galt at jeg etter hvert kom med forslag jeg selv var uenig i, og da kunne jeg etter hvert være sikker på at psykologen kom med forslag som var i tråd med det jeg selv syntes. Jeg prøvde å spille motvillig, og jeg tror ikke jeg ble gjennomskuet, jeg spurte aldri.

Ronny og jeg ble gode venner. Han var en hyggelig gutt, og uroen hans tiltok når omgivelsene ble for ustrukturerte. Med relativt enkle grep om struktur og i samarbeid med den åpne skolen han gikk på i sitt hjemmemiljø, roet han seg betydelig. Jeg er helt overbevist om at det var den helhetlige tilnærmingen til hjem og

skole som var avgjørende i dette. Jeg gjorde det jeg fant fornuftig og spilte dobbeltspill på veileding. Det gikk bra, Ronny ble utskrevet og begynte på sin hjemmeskole.

Det kunne gå hardt for seg i miljøet på Rød. I perioder sloss vi for livet med 12-13-årige unger med store og alvorlige atferdsvansker. Vi fikk noen blåveis og noen briller knust. Vi ble skjelt ut som drittkjerringer og jævla personal. Vi ble prøvd ut: hun er mye snillere enn deg... Smerten de påførte oss var likevel liten i forhold til den nedvurderingen jeg opplevde fra mine overordnede og veilederen min. Fra den kanten var det lite som påkalte glede etter hvert. Fra barna fikk vi likevel belønning i fullt monn når de kastet seg om halsen på oss når de kom neste morgen, når de lyste opp ved fruktstunden på ettermiddagen. Når de smilte, viste glede over aktiviteter vi satte i gang.

Nærmere 30 år senere, kom det en bok som heter *Da barnepsykiatrien kom til Norge – beretninger ved noen som var med*. (Sommerschilld og Moe 2005)². Avdeling 18 er viet et helt kapittel skrevet av daværende overlege Jon Lange. Med stor interesse leste jeg hans beskrivelse av *Interne stridigheter på paviljong Rød*. Disse knyttes opp mot *noen ideologiske og politiske stridigheter*. Det skrives at *den vanskeligste konflikten utviklet seg mellom miljøpersonalet på paviljong Rød og den som hadde den faglige ledelsen der. Flertallet av personalet på Rød sognet politisk til AKP (m-l)*. Det fortsetter med en beskrivelse av hvordan de prøvde å få til forhandlinger uten å lykkes. Hvordan flere eksperter ble avvist av miljøarbeiderne på Rød. De prøvde omorganisering ved å sette overmiljøterapeuten inn i min stilling som avdelingsleder og jeg selv som vikarierende overmiljøterapeut, noe som heller ikke førte fram. Det vises også til et oppslag i Klassekampen hvor konflikten ble omtalt og hvor overlegen ble beskrevet som diktatorisk og ansvarsløs. Jeg vet den dag i dag ikke hvem som sendte innlegget inn. Men jeg fikk smekk på finger'n også for dette.

Ingen av de flotte og engasjerte miljøarbeiderne som jobbet på paviljong Rød orket å være der etter hvert. De sluttet en etter en, nye ble ikke ansatt. Selv ble jeg plasserte tilbake på Rød som avdelingsleder uten noen å lede, uten barn som trengte behandling. Med stor kraftanstrengelse ble jeg ut oppsigelsestiden. Tiden ble brukt til opprydding, mange puslespill ble lagt...

Selv etter alle årene som er gått, er alt som skjedde vondt når jeg prøver å trenge inn i og forstå hva som egentlig skjedde. Stemte beskrivelsen med det jeg hadde stått midt oppi? Jo, det var flere som tilhørte AKP(m-l) eller var sympatisører, det gjorde jo mange på den tiden. Men det var også sympatisører med andre "tros" retninger. Det var tross alt tidlig på -70 tallet. Det vi kunne enes om var kampen mot EEC. Når det skulle lages veggoppheng på forsamlingsalen ved oppstart, lagde Rød, selvfølgelig hadde jeg nær sagt, en flott applikasjon med et tydelig budskap: Nei til EEC. Vi gikk

² Lange, Jon 2005: *Attende avdeling på Ullevål*, i: Sommerschild, H. og Moe, E 2005: *Da barnepsykiatrien kom til Norge*. Universitetsforlaget. Oslo

kanskje litt langt... Som avdelingsleder så jeg det imidlertid som min oppgave at vi jobbet miljøterapeutisk og ikke brukte arenaen til egne personlige agendaer. Politiske og engasjerte var vi, men er ikke beskrivelsen av oss alle som AKP (m-l'ere) litt for bastant? Lange viser da også til noen eksempler hvor det var mulig å arbeide på tvers av de ideologiske skillelinjene. Dette gjaldt imidlertid ikke for Rød.

Hva var det som gikk galt? Her møttes godt utdannede fagfolk med de beste intensjoner. Fagfolk som skulle vite mye om konflikter og behandling, om psykiske lidelser. Avdelingen som ble sett på som utradisjonell og nyskapende i sykehus-systemet. Var det skylappene som viste seg? Skylappene som gjør at nye yrker må beskytte seg, må markere revir for å overleve? Ble miljøarbeiderne på Rød for truende i sin massive entusiasme? Sin argumentasjon? Var det personlige motsetninger? Var vi virkelig ikke kvalifiserte til å jobbe hjemme-hos?

Hvorfor er det så sterkt å lese om dette nå over 30 år etter? Er det fordi jeg opplevde å bli tråkket på, manipulert? Er det fordi troen på en meningsfull jobb ble smadret? Eller at jeg som leder i min neste jobb undret meg over personalpolitikken som ble utøvd?

Det er seierherrene som skriver historien, sies det. Jeg vet ikke hvem som seiret på avdeling 18. Jeg følte meg ikke som seierherre da jeg lusket ut fra paviljong Rød. Attesten fra overlegen brant i lomma. Attesten der det sto at jeg bl.a. hadde vært en drivkraft bak forsøket hjemme-hos, og *at jeg under veiledning av en av avdelingens psykologer* gjorde en god innsats i hjelpearbeidet for en meget vanskeligstilt familie med flere problembarn ("multiproblemfamilie"). Hva i all verden var det nå denne veiledningen hadde handlet om? Var det ledd i en allestedsnærværende profesjonskamp som på 18.avdeling foregikk på mange nivåer? Tradisjonelt hadde legene høyest status, men psykologene pustet dem i nakken. Etter hvert kom sosionomene til, de kliniske pedagogene osv. Miljøpersonalet var hakkekyllinger og på bønn. Psykologen med Oles øynes sa meg at dette dreide seg om makt og manipulering. I skrekkens kjølevann har jeg nok av og til lurt på om jeg gjennom denne treningen ble like god til å manipulere andre. Jeg håper ikke det. Tilbakoverskuende kan jeg se at dette har handlet om makt og avmakt.

Jeg har i årene som har gått registrert at institusjoner innenfor barne- og ungdomspsykiatri eller barnevern som har lyktes, har gjennomført en kombinasjon av arbeid i institusjon og nettverksarbeid i familie og nærmiljø.

Mellomspill

Neste gang jeg skulle skaffe meg en jobb, visste jeg at jeg ikke ville jobbe innenfor det psykiatriske fagfeltet. Jeg hadde opplevd for mye av det som i dag kalles "energilekkasje". Vi brukte tiden til å klage på "dommeren" og fikk i realiteten ikke hjulpet de barna som trengte det. Behandlingsoptimismen var på retur. Den selvsikkerheten jeg hadde hatt da jeg startet, var mer eller mindre borte. Nå ville jeg omskoleres. Aldri mer jobbe med mennesker. Hva i all verden skulle jeg finne på?

Gullsmedlinja på Yrkesskolen ble redningen for meg i 1979. Jeg sagde og loddet, pusset og tegnet. Fikk se og lage vakre ting som syntes. Og jeg slapp stort sett å snakke med noen hvis jeg ikke hadde lyst. Gullsmedlinja ble min terapi.

Gullsmedlinja var mitt første møte med Yrkesskolen. Denne skolen var annerledes enn mine tidligere skoleerfaringer og studier. Her var klasserommet innredet som verksted, halvparten av tiden satt vi med våre emner først i messing, så sølv og bitte, litte grann gull. Med hendene forandret vi råmaterialet og formet det slik oppgaven lød. Læreren gikk rundt og veiledet og hjalp med litt ekstra håndlag her og der. Loddelamper glødet og freste. Av og til gikk det skeis. Hele det omhyggelige bearbejdede smykket smeltet til en eneste stor klump. Gråten satt i halsen og lysten til å kaste alt var overveldende. Her var det plutselig en skole hvor man lærte gjennom praksis.

Jeg lærte også at skolen hadde to røtter. Den ene kom fra latinskolen og var den skoleformen jeg selv ikke hadde fått særlig mye ut av. Den andre kom fra laugsvesenet med tradisjoner fra arbeiderklassen og håndverket. Det var her jeg var, og dette likte jeg. Jeg fullførte grunnkurset, fortsatt tar jeg fram saltbøssa formet som en vakker, leddet sølvfisk med øyne av agat.

Barnevernet

Litt tilfeldig gjorde en tidligere kollega meg oppmerksom på at de utlyste en stilling på barnevernet i Oslo. Barnevernet? Jeg "smakte" på det, var ambivalent og visste ikke helt. Egentlig hadde jeg begynt å savne mitt eget "folkeslag", sosialarbeiderne, og det pulserende livet. På Barnepsykiatrisk likte vi ikke Barnevernet, og gjennom de sju årene jeg var der hadde jeg kontakt med dem bare en gang så vidt jeg husker. Det ble omtalt i negative ordelag, holdninger oste av forakt, eller var det fordømmelse?

Jeg gikk "baklengs" inn i barnevernet. Jeg torde faktisk nesten ikke fortelle hvor jeg hadde begynt å jobbe. Denne gangen hadde jeg bestemt meg for å være forsiktig med ønsker, krav, innspill. Jeg måtte ikke risikere maktkamp og konflikt en gang til.

Første dag på barnevernet ble en helt spesiell opplevelse. Her fantes ikke snurten av kliniske psykologer, kliniske pedagoger, kliniske sosionomer, psykiatere, ergo-terapeuter. Her var det barnevernpedagoger og sosionomer.

Jeg ble vel tatt imot, og fikk et kontor helt for meg selv. Etter morgenkaffe og presentasjon, ble jeg med hun som skulle være min veileder (en barnevernpedagog) for å få vite hvilke arbeidsoppgaver jeg skulle ha. Stor var overraskelsen når hun kom med en stor bunke med mapper som hun ga til meg. "Les dem og reis hjem til dem", sa hun. "Du får bare være glad, for før fikk vi ofte 50 – 60 saker minst når vi startet". Så satt jeg der da, og leste 15 -16 mapper om livet til barn og familier i barnevernet.

Jeg leste og leste, og nok en overraskelse: jeg gjenkjente mange av barna og familiene deres fra de jeg hadde møtt i barnepsykiatrien. De viste samme type atferd, hadde

samme triste uttrykk. I tillegg til åpenbar omsorgssvikt hadde de også psykiske lidelser som reaksjon. Jeg tenkte på Ronny og om ikke han også egentlig var utsatt for omsorgssvikt. Så spurte jeg veilederen min om hvorfor noen kom til dem og andre kom til barnepsykiatrisk. "Vet du ikke det", sa hun. "Det går et skille i Kirkeveien. Bedremannsbarn fra Oslo Vest kommer til psykiatrien og de andre kommer hit". Nok en erkjennelse av at Oslo er en delt by, og at klasseforskjeller gjorde seg gjeldende ikke bare i folks levestandard, men også i hvilket "system" de møtte når de trengte hjelp. Nå var det godt å se fram til veiledning.

For meg ble barnevernet en åpenbaring. Her virket det ikke som det var profesjonskamp – det var elendighet nok til alle. Her trengtes ikke bare jeg, men alle barnevernsarbeiderne som jobbet fletta av seg i vanskeligstilte familier og med ungdom som ikke akkurat var kjennetegnet som "mors beste". Oles øyne fra barnehagen fantes både blant barna, ungdommen og foreldrene deres. Her kunne det nok vært behov for noen av de "kliniske" som bebodde barnepsykiatrien. Hvorfor var de ikke der? Hvorfor samarbeidet de ikke? Psykiatrien trengte, slik jeg så det, barnevernets kunnskap om rus, vold og omsorgssvikt og barnevernet trengte det kliniske blikket og behandlingene.

Barnevernet var tøft, det krevde det meste av en og sugde krefter. Jeg startet som fullmektig, utviklet meg videre til konsulent og fra desentraliseringen i Oslo i 1987 var jeg barnevernleder/sjef på bydel med alle fullmakter. I barnevernet ble jeg i 17 år. Jeg følte meg nyttig, verdsatt og var engasjert i alle barnevernets mennesker, dets mulig og umulige problemstillinger. Med eller uten Oles øyne. Jeg følte jeg var "tett på" livet.

Samtidig skjedde det mye i barnevernet disse årene. Fra sentralisering til desentralisering. I Oslos bydeler skulle de tusen blomster blomstre. Barnevernet skulle ikke lenger være en skjult tjeneste, det skulle være like åpent som et bilde av Weidemann, som en politiker uttrykte det. Nytt lovverk, juristenes og de sakkyndiges inntog. Sandemann's øremerkete midler til barnevernet og sparekniven noen år etter. Midt oppi den store desentraliseringen opplevde vi at budsjettet likevel mer og mer prioriterte sentralisering.

Som budsjettansvarlig prøvde jeg hvert år å legge til side penger slik at gruppa mi skulle få en studietur. I fagblader og på seminarer fikk jeg inntrykk av at vi ble stimulert til å foreta slike reiser. Det var bare det at vi ikke fikk beholde det vi la tilside, det ble dyttet inn i andres underskudd, for eksempel underskuddet i sykehjemsregnskapet. Det året jeg holdt på å gi opp, fikk vi faktisk beholde det. Studieturen til Worthing sør i England ble uforglemmelig – sikkert også fordi dette ble den eneste... Nå var det ikke bare Oles øyne med sin uttrykksløshet jeg så, men et system som viste at demokrati i virkeligheten også kan undertrykke. Byråkratiet kunne bestemme hvem som var "verdig" og hvem som var "uverdig" til videre utvikling og kompetanseøkning.

Jeg hadde fulgt enkelte barn gjennom hele deres oppvekst. Jeg hadde kjent mange som var "innom" i kortere eller litt lengre tid. De aller fleste, både barn og familier, var glade for den hjelpen de fikk, særlig de med hjelpetiltak. Mange anklager fikk vi også, selv fikk jeg høre at jeg manglet "en menneskelig dimensjon". Drapstrusler var heller ikke ukjent. Det var fra foreldre jeg hadde bidratt til at barn ble tatt fra dem mot deres vilje. Jeg mener selv jeg bare bidro til dette når det var alvorlig og tvingende nødvendig. Til min store sorg opplevde jeg at oppvekst i offentlig regi også kan være svært så mangelfull. Barn flyttes fra det ene stedet til det andre. Fosterforeldre er familier preget av sin samtid med oppbrudd og nye relasjoner. "Våre" barnevernsbarn fikk flere og flere sorger og skuffelser i bagasjen og ble vanskeligere og vanskeligere å leve sammen med. Men for all del, glimtet av lys skimtet vi når vi så råtne melketenner erstattes av friske blivende, når håret skinte istedenfor pistrete gråtoner, når smilet fortrente det tristeste uttrykket vi hadde sett. Vellykte hjelpetiltak og plasseringer opplevde vi også, og det oppveide det meste.

Samtidig tiltok rus og vold. Historien om Synne kan illustrere dette.

Det var på barnevernet, tidlig 90-tall. Moren til Synne som var 16 år, hadde bedt om en rådgivningssamtale. Hun slet med datteren og lurte på om hun brukte stoff. Hun fortalte at datteren alltid hadde vært pliktoppfyllende og snill. Hun lå i øvre sjikt på skolen, hadde venninner og gikk på turnung.

Året etter at hun hadde begynt på videregående skole hadde dette endret seg. Hun hadde bare en venninne igjen, turn var kuttet ut og lærerne var bekymret. Dette hadde ført til at moren hadde ransaket ranselen hennes etter at hun hadde gått ut om kvelden. Der hadde hun funnet sprøyter og annet utstyr. Hun hadde ropt på mannen sin, og sammen var de blitt enige om å søke råd og hjelp dagen etter. De hadde imidlertid konfrontert Synne med funnet da hun kom hjem. Synne hadde blitt rasende, strigrått, skjelt dem ut for å "snoke". Ranselen var hennes eiendom, og de kunne bare "drite" i det som lå oppi. Hun hadde oppbevart det for ei venninne. Dessuten var skolen håpløs og hun hadde tenkt å slutte likevel. Døren slamret igjen etter henne og borte var hun. Når hun engang imellom kom hjem, oppførte hun seg som om hjemmet hennes var et dårlig utstyrt herberge.

Vi gjorde som loven tilsier. Lot melding bli til undersøkelse, skrev brev til Synne og inviterte til samtale. Hun kunne ha med seg hvem hun ville. Synne kom ikke til tiden vi hadde satt, men hun kom. Sammen med en venninne to timer etter. Begge sterkt sminket, håret i grønne og lilla sjatteringer, piercing i nesa. Det luktet en blanding av krydder og røyk av dem.

Jeg fikk med en saksbehandler, og sammen gikk vi inn på kontoret. Jeg prøvde å få blikkontakt, men det var vanskelig for øynene hadde tykke lag av svart maskara. Kontor er ikke akkurat arena for å snakke med kul ungdom, men vi prøvde da, spurte om de ville ha saft, te, kaffe. Begge ristet kraftig på hodet.

”Dø, er’ke det dere som skaffer ungdomshjem? Foreldra mine er kontrollfriker og jeg trenger et ste å bo.” Stemmen var hes, øynene glippet, og hvis vi hadde greidd å spa vekk all staffasjen, kunne jeg ane det såre som var der inne et sted. ”Jo da”, sa jeg blidt. ”Det er det, men først må vi snakke litt sammen.” Kollegaen min snudde seg til Synnes venninne, og spurte om hun også ville flytte på ungdomshjem. ”Nei’a, jeg klarer meg fint. Mora mi er nesten aldri hjemme og fatteren jobber for det meste. Jeg har det fredelig jeg, men stakkars Synne trenger det slik som dem herjer med henne.”

”Du vet at moren din var her og fortalte meg hvor bekymret hun er for deg”, sa jeg. Et svakt nikk til svar. ”Så hvorfor tror du de kontrollerer deg?” ”Har’ke peiling...” ”Men du vet jo hva hun fant i ranselen din?” ”Det var jo venninna mi sitt”, med et nikk til venninna. Kollegaen min er kjapp: ”Er det du som bruker stoff da?” og får himling med øynene til svar.

Når jeg snakket med ungdom, hadde jeg alltid noen standardspørsmål på lur. Ett av dem var: Går du på skolen? De fleste som hadde begynt på videregående, fant det kjedelig og altfor teoretisk. Jentene hadde stort sett prøvd seg på yrkesfaglig studieretning, helse- og sosial. Spenningen i dopet og miljøet rundt trakk mer. Det ble litt for fort å skylde penger, prostitusjon ble godt fortrent med et ekstra skudd og ”rundansen” var et faktum.

Så også med Synne. ”Jo’a jeg går på helse- og sosial, men det er kjipt, jeg gidder ikke mer.” Vi snakket litt generelt om skolen. Jeg viste stor forståelse for kjedelige skoler, for jeg hadde vært der selv. Jeg måtte være forsiktig, balansere så jeg ikke ble illojal overfor skolen som samarbeidspartner. Vi bygget forsiktig ut kontakten, Synne og jeg. Hun foretrakk å komme på kontoret å prate, hjemme var det bare ”hælvete” som hun sa. Foreldrene opplevde hun som voktere, de stilte krav til henne som hun vanskelig kunne innfri. Lillebroren var et mareritt som rotet i sakene hennes og brakte for ingenting.

Jeg husket Synnes mor, forretningskvinnen i siste mote, advokatfaren i uklanderlig dress. Synnes adresse fortalte at familien bodde i et av de flotte villa områdene i bydelen. Foreldrene viste fram en vellykket fasade og alle tegn på framgang. Synne – hun passet nok ikke helt inn slik hun så ut og tedde seg nå. Tenkte foreldrene noen gang på at hun nok hadde betalt sin pris for den økonomiske velstanden? Pris i form av å være mye alene, passe på lillebror, opplevelse av å være til bry når hun trengte dem. Hun hadde betalt prisen ved å være altfor selvstendig altfor tidlig.

Vi forsto etter hvert at Synne var i farlig selskap. Synne var ikke alene. Det virket som det var flere jenter som var der ute for å skaffe seg erfaringer ingen burde få. De ble plukket opp på Plata, flinke, snille jenter som ganske raskt ble ”hekta”. Vi syntes det var gruffullt. Det var heller ikke lett å få nemndene til å forstå at disse jentene måtte stoppes, ”tørkes opp”, og hjelpes over i en annen livsbane. Da måtte det tvang til. Jeg forsvarte maktbruket mitt med at den kan brukes i det godes tjeneste, om enn med varsomhet. Men når de som hadde det avgjørende ordet ikke fulgte opp, kjente jeg maktesløsheten godt.

Vi måtte ha en ny samtale med foreldrene. Hypotesen var rett, det var ikke lett å finne tid som passet for dem. Foreldre forsto stort sett ikke hva ungdommen deres holdt på med. Det gjorde for så vidt ikke skolen heller. Synne fortalte bl.a. at hun hadde sittet rusa på hasj i gangen utenfor klassen, hodet på knærne slapt holdt oppe av armene. Lærere hadde gått rett forbi uten å se henne.

Vi ønsket Synne plassert på utredning for å finne ut hvilke tiltak som kunne passe for henne og familien. Vi mente å ha saken godt nok undersøkt, og ville høre hva foreldrene mente om en slik løsning. Synne selv hadde erkjent et økende rusmisbruk, hun opplevde å ikke ha kontroll, og hun ville gjerne på ungdomshjem. Vi synes det var fantastisk at hun viste oss en slik tillit, de fleste gjorde ikke det. Hun orket ikke være hjemme med sinte, anklagende øyne når foreldrene for engangs skyld også var hjemme. Hun hadde hørt at på ungdomshjem kunne hun stort sett gjøre hva hun ville. Denne misforståelsen skulle vi nok få ryddet opp i etter hvert.

Foreldrene ville ikke. De hadde mistet grepet på jenta si, men så det ikke selv. "Det var jo ikke Synnes sprøyter", sa mor. "Det var venninnens." "Jeg kom til dere for å få hjelp, ikke for at dere skal ta datteren vår fra oss!" Stemmen var skarp og sint. For meg var det helt uforståelig. Synne hadde alle symptomer på et sterkt økende rusmisbruk, sa det selv, likevel så de det ikke. Hvorfor? "Ikke tale om", sa faren. "Neste gang har vi med oss advokaten vår. Dere må da for faen ha andre måter å hjelpe Synne på enn å plassere henne i en institusjon med andre gærninger!" Jeg så poenget hans. Jeg hadde argumentert for det selv mange ganger. Men ikke når det gjelder ungdom og rus, ungdom som var forført inn i en sentralstimulerende verden hvor vår virkelighet ble borte. Da må det en institusjon til, eventuelt med tvang, mente jeg. Det mente ikke de.

Hvorfor ville de ikke at hun skulle bli plassert? Selvfølgelig kan det være så enkelt som at vi var uenige i bruk av tvang og barneverninstitusjonenes faglige jobbing. Men kunne det være noe annet som lå bak? Var det redsel for at fasaden skulle slå sprekker? Var det dårlig samvittighet for at karriere og voksent liv hadde første prioritet? At de kanskje måtte endre livsstil?

Og skolen, hva med skolen? Hvorfor så ikke de? Der hvor neste generasjons omsorgsarbeidere befinner seg og ikke minst blivende mødre? Hva slags relevans hadde skolen for ei jente som Synne? Som var forstrukket og skakkjørt? Nå skal det sies at jeg har snakket med mange lærere som gjør en betydelig innsats tross krav etter diverse reformer, og som virkelig har betydd den signifikante andre for enkelte elever.

Slike og lignende historier gjorde at jeg begynte å føle meg sliten, ting begynte å gjenta seg og jeg opplevde å stå ved en skillevei. Tankene om endring av arbeidsplass, begynte for alvor.

Høgskolen i Akershus

Noe av det jeg ville finne ut av, var hva skolen betydde. Barn og unges hjemmeforhold visste jeg betydde mye i barns oppvekst. Men hva betydde skolen? Gammel student ble jeg, helt i tråd med livslang læring. Hovedfag i ernæring, helse- og miljøfag med hovedoppgave om samarbeid skole – barnevern skrev jeg. Dette ga meg inngangsbilletten til høgskolesystemet, jobb på HiAk, yrkesfaglærerutdanningen, helse- og sosialfag.

Min motivasjon for å begynne der, var at lærere måtte vite mer om samfunnet ungdom møter, om hjemmeforhold som kan sprike fra total kaos til iskald, ryddig kulde. Om unge jenter som "bar" familie og småsøsken med ei mor som var sløv av piller og/eller alkohol. Og ikke minst, de måtte lære om ungdommens psykiske helse, hva som er normal utvikling og når det er grunn til å bekymre seg. Og de måtte lære om rus og overgrep, vite når andre instanser må varsles og hvordan det er mulig å samarbeide. Som bakteppe lå min egen skoleerfaring: jeg ville bidra til å utdanne lærere som **ser** elevene, som handler i tråd med det de ser, som skaper engasjement og ikke mentalt fravær. Jeg ville bidra til å gjøre skolen meningsfull.

Tanken bak yrkesfaglærerutdanningen er ideell. Den har alle muligheter for å utdanne lærere som kan bidra med å utvikle en spennende og relevant skole. Mye skyldes praksisnærhet og voksne, på helse- og sosial, stort sett kvinnelige studenter som har vært ute en "vinternatt" før. To år må de ha jobbet i eget yrke fra videregående, eller fem år med realkompetanse for å komme inn. De siste ni-ti årene av mitt yrkesliv har jeg tilbrakt her. Nærmere 60 år og ny start, for et privilegium! Mulighet til å påvirke, mulighet til å skrive, mulighet til å reise og utforske, mulighet til å reflektere. Både sammen med studenter og for egen del. Nå var det in ikke bare å si "jeg føler at", men også "jeg tenker at". Da jeg begynte som høgskolelektor fikk jeg attpåtil to lønnstrinn over det jeg fikk som seksjonsleder/barnevernsjef i barnevernet... Å øke kompetansen til førstelektor med yrkesdidaktikk som hovedbegrunnelse før avslutning, ble en ekstra bonus.

Jeg vil ikke si at det ikke har vært smertefullt. Kulturforskjellene ved å møte et så individualistisk system i høgskolen etter solidariteten som var grunnleggende nødvendig i barnevernet som jeg kom fra, var stor. Og alle så nok ikke "lyset" som jeg så, når jeg snakket om endring i lærerrollen og behovet for økt kompetanse på mine fagområder: kommunikasjon, samhandling, betydningen av den signifikante andre. Omsorgssvikt, overgrep, Oles øyne. Demokratiforståelse, gjenkjennelse av konflikter og strategier for å løse disse, for å nevne noe.

Jeg hadde undervist som timelærer i flere år i høgskole- og universitetssystemet før jeg begynte på HiAk. Temaene var barnevern, rus, overgrep. Dette var store forelesninger, fra meg til dem. Slik startet jeg også på HiAk. Dette har imidlertid utviklet seg til en mer prosessorientert undervisning. Heldig har jeg vært som kom til en høgskole som mener vi lærer fra praksis og ser på læring som prosess. Den didaktiske vridningen ble ikke så vanskelig, for nå kunne jeg faktisk øse av egne

erfaringer som leder i det å undervise. Å lede læringsprosesser krever også samhandlings- og relasjonskompetanse.

Noe som var helt nytt og annerledes for meg, var oppfordringen til å internasjonaleses. Allerede første året på HiAk, fikk jeg være med på en studietur til KAOS-pilotene i Danmark. Vi var mange lærere, og det har blitt mange turer også senere. I begynnelsen tenkte jeg mye på den møysommelig oppsparte turen i barnevernet. Jeg følte det nesten umoralsk og veldig skjevfordelt ressursmessig. Barnevernsarbeidere trengte vel like mye påfyll som høgskolelektorer? Jeg har imidlertid forsonet meg med at som høgskoleansatte har vi et annet mandat, og at vårt ansvar mer er å stimulere framtidens lærere til ”å reise ut”. Selv har jeg hatt en spesiell glede ved å få være med i et samarbeidsprosjekt med Polen (Warsawa – Academy of Special Education) og et annet med Napier University Edinburgh.

Det var rart å gi fra seg nøklene da jeg sluttet i barnevernet. Nøklene til kontorene, arkivene, min egen safe. Jeg følte jeg ga fra meg makten, makten som jeg ikke orket mer. Jeg følte det som en lettelse, men samtidig lå det en ambivalens der. For hvem var jeg uten den formelle makten jeg hadde vent meg til å ha? Og hadde jeg ikke egentlig begynt å like makten litt for godt?

Samtidig, det skulle bli godt å slippe konfliktene, advokatene. På høgskolen fantes ikke advokater da jeg begynte. De var like fjerne som psykologene i sin tid var i barnevernet. På høgskolen ble den strikse saksbehandlingen jeg hadde holdt på med i mange år erstattet av å utvikle undervisningsopplegg hvor kreativitet var en forutsetning for å få studenter i tale. Jo, jeg hadde fortsatt makt, makt til å definere, vurdere, til å sette karakterer.

Da HiAk's institusjonsansvarlige for skikkethetsvurdering sluttet 2005, ble jeg spurt om jeg ville overta dette vervet. Jeg tenkte ikke så lenge, bare at det burde jeg ha spesielle forutsetninger for. Utallige samtaler i følsomt lende, ulike måter å gi ubehagelige tilbakemeldinger på, alltid jobbe med lovverk om halsen og advokater på nakken. Samtidig å se betydningen av forebygging, motivering, og å møte mennesker ordentlig slik forvaltningsloven tilsier. Dette vervet har jeg hatt i 5 år, og skal ha det fram til fusjon mellom Høgskolen i Oslo og Høgskolen i Akershus 1. august 2011.

Til å begynne med var det ikke mange tvil om studenters skikkethet som ble meldt meg. Men så kom de. Studenter som ble for sinna ute i praksis, studenter som ikke fulgte opp avtaler, studenter som oppførte seg med grenseoverskridende atferd, tvil om rusmisbruk. Det kunne være grovt forstyrrende atferd, ordbruk som opplevdes som seksuell trakassering. Sjikanering av medstudenter hvor grensen til mobbing lå som et uttalt spørsmål. Studenter med lidelser, både psykisk og fysisk. Ville de være skikket til å bli lærere, sykepleiere, vernepleiere? Jordmødre?

Studenten hvis atferd det var stilt begrunnet tvil om satt rett overfor meg. Det var en av de første gangene jeg skulle gjennomgå en slik samtale. Representant for administrasjonen var til stede, både som kvalitetssikrer og referent. Merkelig var det,

for plutselig opplevde jeg å befinne meg i en velkjent rolle. Hjemmekjent, men kjær? Nok en gang skulle jeg få fram den andres syn på saken, være imøtekomende og samtidig tydelig på hva tvilen var begrunnet i. Jeg gjenkjente scener fra tidligere tider. Jeg lukket sagmugg, maktutøveren begynte å danse igjen. Farlig, farlig, jeg så Oles øyne i meg selv... Ole som ikke forsto andres lidelse som han selv hadde påført dem.

Jeg merket at jeg ønsket studenten mange mil bort. Hva skulle vi med studenter som ikke stiller opp, har skyhøyt fravær, som ikke sier fra og aldri leverer oppgaver i tide? Jeg kunne bruke makten, "kjøre" studenten hardt å konfrontere med tvilen/anklagene som lå på bordet foran meg. Samtidig kjente jeg en liten bremsekloss: studentens rettigheter. Hadde hun fått veiledning, hadde hun blitt behandlet ordentlig, fått innsyn i saken sin? Nok et dilemma snublende nær barnevernets. Barnets rett til en god oppvekst og studentens rett til å gjennomføre utdanning som er i gang, eller framtidige brukere: sårbare barn, unge, gamle, syke, funksjonshemmedes rett til skikkete lærere og yrkesutøvere?

Selvfølger jeg den forvaltningsmessige tilnærmingen, jeg er da virkelig ikke en som trækker på andre... I høflige vendinger fikk jeg studenten til å slappe av, faktisk smile litt og etter hvert fortelle sitt syn på saken. Det ble ikke bare en forsvarstale, men en lang fortelling om en vanskelig livssituasjon. I tillegg hadde hun en kronisk lidelse så hun hadde vært sykemeldt i jobben så lenge at hun fikk attføringspenger for å ta denne utdanningen. Hun ville så gjerne klare det, det ville gi en mening i livet.

Løsningen vi fant var at hun skulle søke permisjon, og finne ut om hun egentlig var sterk og frisk nok til å gjennomføre utdanning nå. Min historie som institusjonsansvarlig for skikkethetsvurdering av denne studenten stopper her. Nok en gang hadde jeg erfart at gode førstemøter og samarbeid om løsninger funket. Makten ligger ikke bare i det undertrykkende, men også i å behandle studenter ordentlig.

Yrkeslivet avsluttes

Nå kan jeg se at valgene jeg har tatt har vært påvirket av min oppvekst, og ikke minst skoleerfaringer. Ikke bare en, men mange røde tråder har fulgt meg. De har vært tvunnet inn i hverandre slik vi tvinner tykt garn av tynne tråder snurret sammen og lagt dobbelt.

En tråd er trukket gjennom spennet mellom avvik og normalitet. Meg selv som ikke så, som aldri klarte å henge med, som ikke passet inn og levde barndom i en egen verden. Som var prisgitt lærere i et skolesystem med hang up i de "gode" gamle dagene – latinskolen. Var barn jeg møtte og studenter jeg traff avvikere fordi de ikke passet inn? Eller var det samfunnsutviklingen som definerte? Ville barn med Oles øyne blitt oppfattet som normale i krigssoner hvor mandatet er å overleve – uansett? Ville Synne klart seg bedre i en mer praksisnær skole og foreldre som hadde familien som første prioritet? Hvilken makt har jeg greid å målbære i avmaktens landskap?

En annen tråd som jeg møtte 8 år gammel, var: hva betyr det å vite? Dette spørsmålet har jeg jobbet med på mine tre hovedarenaer. Jeg visste at psykologens veiledning

ikke fungerte som annet enn mobbing. Kunnskapen om hva som virket for Ronny hadde jeg inni meg selv. Jeg fant ut hva som virket gjennom egen erfaring og miljøterapeutisk tenkning. I barnevernet gjaldt det samme. Det fantes ikke oppskrifter som kunne redde barns såra sjeler. Vi måtte selv finne ut av det, riktignok med et lovverk som veileder. Hva som ble riktig for ett barn, ble det ikke nødvendigvis for et annet. Den personlige kunnskapen vi opparbeidet oss, handlet om faglig skjønn som heller ikke var så lett å beskrive, ei heller fantes tid til slike refleksjoner.

I høgskolen er kravet om evidensbasert kunnskap mer og mer påtrengende. Selv om vi liker sann kunnskap, er dette for meg ubegripelig i sammenhenger hvor det handler om å hjelpe barn i psykisk nød eller å bidra i elevs og studenters læring. Det er jo noe som skjer i samhandling og dialog og er derfor like mye i meg selv som i den andre. I attesten fra psykiatrien leste jeg at jobben jeg gjorde var etter anvisning fra en veileder. Jeg visste noe annet, så spørsmålet blir da hvem som skal evidensbaseres, veilederen eller meg selv?

Jeg har hatt et flott yrkesliv, men det føles riktig å avslutte nå. Ikke bare på grunn av alder, men også følelsen av igjen å skulle kunne komme på tvers av hva som prioriteres. For høgskolesystemet befinner seg også mellom makt og avmakt.

Else Kokkersvold, forfatteromtale s. 25.

Signe Sundt Rasmussen: Øyeblikk til ettertanke

Disse fire tekstene er opplevelser fra ulike tidsepoker i mitt yrkesliv. Det dreier seg om øyeblikk i ulike roller; som ufaglært, som utdannet sosialarbeider og som lærer. Erfaringene har jeg hatt med meg som en ballast til ettertanke. De ligger tilbake i tid, men problemstillingene er like aktuelle.

Ufaglært

Hun var noen og femti år gammel. Liten og krumbøyd, og satt for det meste i en stol i en av stuene. Hun sa aldri noe. Ansiktet var rynket og nesten uten mimikk, bortsett fra øynene. Det ble sagt at hun hadde en hjertelidelse.

Dette var på Dikemark sykehus, avd. III. Avdelingen var ganske ny, og var i utgangspunktet tenkt som en pleieavdeling. Men blant annet på grunn av de nye medisinene ble det en aktiv avdeling. Oversøster hadde satt en standard: Det skulle være en åpen avdeling; ingen låste dører og ingen tvangsmidler. Var noen urolige, skulle vi som jobbet der være til stede og være sammen med den det gjaldt.

Oversøster var ingen fjern leder. Tvert i mot var hun ofte innom de fire postene i avdelingen. Med sin milde og samtidig sterke fremtoning formidlet hun holdninger som ble sittende i veggene. Vi ble oppmuntret til å ta med pasientene ut av sykehuset. Det var spennende å følge pasienter til Asker, Drammen og Oslo. Vi gikk på kafè og noen kjøpte klær. For mange var det første gang på mange år. De fleste gikk i sykehusets klær, den såkalte Dikemarkbunaden som var lik for alle. Pasientene var kvinner og mange hadde vært innlagt i 30-40 år.

Det var tilfeldig at jeg begynte å jobbe der våren 1965. Jeg var 20 år gammel og hadde bodd 9 måneder i Paris. Tilbake i Norge visste jeg ennå ikke hva jeg ville bli. Av en kjenning som hadde hatt sommerjobb der, ble jeg anbefalt Dikemark som et spennende arbeidssted. Helt grønn var jeg ikke når det gjaldt psykiatrisk sykehus. De to siste somrene hadde jeg jobbet på Blakstad sykehus, dels som vaskehjelp og dels som pleiemedhjelper.

Hun bodde på 6-mannsrom. Denne dagen skulle jeg vaske henne. Vaskingen besto av kroppsvask foran vasken, fra ansiktet og ned til tærne. Plutselig seg hun sakte ned på gulvet. Intuitivt fulgte jeg etter. Sittende på gulvet tok jeg rundt henne og klemte henne inntil brystet mitt. Da så hun rett på meg, og ga meg et nydelig smil. Og så døde hun i armene mine.

I ettertid har jeg tenkt mye på denne episoden. Det var mitt første møte med døden. Det var en sterk opplevelse.

Jeg har tenkt: Hvem var hun? Hvordan har livet hennes vært? Jeg vet ikke om hun hadde familie, og jeg kan ikke huske at noen besøkte henne. Det eneste jeg visste var at hun hadde vært på Dikemark i mange år. Jeg husker navnet.

Jeg har også tenkt på om jeg ville ha handlet annerledes dersom jeg var fagutdannet. Det vet jeg ikke, men det har ligget der som et ubesvart spørsmål. Min handling var spontan og intuitiv, og i ettertid har jeg vært glad for at jeg handlet som jeg gjorde. Kan kunnskaper og profesjonalisering i noen situasjoner stenge for spontan handling? Den svenske omsorgsforskeren Ingela Josefson hevder at det kan skje. På en stor konferanse på HIO for flere år siden hevdet hun ut fra egen forskning at de fleste som f.eks begynner på medisinstudiet har en genuin interesse for mennesker, men som ferdig utdannede kan de fremstå som til dels kalde og distanserte. Hun mente å ha funnet noe av det samme blant sykepleiere. Dette er vanskelige spørsmål. På den ene siden kan det være lett å romantisere den ufaglærte. På den annen side kan profesjonalisering føre til distanse. Det imidlertid viktigste er å la spørsmålet være åpent. Se det i forhold til de konkrete situasjonene som vi kan stå overfor i møte med andre mennesker.

Under arbeidet med denne teksten har jeg blitt oppmerksom på noen vesentlige elementer som jeg tror var avgjørende for hvordan jeg handlet i situasjonen. Oversøster, Alma Enstad, med sin normgivende kraft og holdningsskapende innflytelse på oss som arbeidet der: Være til stede der du er sammen med den det gjelder.

Blomsterbuketten

En dag banket det på kontordøren min og inn kom ei jente på 15-16 år. Hun kom uten timeavtale. "Jeg vil flytte hjemmefra", sa hun, "for nå orker jeg ikke mer." Hun fortalte at foreldrene stort sett var fulle hele tiden. Nå ville hun flytte på ungdomshjem, til og med et bestemt navngitt ungdomshjem.

Jeg var ansatt på distriktssosialkontor i Oslo. Det var i 1973 og på den tiden var undersøkelsessaker i barnevernet lagt til sosialkontoret. Ut fra måten hun formidlet seg på skjønnte jeg at det var alvorlig, og at jeg måtte handle umiddelbart. Jeg gikk derfor av sted med jenta. "Jeg vil også at du skal treffe bestemor", sier hun underveis. Vi gikk dit først, og bestemoren kunne bekrefte det jenta hadde fortalt. Hjemme hos jenta satt foreldrene og drakk. De satt ved salongbordet i stua og var temmelig beruset. På salongbordet sto fulle askebegre, halvfulle glass og flasker. Jeg skjønnte godt at jenta ville flytte.

Foreldrene ble rasende da de fikk høre hvorfor vi var kommet, og var skeptiske til at jeg hadde mandat til å la henne flytte på ungdomshjem. Jeg husker ikke replikker, men stemningen. Her var de "tatt på fersken" i sitt eget hjem, intetanende. Og her kom en som presenterte seg som en myndighetsperson.

Jeg fikk sympati for foreldrene.

Jeg kunne godt forstå deres reaksjon. Det ga jeg uttrykk for, og jeg brukte god tid til å fortelle at de ikke behøvde å være enige med meg. Jeg henviste dem til advokat som kunne være behjelpelig med å få overprøvd min vurdering i barnevernsnemda. Det at jeg anbefalte advokat, virket dempende på den opphetede situasjonen. Etter hvert ble de roligere, og ganske vennlige. Før jenta og jeg gikk kom far med en medalje, det var Kongens fortjenestemedalje i sølv.

Da han kom med medaljen kjente jeg en lettelse. Kanskje hadde jeg nådd fram til dem, og ikke fratatt dem verdigheten som foreldre. Trolig ville faren vise at de var noe mer enn det den aktuelle situasjonen skulle tilsi.

Så kjørte jeg jenta til ungdomshjemmet. De var forberedt på å ta i mot. Det hadde jeg for sikkerhetsskyld forhørt meg om før jeg dro på hjemmebesøket. På veien tilbake tenkte jeg på om dette var en riktig avgjørelse. Var dette den beste hjelpen for denne jenta og for familien? Dette er alltid spørsmål en kan stille seg. Hvordan virker det vi gjør i akkurat dette tilfelle?

Dagen etter kom det en diger blomsterbukett til kontoret. Den var fra foreldrene. Det gjorde inntrykk. Og det var svært uventet. Siden har jeg reflektert mye over dette. Og jeg har tenkt at de fleste foreldre ønsker sine barn vel, så også disse foreldrene. Men alle klarer det ikke alltid. Jeg tror at de fleste er glade for at det blir satt grenser. Det å være tydelig på hvilket mandat jeg hadde som sosialarbeider, og samtidig informere om hvilke rettigheter de hadde som foreldre, tror jeg også var av betydning for deres reaksjon på det som skjedde.

Sinnataggen

”Faen, faen.....helvete....faen.” Han satt på venterommet og fektet med armene. En godt voksen mann som var uflidd og skitten. Han bar i stor grad preg av å bo ute. Han minnet meg umiddelbart om uteliggere som du kunne treffe på i Oslo tidligere. Menn som kjeftet og smelte, men som ikke gjorde ”noen katt fortred.” Menn som inntil deler av løsgjengerloven ble opphevet i 1970, ble sendt til Oppstad på Jæren.

Dette var i 1980 og jeg hadde sommerjobb på sosialkontoret for bostedsløse i Trondheim. Både venterom og resepsjon ga et utrivelig inntrykk. Slitte møbler, skuddsikkert glass inn til resepsjonen, ingen pyntegjenstander eller planter. I et hjørne satt en securitasvakt med et morskt ansikt.

Mannen fikk utporsjonert trygden gjennom sosialkontoret og var godt kjent av personalet. Han kom fra et vernehjem sørpå, og ventet nå på plass i et vernehjem i Meråker. Mannen skulle til meg.

Jeg gikk bort til ham, ga ham hånden min og presenterte meg. Han tok i mot hånden, og ble samtidig helt stille. Jeg ba ham: ”Vær så god.....denne vei”...til et kontor, og ba ham sette seg.

”Hvor mange penger vil du ha?” spurte jeg. ”Det bestemmer ikke jeg”, freste han. ”Jo, men det er dine penger, du kan jo si hvor mye du trenger nå”, innvente jeg. ”Nei, det er ikke jeg som bestemmer”, snerret han igjen. Så spurte jeg: ”Vil du ha 200, 300, 400?” Ikke noe svar. Til slutt fikk jeg nærmest presset på ham 300 kroner. Og så spurte jeg om han ville ha timeavtale neste gang, eller om han bare ville komme innom, slik som nå. Jeg tenkte at det kanskje var litt frekt å tilby timeavtale når han bodde under noen presenninger nede ved jernbanen. Samtidig tenkte jeg at han kunne se rådhusklokka derfra. Jeg husker ikke hva det ble til.

Neste gang ham kom satt han som et ”tent lys” på venterommet. ”Hva erre du har gjort med han, a?” sa de i resepsjonen etterpå, som om jeg skulle ha dopa ham. ”Allminnelig høflighet”, svarte jeg. Nå var jeg ikke bare alminnelig høflig. Jeg brukte høfligheten bevisst for å få kontakt med ham. Da jeg så ham på det utrivelige venterommet, tenkte jeg at han skal jeg få kontakt med. Jeg hadde jobbet mye med mennesker med alkoholproblemer i Oslo, og det var noe gjenkjennelig i situasjonen. Det blir for sterkt å si gjensynsglede, men på den tiden lengtet jeg tilbake til Oslo, så litt gjensynsglede var det.

Jeg har brukt dette eksempelet mye i undervisning av sosionomstudenter fordi jeg mener høflighet som fenomen er underkommunisert både i utdanningen og i praksis. Derfor har jeg anbefalt studenter å gå inn på luksushoteller for å iakta hvordan gjestene blir mottatt. Jeg har også foreslått overfor kolleger at vi burde samarbeide med hotellfagskolen, men det har det bare blitt latter av.

Med vinterkåpe og gud under dyna

Jeg gikk alene i skolegården. Det var kaldt den dagen og jeg hadde vinterkåpe på. Jeg skulle snart inn å holde en to timers forelesning for 60 studenter. Jeg kjente dem ikke og jeg hadde aldri gjort dette før. Her var det bare å hoppe i det. Jeg hadde forberedt meg og forberedt meg, men jeg synes ikke det ble noe greie på det. Temaet var kjent fordi jeg hadde arbeidet med det i praksis i flere år, men å forelese...! Dessuten likte jeg ikke tittelen på forelesningen. Den var gitt da jeg kom: ”Å være sosionom i krisetider”. Valg av tema ble begrunnet med at vi på det tidspunkt var inne i en arbeidsløshetsperiode. Jeg skulle være ”ekspert” på området siden jeg arbeidet i en attføringsinstitusjon. Dette var altså gjort for at jeg skulle få en myk start.

Dette var på Lade gård i 1982, Sosialhøgskolen, Trondheim. Studentene hadde gitt uttrykk for at de var glad for å få en lærer fra ”virkeligheten.” Og mine kolleger var glade for at jeg kunne steppe inn for en som rett før hadde trukket seg fra stillingen. Ja, jeg følte meg velkommen og hadde tilmed fått husvære i en av bygningene. Men hvordan skulle det gå?

Jeg gikk inn for å se på det lokale jeg skulle være i. Et vakkert rom i midtbygningen, ”det gule rommet”. Jeg tenker på det rommet av og til nå når Rema 1000 er stolt av ”Napolionsrommer” som ligger rett utenfor.

Jeg var kjent med skolen fra tidligere fordi jeg som en del av embetsstudiet i sosialt arbeid hadde hatt praksis der. Men da var studentene i grupper på 12-15 studenter, og jeg hadde en veileder.

Nå var jeg alene. Det begynte å snøre seg i halsen. Prestasjonsangsten var større enn noensinne. Veien til boligen min var kort. Jeg løp opp trappa og inn på soverommet. Jeg la meg i senga, og under dyna med vinterkåpa på. Jeg ba til Gud om at det skulle gå bra.

Og det gikk bra. Studentene var aktive og engasjerte. Det ble dialog og diskusjon om et vanskelig tema. Det var fint å stå der, nervøsiteten var borte og jeg mestret situasjonen.

Denne opplevelsen sitter som "spikret" slik at jeg når som helst kan se den for meg i erindringen, f. eks fargen og strukturen på stoffet i kåpa. Jeg er ikke kristen, men jeg har tatt meg selv i noen ganger å be til Gud når jeg har vært i nødsituasjoner. Det synes jeg har hjulpet. Jeg tenker at det å be om at det skal gå bra er å legge inn en positiv forventning, og at det i seg selv er virksomt.

Noe annet jeg har tenkt på er verdien av å være nervøs, som en del av forberedelsene til å skulle prestere noe. Etter hvert som jeg fikk mer erfaring som lærer slapp jeg den enorme prestasjonsangsten, men nervøsiteten slapp ikke taket. Tvert i mot kunne den til tider være sterk, men jeg var blitt venner med den. Etter en hjerneoperasjon fikk jeg et epileptisk anfall, og jeg måtte bruke epilepsimedisiner i en periode. En bivirkning av medisinen var at jeg opplevde å bli følelsesmessig flat. Da ble jeg nervøs fordi jeg ikke var nervøs.

Det å være nervøs og å tvile på seg selv oppleves som ubehagelig. Hvis vi imidlertid snur det på hodet og ser på det som noe positivt, ja, som nødvendig for en god prestasjon, vil også selve opplevelsen bli annerledes. Jeg hørte nylig en skuespiller bli intervjuet før en premiere: "Hva med nervene?" Han svarte rolig og fornøyd: "De er på plass". Mange kjenner dette godt også fra idretten.

Nervøsiteten som energi kan være vesentlig for å opprette kontakt med stoffet og med mottakerne. Og tvilen kan åpne opp for andres synspunkter og motforestillinger.

Signe Sundt Rasmussen er født i Oslo i 1944. Oppvokst i Asker. Sosionom fra Norges kommunal- og sosialskole 1972. Arbeidserfaring fra sosialkontor og attføring i Oslo kommune. Embetseksamen i sosialt arbeid (cand.socion.) 1985 fra universitetet i Trondheim. Høgskolelektor i sosialt arbeid i Stavanger og Trondheim. Fagkonsulent i Rådet for sosialarbeiderutdanning (RSU) og i Rådet for Høgskoleutdanning i helse- og sosialfag (RHHS). Fra 1992-2008 høgskolelektor i sosialt arbeid ved Norges kommunal- og sosialhøgskole/Høgskolen i Oslo.

Britt Selanger: Det første morgenstellet

På vei til Geriatrik avdeling 15 A på Ullevål sykehus sammen med ”kullinger” fra B-klassen i januar-kullet 1969. Min første dag i praksis som sykepleieelev ved Ullevål sykepleieskole. Vi skulle utføre et morgenstell i sykehuspraksis. Hittil hadde vi øvet på hverandre. Elevuniformen satt godt, hvit og blå smårute bomullskjole med tekkelig lengde på leggen, korte ermer og rund krage. Hvite sko og brune strømper hørte også med. Det hvite forkleet, stivet midjebelte og en liten hvit hette på toppen. En uniform som var tiltenkt arbeidet. Jeg følte meg fin. Den ene hvite stripen på venstre erme viste at vi tilhørte første halvår i sykepleierutdanningen, og elevnålen i halsen var symbol for sykepleieskolen. Det var viktig. Blått cape med hette og rødt for satte prikken over i'en, der vi vandret av sted denne april-morgenen, klokken kvart over sju til det første morgenstellet.

Forventningsfull. Etter to måneder med teori på skolebenken og praktiske øvelser i sykepleie hvor vi var ”prøvekluter” på hverandre med tanke på holde kroppen ren, og øving i sengeredningens kunst. Det var viktig med konvolutthjørner, og lakenstrekke så en 5-øring kunne sprette, mange finnesser og råd. Fullt stell og hårvask i seng. Vivian med hår til midjen var den utvalgte. Mating og munnstell, barbering og hudpleie, og å sette bekkene var prosedyrer som var grunnleggende og skulle læres, samt å se og lytte til pasienten. Det var krav som en vordende sykepleier skulle innfri. Teorigrunnlaget var også lagt, anatomi og fysiologi, mikrobiologi og sykepleieteori. For ikke å glemme etikk og etikette, hvordan vi skulle oppføre oss, hva som var sømmelig for en sykepleieelev og fremtidig sykepleier. Alvor var det, men også mye latter i klasserommene under disse øvelsene som åpnet en ny verden for en uerfaren sykepleieelev.

Nå skulle vi imidlertid ut i det virkelige liv og erfare hva sykepleie var. Klokken halv åtte om morgenen satt vi på vaktrommet og tok imot rapport over pasienten vi hadde fått tildelt. Vi fire elevene skulle hjelpe hver vår pasient med morgenstellet. Jeg skulle stille pasienten i I-sengen, det var kvinnen som lå i sengen lengst til venstre i rommet. Sykepleielæreren var med. Det var en trygghet.

Jeg hadde ingen erfaring med å være på sykehus, hadde tidligere knapt satt mine ben der. Jo, et brannsårl på høyre legg gjorde at jeg måtte innom kirurgisk poliklinikk på Harstad sykehus. Overgangen var stor. Det å komme inn på en 4-sengsstue med eldre pasienter hvor natteluften slo imot meg, fortrukne gardiner og taklyset på. Et bekket var nylig båret ut, så avføringslukten lå igjen i rommet. Rullestoler, stokker, gåstol, dyner og puter. En fotprotese ved sengen til ”min” pasient som satt på sengekanten iført Ullevål sykehus' morgenkåpe, hvit og blå-stripete. Jeg fikk assosiasjoner med fengselsdrakter som jeg hadde sett på bilder.

Jeg hadde tatt med fat, håndkle og kluter, og hilste på pasienten, en kvinne i 70-årene som var gråhåret, blek, liten og tynn og alvorlig. Under morgenkåpen kunne jeg se et amputert ben like under høyre kne. Jeg husker at jeg skvatt til, for jeg hadde ikke sett

en amputasjonsstump før. Jeg så kneet bøye seg, men uten leggen og foten. Pasienten sa ikke stort, ikke jeg heller. Jeg som aldri hadde vasket en pasient før prøvde å huske og gjøre det jeg hadde lært om å stelle en pasient i sengen. Pasienten var tynn og "skjør". Amputasjonsstumpen var grodd. Det var ikke sår, men ekkelt å se sømmen rundt stumpen, og kneet som bøyde seg med en liten "flik" av leggen. Dette var ikke enkelt. Jeg skulle forholde meg til pasienten, og skulle sørge for vaskefat, såpe og vann oventil og nedentil, og hjelp til påkledningen. Pasienten fikk etter hvert vasket seg, og jeg hjalp henne med å ta på privat tøy. Jeg kan ikke huske hvordan jeg fikk festet protesen, men da hun etter hvert satt i rullestolen, nyvasket og med gredd hår og sko på bena, var jeg lettet. Så var det lufting på rommet, sengeredning og tid for frokost. Det var ikke mye som ble sagt mellom oss under stellet.

Så var tiden kommet, og vi ga rapport om hver vår pasient til avdelingsleder. Vi forlot posten halv tolv, gikk tilbake til sykepleieskolen og fortsatte undervisningen. På vei tilbake til skolen sa jeg til min gode venninne fra Kabelvåg at, om det var dette som var sykepleie, så visste jeg ikke om det var det jeg ville arbeide med.

Men vi hadde mer undervisning på sykepleieskolen, og praksis på et sykehjem annenhver uke i to måneder til sommerferien. Etter hvert forsto jeg mer og mer hva sykepleie var, og kunne ikke tenke meg et annet yrke. Jeg har stortrivdes som sykepleier hvor jeg har fått bruke alle sider av meg selv, og forhåpentligvis til glede for pasientene.

Britt Selanger forfatteromtale s. 55.

Olga Herbjørnsen: Hva er kunnskap?

Innledning

Hva er kunnskap? Og hva er læring? Er det noe annet enn kunnskap?

Er det å tilegne seg kunnskap det samme som å lære?

Og lærer alle det samme i en felles situasjon?

Hvorfor husker vi enkelte opplevelser så sterkt?

Hva er det som gir de glimtene av ny erkjennelse som vi bærer med oss resten av livet?

Er de situasjonsbestemt? Oppstår der og da? Kan de deles, kan de gjentas?

Hvorfor fungerer noen lærere godt i en klasse eller godt for noen elever, dårlig for andre?

Vi lærer ikke på samme måte alle sammen, det vet vi fra folk som Howard Gardner og hans beskrivelse av ulike former for intelligens. Men det er noe mer, jeg vet bare ikke hva. Jeg tenker ikke på læringsteorier og utarbeidede strategier for læring, men på hva som utløser den individuelle følelsen av å lære noe. Hvorfor får noen foreldre bare greie unger?

Slike spørsmål velger jeg som tema for denne teksten. Etter et langt liv i diverse skoleslag og etter å oppdratt to barn undres jeg fortsatt.

Det ligger i problemstillingen at jeg ikke venter å finne noe endelig svar. Jeg leter etter mine egne svar. Jeg prøver meg på noen avgrensninger.

Er kunnskap noe som er samlet og formulert i et fellesskap, og som er tilgjengelig for alle gitt visse forutsetninger? Det er vel noe annet enn å memorere?

Er begrepet kunnskap forbundet med teoretisk eller vitenskapelig arbeid? I våre dager kan det nesten se slik ut.

Praktisk kunnskap var tidligere nødvendig for alle. Den ble overlevert fra generasjon til generasjon, både i hjem og skole. I år 1900 gikk min mormor på Statens kvinnelige industriskole. I over hundre år har mange av hennes etterkommere kunnet sy nydelige knapphull. Den kunnskapen er mye mindre nødvendig nå. Det er dermed vanskeligere å begrunne verdien av den. Hus, mat og klær kan kjøpes ferdig. Syn på skole og utdanning, kursinnhold og valg, hva som er viktig og gir status, tyder på at den slags kunnskap i dag gir liten prestisje.

Hva er lærdom? Er det summen av alt dette?

Er lærdom å eie kunnskap, å ha lært noe mer av kunnskapen man har tilegnet seg? Er kunnskap et fellesgode, mens læring er en personlig prosess? Dreier det seg om å kunne anvende kunnskapen? Om å kunne anvende den på nye måter og i ukjente sammenhenger? Skolen og læreren har begrenset innvirkning på slikt.

Mine egne svar er foreløpig at det meste kommer an på så mangt, også på øynene som ser. Dessuten er det slett ikke alltid slik at den ene parten tar imot kunnskapen, den andre formidler den. Det kan noen ganger bli formidleren som lærer mest. Og det kan i gode stunder være slik at begge parter blir klokere underveis.

Jeg må starte med å huske. Hva slags kunnskaper har egentlig jeg? Hvor kom de fra?

Billene mine

Jeg har brukt mer enn to år av livet mitt på et lite kryp som heter Ips typographus. Navnet betyr noe sånt som Den skrivende barkbillen.

Jeg studerte zoologi på 1950-tallet. Faglig var det et spennende tiår. Mikrobiologien kom for fullt, Watson og Crick fant dobbeltspiralen og fikk Nobelprisen, pensum og hele genetikken ble forandret.

Her hjemme innførte Ragnhild Sundby, senere leder av Norges Naturvernforbund og professor på Ås, begrepet *økologi*. Hun arbeidet med feltet i praksis og slapp snylteveps inn i gartnerens drivhus. Der spiste larvene deres opp alle bladlusene aldeles uten bruk av det nye stoffet DDT eller andre kjemikalier. Det var fascinerende. Jeg ble interessert i skadeinsekter og leste det jeg kom over, mest på tysk.

Hjemme hørte jeg mange diskusjoner om skogskjøtsel og hugstmetoder. I den tyske litteraturen stod det mye om den fryktede granbarkbillen, også kalt *typografen*. Den var påvist i Norge. Per Hafslund hadde beskrevet den i sin hovedoppgave kalt *Norske barkbiller bind 1*, men den gjorde ikke noen skade av betydning her på den tiden og var lite omtalt. Bind 2 kom aldri.

Jeg lurte. Kunne det ha noe med måten man i Norge drev skogen på, med øks og håndkraft, hest og slede? Kunne det ha noe med huggernes skjønn og evne til å vurdere behov for tynning og fornyelse? Med maskinalderen ville det bli aktuelt å snauhugge store flater slik de allerede gjorde lenger sør. Ville billene bli et problem? Hadde klimaet noe å si?

Ragnhild Sundby oppmuntret meg og hjalp meg i gang, men forsvant like etter til California i to år. Ingen på Blindern interesserte seg for mine biller, ingen ønsket å overta hennes hovedfagsstudent. Spørsmålene virket banale.

En eldre professor ved Det norske skogforskningsinstitutt på Ås ble redningen. Han het Elias Mork og var fra Otterøya i Nord-Trøndelag. Mork var instituttets leder og var høyt respektert. Det ble sagt om ham at han om nødvendig bygde sine egne instrumenter. Jeg husker ham som fullstendig ujalte og hjelpsom, samtidig som han alltid sa det han mente. Han forstod problemstillingen og tok meg på alvor. Han gav meg fluksens to tømmerhuggere for en dag. Vi dro til skogs og fant en åpen lysning. Sola skinte. Jeg bad dem felle tre trær i skogkanten på nordsiden, altså midt i sola og med den åpne sletta foran.

Så dro jeg hjem til studiene, nokså skjelvende. En eldre mann på Blindern, som selv hadde studert insekter, mente det var en hake med forsøket mitt, jeg ville ikke få biller.

Tre dager etter reiste jeg tilbake uten særlige forhåpninger. Jeg fant sletta og trærne. Det myldret. Langsetter alle stokkene var omtrent fjerdeparten av omkretsen full av små hull, hele den solvarme delen av barken var angrepet. På baksiden og på undersiden var barken urørt. Disse billene lever av fersk granbark. De borer et rundt hull i barken og graver et lite paringskammer. Så spiser hunnene lange kanaler i begge lengderetningene mens de vekselvis legger egg på høyre og venstre side. Samtidig dytter de sagflis baklengs ut gjennom åpningshullet med bakkroppen. Den er sylinderformet og med tverr endeflate. Stokkene mine inneholdt hundrevis av slike

små rom med en liten flishaug på utsiden. Etter hvert som eggene ble klekket, spiste larvene små sideganger på begge sider av hovedkanalen. Detaljene i resten av historien sløyfer jeg. Men billene mine tålte fryseboks og minus 20°C. Ved 40°C, som det lett blir i solsteiken, var alle sammen, også larvene, døde. Den døde barken har et vakkert mønster på innsiden, nesten som skrift.

Få år etterpå var typografen blitt et stort problem i norske skoger. Alle som er vant til å ferdes i skogen, kan se slik bark på døende trær. Til og med fra bilvinduet ser jeg stadig syk granskog langs veikantene.

Lærte jeg noe av dette? Har jeg i så fall hatt bruk for lærdommen?

Jeg lærte uhorvelig mye om biller. Det har jeg hatt begrenset bruk for. Jeg har bare noen få ganger brukt billene i min egen undervisning. Men billene gav meg en helt ny forståelse for biologiske sammenhenger. De gjorde meg til en bra naturfaglærer.

Jeg lærte å bruke både gammel og ny kunnskap i nye situasjoner. Jeg lærte å holde fast på at de som mente å vite alt, kunne ta feil.

Jeg hadde ingen planer om å fortsette med billene resten av livet. Arbeidet var for meg et typisk eksempel på tilegnelse av kunnskap for kunnskapens egen skyld og å erfare den gleden det gir. Det opplevde jeg allerede under avsluttende eksamen.

Til hovedfagseksamen i zoologi hørte en seks timers individuell prøve i systematikk. Jeg skulle opp en mandag. Søndagen før var jeg lei av puggingen og gikk en tur. Vi stanset ved et sandtak. På bakken krøp maur og andre smådyr. Plutselig så jeg en metallglinsende grønn bille, veldig pen. Jeg hadde aldri sett den før, men kunne uten videre se at det var en løpebille. Om kvelden fant jeg den i bøkene, nærmest for moro. Neste morgen var jeg på plass på laboratoriet klokken ni. Professor Semb-Johannson og laboranten kom inn med åtti døde dyr. Det første jeg fikk øye på, var en storlom. Gudskjelov, da kjente jeg i alle fall én. Laboranten bar et digert Brett med smågnagere, sangere, formalinpreparater, mikroskopiske snitt og så videre. På en liten korkplate stod noen insekter på nåler. Og akkurat der stod den, billen fra i går.

-Den der, sa jeg flott før de gikk igjen, - det er en grønn sandjeger, den traff jeg i går

Semb-Johannson rakk å le før de gikk og låste døra etter seg. Akkurat slik bør naturfagundervisning fungere. Uten mine bakgrunnskunnskaper ville nok billen bare vært et vakkert insekt og fort glemt.

Å lære for å lære er en arbeidsform som brukes mye i skolen, og som må til. Men jeg har begrenset tro på den dersom fremstillingen ligger på feil nivå. Jeg har møtt mange voksne kvinner med angst for realfag fordi kravene til abstraksjon og teori har kommet på feil tidspunkt i livene deres, delvis også fordi de var blitt møtt med fordommer. Uten unntak trodde de at våre fag var helt unødvendige i livene deres. I lærerutdanningen ville de helst velge dem vekk, og måtte de undervise i dem, skulle det i alle fall være i småskolen. De fikk en helt annen innstilling ved å oppdage hvor mye hverdagskunnskap de faktisk hadde og brukte hver dag i sitt eget hjem. De skiftet syn på det å undervise små barn også.

Etter å ha tenkt igjennom hele arbeidsprosessen med hovedfagsoppgaven min, ser jeg at jeg lærte å stole på meg selv og å arbeide selvstendig. Og jeg tror det er slik at å være god på noe gjør deg bedre rustet til å bli god i andre sammenhenger.

Den dag i dag husker jeg det intense øyeblikket da jeg oppdaget alle flishaugene på de tre stokkene.

Jeg har tviholdt i alle år på at alle studentene, både i biologi og matematikk, skulle levere en selvstendig valgt semesteroppgave, alene eller i egen praksisgruppe. Det vet jeg var en direkte følge av slitet og gleden jeg hadde med billene. Mitt eneste krav har vært at oppgaven skulle være selvvalgt, dreie seg om faget og om levende barn. Laget de oppgaver eller undervisningsopplegg, skulle de prøves ut i praksis. Det siste punktet skapte mange frustrasjoner. Mye virker fornuftig på papiret, men fungerer ikke med levende unger. Men når de først kom i gang, med egne eller naboens barn, eller i praksisperiodene, gikk det bra, og i ettertid er det disse oppgavene studentene husker. Og særlig jentene ble stolte av seg selv.

Noen barnehistorier

Fra et blick på vitenskapen går jeg over til å se på barn i spontane situasjoner hvor de eller jeg eller begge lærte noe, ofte noe ganske overraskende.

Barnet, er under to år. På kaffebordet står en bøtte med Legoklosser og en plate med et Legohus på. Hun rekker akkurat opp. Hun bygger tårn på huset. Det blir høyt. Til slutt rekker hun ikke høyere opp. Ingen sier noe, hun er ikke så talefør heller. Hun nøler litt, så bygger hun et tårn til, denne gang rett på bordplaten. Det blir like høyt. Så drar hun mormor i armen. Hun vil ha hjelp til å sette det nye tårnet oppå det første. Barnet jubler, hun har løst et problem helt alene. Jeg hadde sett en knøttliten unge legge en plan og gjennomføre den.

- Mor, mor, jeg har funnet *trappemosen*!

Seksåringen stormer inn med roser i kinnene og sølevåt gummibukse. Neven klemmer fast om en mosedott.

Det er mars, de første bare flekkene har dukket opp i den vesle skogen langs veien vår. Mor vet godt hva hun har funnet og blir glad. Mest gleder hun seg over at barnet kjenner igjen planten og oppfatter så presist hva det er som kjennetegner den. Sommeren før har vi undret oss sammen over at det finnes så mange forskjellige moser, så mange former, så mange grønnfarger, så mange som ikke er grønne, men gule, røde, brune. Nå henter hun frem kunnskapen og bruker den i en ny situasjon.

Hva gjør det vel at floraen bruker et annet navn? Det navnet er jo også laget av mennesker, og hennes er like godt. På latin heter mosen hennes *Hylocamium splendens*. Det klinger fint, men sier ingen ting for de fleste. I norske floraer heter den *etasjemose*, og det kalte vi den i fjor. Det er en bladmose som vokser i blåbærskogen, og som får en bred, flat sideforgrening hvert år. Navnet passer. Greinene vokser som flate vinger på skrå over hverandre oppover planten som etasjer. Eller som trappetrinn.

En fremmedspråklig jente er oppe til eksamen for asylsøkere. Jeg er sensor og får lappen med spørsmål læreren har laget. Hun kommer seg fint gjennom nesten alt på nokså spinkelt norsk.

Siste oppgave lyder kort og godt PRISMER. Hun starter med å tegne, først et trekantet prisme, så et firkantet. Så skriver hun ned formler for areal og volum, alt riktig, mens hun finner ord så godt hun kan.

Hun tar blyanten og tegner uten å si noe en sylinder ved siden av tegningene sine.

-Denne, da, hva kaller vi den?

-Jeg vet ikke riktig, men jeg syntes den hørte med. Sirkelprisme, kanskje?

Kjapt setter hun opp formler for overflate og volum, fornuftig og riktig. Selvsagt kunne vi alle sagt sirkelprisme. Språket var fattig, men forståelsen og logikken var det ikke noe i veien med. Hun fikk en sekser. Jeg fikk en klem og noe å tenke på. Hun sa hun ville bli optiker.

Situasjonen er beslektet med seksåringen og mosen.

Ord er viktige. Jo mer de sier om begrepene, jo lettere er de å forstå. Alle lærere burde koste på seg å forklare betydningen av fremmedord som solist, internasjonal, ultra, hyperaktiv osv.

Hjemme hos oss spiste vi i mange år *franske griser*. Toåringen vår forlangte det til aftens en dag, og vi fant etter hvert ut at hun ville ha *japansk ris*. For henne var ikke det ene navnet mer eksotisk enn det andre. Og en gris visste hun hva var.

Tiåringen har bursdag og jevnaldrende gutter fyller spisebordet. Det er ikke dør mellom stua og kjøkkenet. Mor spisser ører og fanger opp slutten av en beretning:

-Da fikk jeg mye juling, da!

Plutselig var det ikke måte på hvor mange som hadde fått juling av faren sin. Det meste var nok skryt. Min sønn har en far som aldri har lagt hånd på noe levende, og sa ingen ting. Plutselig hører jeg stemmen hans:

-Moren min angrer bestandig så fært når hun blir sinna, hun, så jeg bryr meg ikke noe om det!

Jeg tror barna glemte samtalen raskt, de hørte ikke så mye på hverandre. Jeg ble minnet om at man skal ta barns utsagn med en klype salt. Og jeg lærte litt om meg selv.

Sola skinner, påskesola varmer, vi er på skitur. Det er mye å se på, alt er som det skal, tenker mor. Da kommer det fra tiåringen, som er lei maset og gir mor en velfortjent pedagogisk korreks:

-Nå vil jeg snart ha en skitur uten dyrespor!

Det er annerledes med lillesøster:

-Nå vil jeg snart ha en nedoverbakke som det ikke hører en oppoverbakke til.

Unger gir klare meldinger, som det lønner seg å lytte nøye til, det viser de to siste episodene. Viktig kunnskap er tilgjengelig overalt..

Lesning

Jeg leste på senga fra fra jeg hadde lært de første bokstavene. De voksne protesterte ikke, de leste selv. Våre barn gjorde senere det samme.

Far leste høyt, aller helst Asbjørnsen og Moe, som vi hadde en i en stor praktutgave. En kveld før krigen, skulle mor og far i selskap. Vi var tre søsken mellom to og fem år

og hadde barnepike. Neste dag var bøkene ødelagt av fargeblyanter og rifter. Mor var fortvilet, vi var lei oss. Far tok på hatt og frakk og gikk til byen. Han kom hjem med eventyrene i ny utgave.

En annen gang knuste vi mors antikke porselensdukke som det var forbudt å leke med. Det ble mye oppstyr, men det at vi fikk nye eventyrbøker er et mye sterkere minne.

Flere år senere, under krigen, fikk vi hver høst krysse av i bokkatalogen alle de bøkene vi ønsket oss. De kom i en diger kasse. Julaften ble uforglemmelig hvert år. Ingen tenkte på at det var de eneste presangene vi fikk i løpet av året. Jeg husker ingenting om julematen.

Min søster og jeg, som uten sensur leste alt vi kom over av voksenlitteratur etter hvert, syntes broren vår var underlig. Han holdt seg til Hamsun og Aschehougs store konversasjonsleksikon, fra han var tiåring til han tok artium. Mor plukket leksikonbindene ut av sengen hans hver kveld etter at han var sovnet. Vi mente han var dum. Midt under krigen tok han, som var født i 1934, buss til den bombede byen vår og kom hjem med en bibel i kjempeformat. Vi ante ikke at han hadde åpnet den gamle, gotiske. Da vi ble gymnasiaster, var leksikonbindet med ord på S utslitt, og innholdet var førkrigs. Far kjøpte nytt.

Da min sønn begynte i 5. klasse, kom han etter få dager hjem med sitt livs første anmerkning i meldingsboka: - *Kjære herr og fru H. Vær så snill å sørge for at ikke Anders leser ut hele O-fagboka første dagen.*

Det viktigste må da være å lese? Og det aller viktigste er vel å formidle leseglede?

Folkeskolen

Min første frøken het Anna Vatn. Jeg trodde hun var utgammel, men hun må ha vært omkring 30 år. Hun forholdt seg nokså nøytralt til oss alle sammen, jeg husker ikke at hun smilte eller klappet noen på kinnet. Vi plukket hvitveis og banket på døren hennes en vårdag. Det var ikke vellykket, hun ble nærmest brydd. Jeg elsket og beundret henne og kjedet meg ikke et øyeblikk, enda jeg kunne både lese og regne på forhånd. Hun gjorde jobben sin godt, tror jeg.

Frøken Vatn var en svært god forteller. Vi lærte vår bibelhistorie og våre salmevers, men det var Odin og Tor, Hugin og Munin, som lå hennes hjerte nærmest. Hun hadde et hemmelig våpen, den norrøne gudelæren. Hun leste, vi lyttet og tegnet, jeg ble aldri lei.

Hun leste aldri en barnebok, ikke engang folkeeventyrene, tror jeg. Men hun åpnet dører til nye verdener. Skolen var et godt sted å være.

Etter to år var det slutt, vi skulle få mannlig lærer. Det ble en skrekkopplevelse. Dette var i en liten førkrigsby med søndagsskole og misjonsforeninger på hvert gatehjørne, men vi var ikke videre berørt av det før vi fikk denne læreren. Hans egen datter gikk i samme klasse. Hun hadde så langt hår at hun satt på det, noe som ifølge faren sikret henne en plass i himmelen. Det var verre med alle oss kortklippede syndere. Det ble min verste opplevelse av feilslått undervisning.

I min omflakkende skoletilværelse var norsklæreren alltid en viktig person. Etter mer enn tre år på fådelt landsens skole under krigen flyttet vi tilbake til byen.

Jeg begynte i 7.klasse hos lærer Bech, kjent i hele småbyen som *Skolens skrekk*. Han hadde militær bakgrunn, disiplinen var nådeløs. Det var her som hos frøken Vatn nærmest en forretningsmessig tone mellom ham og oss, men vi opplevde det som helt greit og samlende. Det siste trengte vi, det var jo krig. Det hendte han kløp en urolig krabat i nakkeskinnet og satte ham på plass. Underlig nok virket slike episoder rettferdige, de ble aldri utbrodert og var fort glemt.

Av ham lærte jeg setningsanalyse, noe som kom til stor nytte, særlig i tysktimene. Sirlige loddrette kolonner, setningen nedover til venstre, subjekt, predikat, objekt osv. bortover mot høyre, med flotte ord som komplement, pluskvamperfektum og kondisjonalis, det var magisk. Det er nyttig og nødvendig å kunne følge en oppskrift. Vår tids barn lærer det gjennom å bruke datamaskinen. Den er omtrent det eneste stedet de opplever at uten nøyaktighet fungerer ingen ting.

Nesten 10 år senere oppdaget jeg at Skolens skrekk også hadde hatt et hemmelig våpen. Jeg hadde forlenget flyttet fra byen, men var tilbake på besøk hos en venninne. Vi tok fjordbåten på en rundtur i Ytter- Namdalen. Om bord var lærer Bech, som var enkemann i vår tid. Nå hadde han ny kone og liten datter. Han ble glad da vi hilste på ham. Han presenterte oss for datteren:

-Det her er pian hans pappa!

Han var simpelthen glad i barn. Han hadde sett oss. Det tenkte vi aldri på.

Skolevalg

Jeg begynte på realskolen. Det var en utvalgsskole. Vi startet som tre paralleller. Så kom juletentamen. I min klasse strøk 13 elever, som ble sendt over i framhaldsskolen. I de andre klassene gikk det omtrent likedan. Etter jul var vi bare to klasser. Jeg skjønnte lite. Dette var en liten industriby med arbeidsfolk av alle slag. Etter noen år var alle de som strøk, lik alle andre voksne, fiskere, trelastarbeidere, ekspeditører, mødre, friserdamer, snekkere, sjåførere, hva som helst.

Den lille byen skulle for første gang få en provisorisk gymnasklasse. Elevene skulle deles i noen timene med realfag og språk. Mot slutten av annen real tok far meg for seg:

-Du er vel klar over at ikke alle trenger å ta artium? Jeg skjønnte ingen ting. Sa han det?

Valget var altså mitt. Reallinjen var et ensomt valg for en ung jente.

Min farfar var lærer og kirkesanger i Nikolaikirken på Granavollen gjennom et langt liv. Bestemor drev klokkegården. De eldste barnebarna sa hun slaktet høner i otta før alle småunger var våkne. Bestemor og bestefar hadde en stor og tett barneflokk. Alle ble i tur og orden sendt til Hamar katedralskole for å ta middelskoleeksamen. En ville bli prest og to leger. Alle disse tok artium på Kristelig gymnasium i Oslo. Midt i flokken var far, som ikke fikk bli dyrlege, pengene strakk ikke til. Han ble forstkandidat fra Norges Landbrukshøiskole på Ås, der man bare trengte skogskole. Det viste seg å være et lykkelig valg. Det var nok derfor han bad meg tenke meg om.

Karakter og karakterer

- Hvorfor fikk du den Tf.-én i historie, da?

Far kikket nedover perleraden av karakterer med en enslig Tf. Jeg hadde begynt på realskolen, det var snart jul. Mor hadde sendt meg videre med karakterboken uten kommentarer. Stemmen hans var undrende, nysgjerrig, men aldeles uten bebreidelse. Jeg var helt trygg og sa det som det var:

-Fordi det er så kjedelig.

Det syntes far var mer enn merkelig. Historie var nok hans største interesse ved siden av skogen og hagen så lenge han levde. Og det var noe i stemmen hans som gjorde at jeg tenkte det kanskje kunne bli morsomt. Men vi begynte med de gamle grekerne hver eneste høst, nesten på samme måte.

Far ble gammel og for syk til å gå på biblioteket hver eneste uke som før. Jeg kjøpte en nyskrevet Norgeshistorie i 9 bind og reiste hjem til ham med den. Han var en nøktern mann:

- Jeg tar de to siste bindene først. De handler om tiden etter 1914. Jeg rekker nok ikke alle, og det foran har jeg lest så mye om.

Nå står bøkene i hylla mi. Og jeg lærte at å lære må du fortsette med gjennom hele livet, selv om historie ikke ble noe favorittfag før mye senere.

Som nygifte bodde min mann og jeg noen år i et standard rekkehus bygd av Selvaag. Dette typehuset reddet mange fra bolignøden etter annen verdenskrig og ble senere viden kjent. Selvaag bygde solid, effektivt og enkelt. Ytre rom som loft, ganger, kott og boder var det minimalt med.

Da far kom inn i den lille entreen første gang og så den smale og bratte trappen opp til annen etasje, sa han: *-Her kan man ikke komme ned med en likkiste.* Hva gjør det med et menneske å ha en så realistisk far? Man blir ganske jordnær.

Næs

I videregående skole på Lillehammer het norsk læreren Olav Næs. Han hadde skolens eneste doktorgrad, og ble omtalt som dr.Næs. Det falt ham aldri inn å komme med personlige ytringer. Jeg hørte ham aldri heve stemmen. Han lo aldri. Men at han mange ganger moret seg, var tydelig. Han virket distre og litt fjern. Jeg likte alle digresjonene og den suverene evnen til å ta innspill på sparket. Slik kunne vi plutselig ut fra en assosiasjon få en hel time om norske folkeviser, eller en historietime om en aktuell politisk hendelse i inn- eller utland.

Klasserommet vårt lå nærmest trappen. Korridoren var lang. Innerst lå rommene med de to engelsklinjeklassene. Pulten min var ved døren. Om morgenen og etter storefri stakk Næs hodet inn og hvisket til meg:

-Er det til dere jeg skal nå? Jeg sendte ham om nødvendig videre. For en dårlig lærer ville spørsmålet vær drepende.

Vi brukte mye tid til høytlesning av Ibsens dramaer uten tolkning og kommentarer.

De små grå skoleutgavene har gitt meg store gleder gjennom hele livet. Han tok oss med til Oslo for å se Hans Jakob Nilsen som Peer Gynt på Det norske teatret. Han lærte oss teaterglede.

Halvannen måned før skoleslutt tok de guttene som ville til NTH, ham for seg. Hvor ble det av gammelnorsken? Vi hadde enda ikke åpnet boka. Etter påske kom den, og det holdt i massevis.

Jeg har mange minner om Næs og henter frem noen.

-Nå må dere være snille mot Olga da, gutter, sa Næs mildt og fortsatte uforstyrret med sitt.

Sola stod inn og noen hadde et lommespeil. Vi leste optikk i fysikktimene, og lysbrytning måtte jo utforskes. De stoppet øyeblikkelig, og timen gikk sin gang.

Næs tok for alltid fra meg respekten for fenomenet *karakterer*. Til påskentamen siste år skrev jeg en elendig stil. Da prøven skulle gjennomgås etterpå, la Næs som vanlig bunken til venstre for protokollen, kommenterte en og en bok, fordelte ros og ris i små doser. Så skrev han inn karakteren i protokollen og la stileboken til høyre. Det ble min tur. Jeg kjente kvalmen komme.

- Olga har tatt seg en pause. Hun kommer nok igjen, sa Næs og gikk over til nestemann. For meg ble det en tillitserklæring jeg aldri glemte.

En annen episode fant sted like før jul i annen klasse. Næs inn med protokollen under armen:

-Jeg må se å få satt noen karakterer i norsk muntlig og historie, karakterbøkene skal ut i morgen.

At skoletimen gikk med, bekymret ikke ham. Han tok oss for seg alfabetisk og gav noen korte begrunnelser og kommentarer.

Det gikk unna helt til han kom til I.

-Så har vi Iversen. Du fortjener en T og en Meget. Hvor vil du ha Megeten?

-I historie, takk, svarte en forvirret Iversen.

Karakterer var plutselig blitt noe å lure på. Kunne man mene noe om dem selv? Og var de gjenstand for skjønn?

Omtrent 20 år senere traff jeg tilfeldigvis Næs på en togreise. Han hadde akkurat da en språkdebatt gående i avisene. Jeg hadde fulgt den, og det likte han godt. Men det var da vi kom inn på den gamle klassen at han ble virkelig engasjert. Han husket oss alle sammen og ville vite hvordan vi hadde det.

Vi som er igjen av russen på Lillehammer for 62 år siden, treffes fortsatt hver sommer i Espedalen. Jeg tror det henger sammen med den harmoniske atmosfæren han skapte i klassen. Vi ble glade i hverandre alle sammen.

Å se svaret

I kjølvannet av L 97 holdt jeg mange kurs i matematikk for førskolelærere og lærere. Det var alltid stor overvekt av kvinner med dårlig faglig selvbilde i disse kursene. Jeg husker en episode fra et slikt kurs, der det var noen få menn. En av disse var lærer i 4. klasse og visste det meste bedre enn alle andre, noen var til og med bare førskolelærere. Han var rent ut sagt nokså plagsom for oss alle.

Min vane tro gav jeg dem på slutten av dagen en problemoppgave som de skulle ta med til sine egne elever uansett klassetrinn. Noen blåste i disse oppgavene, men andre brukte dem, ofte med forbløffende resultater. Oppgaven denne dagen lød:

-En bonde har tolv dyr, sauer og høner. Dyrene har til sammen 36 bein. Hvor mange var sauer, hvor mange var høner?

Jeg har brukt denne oppgaven mange ganger fordi mange seksåringer løser den like elegant som voksne, bare helt annerledes.

Noen seksåringer sporer av og lager en fortelling eller en fin tegning om bonden og mange slags dyr, de bør få vente med slike problemer eller få færre dyr og færre bein å forholde seg til. Andre tegner 12 dyrekropper eller krusduller og går i gang med å plassere bein. Når de ser at alle dyrene får tre bein hver, omrokerer de på en eller annen måte og finner svaret.

Noen har en slags intuitiv tallforståelse, de ser problemet og løsningen som en helhet, et bilde hvor alt henger sammen. Elever med utpreget visuell tankegang har fått liten støtte i tradisjonell matematikkundervisning, som stort sett har vært en abstrakt greie og favorisert logisk tenkning med korrekt oppstilling av resonnementet

Lærerstudenter flest, i alle fall jentene, flytter umiddelbart og med enkel hoderegning det tredje beinet slik at noen får to og noen fire. Noen undersøker alle mulige kombinasjoner, en sau og elleve høner, to sauer og ti høner osv., de velger en trygg metode. Og noen – jeg har bare sett det hos unge gutter – stiller opp en ligning med to ukjente og får både x og y lik 6. Det siste kan i mine øyne være tillært manipulasjon, men det kan nok også ligge en tanke om likevekt bak. Arbeid med denne oppgaven viser forskjellen på tillært, men ufordøyd kunnskap, og læring, lærdom som kan anvendes i nye sammenhenger.

Uken etter ville jeg spørre kursdeltakerne hvordan det hadde gått med oppgaven. Læreren fra 4.klasse kom meg i forkjøpet.

-Du, den oppgaven du gav oss sist, den var jo ingen matematikkoppgave i det hele tatt. Tre av mine elever så svaret i huet med en gang uten å regne..

Stakkars unger, hos ham fikk de i alle fall ingen uttelling. Oppgaven kan forøvrig forandres ved å velge andre tall, man må bare passe på at den er løslbar.

Olga Herbjørnsen, forfatteromtale s. 49.

Randi Kokkvoll: Kvinner selv sto opp og strevde

«Jeg har starta på lærerutdanninga uten at de heime vet om det».

Utsagnet fra en kvinnelig student var på 1970-tallet. Hun så meget bestemt og målbevisst ut.

På slutten av 1960-tallet og spesielt i 70 åra var det mange voksne kvinner som begynte på lærerutdanning, de var både 30 og 40 pluss. Det var ingen formelle hindringer, da de gjerne hadde en god artium fra noen år tilbake. Dessuten hadde flere hatt vikartimer i skolen og hadde likt seg godt som lærere. Hindringene lå nok på heimebanen hvor en hel familie var godt vant med at det var en husmor som stelte for dem. Ikke alle hadde vært flinke til å få barna med på arbeidsoppgaver i heimen. Prektige kvinner mente gjerne at de gjorde arbeidet best sjøl. Grunnene til at kvinnene i moden alder søkte lærerutdanning, var nok ulike. En kvinne fortalte at mannen hennes hadde blitt alvorlig syk, og nå var det på tide at det ble en ny hovedforsørger i familien. Det lå nok også i tida at kvinnene i større grad enn tidligere ville ut i arbeidslivet.

Forandringene i kvinners leveforhold gjennom noen tiår, har forandret seg mye. Bondekvinnene hadde sitt yrke med ansvar for mat, klær, dyrestell og alt som hørte gårdsdrifta til. Kvinner i et hus eller i en leilighet hadde mer begrensa arbeidsfelt, men nok å gjøre, gjerne med små barn. Etter hvert ble mye endret med at det kom vaskemaskiner, ferdige klær og lettvinnt mat. Når barna vokste til, følte nok mange at de fikk overskudd på tid. Her var det en skare med dyktige kvinner som hadde den formelle kompetanse til å komme inn på lærerhøgskolen. Utsagnet i min innledning var ikke typisk, men gikk igjen hos noen. For meg så det ut som om noen starta med mannens tillatelse og noen uten. Mange dro heim etter skolen så fort det var mulig, slik at middagen var på plass til vanlig tid. En kvinne fortalte at hun hadde starta dagen kl.05.30 med å lage dagens middag slik at den bare kunne varmes opp, i fall hun sjøl ikke rakk heim så tidlig. Andre satset på å komme raskt heim og få middagen på bordet slik at ingen merket at hun hadde vært borte.

Dette var en ballong som måtte sprekke en dag, og det gjorde den. Hva som skjedde på heimebane, var ikke godt å si, men at det var store vanskeligheter, fulgte vi med på. Flere problemer tårnet seg opp. De snakket om at de ikke lenger hadde like god kontakt med de store barna sine. Barna hadde begynt å være ute om kveldene, kvinnene hadde mista noe av kontrollen. I begynnelsen på studiet var det faglige heller ikke helt enkelt. De var ute av trening med å tilegne seg stoff. Arbeidsformene med gruppe- og prosjektarbeid var også uvante. Mange følte seg ikke så «flinke» som de var vant med.

Jeg hadde nær kontakt med mange av kvinnene, både faglig som formingslærer og ellers som kvinnelig inspektør (tillitsstilling for kvinner i den gamle loven). Vi som hørte om problemene prøvde å oppmuntre så godt vi kunne. Ut fra egen erfaring med familie og full jobb, kunne jeg foreslå at barna måtte få sine arbeidsoppgaver i

familien. Det ble mye diskusjoner rundt dette temaet, og noen nye ideer kunne være til nytte.

I pedagogikkgruppene på 15 studenter ble både faglige og personlige problemer tatt opp. Gruppene hadde stor aldersspredning. Flere av de mannlige studentene var så unge at de kunne ha vært sønnene til de eldste kvinnene. Med forskjellig bakgrunn hadde de ulike ting å bidra med. Kvinnene hadde mye erfaring med barn både heime og ofte fra undervisning. Dette ga seg utslag i en egen tyngde i debattene.

Flere kvinner snakket om at de måtte slutte, men jeg kjenner ikke til at det gikk så langt for noen. De fikk god støtte til å fortsette studiet, ikke minst av de unge mennene. De så det som en selvfølge at kvinnene måtte få sin utdanning, og de praktiske problemene på heimefronten måtte da kunne løses. Jeg husker flere av disse guttene/mennene, som gode og varme mennesker som var oppriktig interessert i å stå på for sine medstudenter.

Noen episoder kan belyse kvinnenes situasjon. Leirskole og skikurs var problematisk. Da måtte studentene være borte fra heimen flere netter. På 1980-tallet var jeg inspektør ved Sagene Lærerhøgskole. En kvinne kom og fortalte at hun ikke kunne delta på skikurset på grunn av familien. Jeg spurte om det var fordi de ikke var vant med at hun var borte om natten. Hun kunne fortelle at hun hadde vært gift i 14 år og ikke vært borte en eneste natt på disse årene. Kurset var obligatorisk. Hun fikk med seg en bevitnelse på dette og var fornøyd. Da regnet hun med at fraværet ble akseptert heime.

Vi var på skikurs ved Høgeseth leirskole på Tyin. Der fikk vi full forpleining. En gjeng på 40 pluss koste seg spesielt ved å gå til dekket bord. Jeg satt ved bordet deres en dag. Vi fikk mandelkjernepudding til dessert. En av studentene sa at mannen hennes var svært glad i slik pudding. Før hun dro heimefra hadde hun laga porsjoner for hver dag og lagt i fryseren. Jeg så for meg denne mannen, at han nærmest i blinde kunne ta handa ned i fryseren og hente opp middagen sin. Godt for mannen, og bedre samvittighet for en prektig kvinne.

Det var vårsemester og mange ting skulle gjøres før innspurten av året. Det ble for snaut å være på skolen bare i undervisningstida. Kvinnene drøfta problemene og kom til at en ettermiddag pr. uke måtte til. De mente at det kunne være hyggelig å velge seg en felles dag, f. eks. onsdag. På den tida hadde vår kantine varm mat. Flere spiste middag sammen, og så gikk de i gang med arbeidet, enten det var på forminga eller i andre fagfelt. Kvinnene koste seg med dette. Men hva skjedde med de heime når middagen ikke sto på bordet til vanlig tid. Saken hadde vært drøftet, og de skulle ordne seg sjøl. Neste uke hørte jeg om følgende utsagn: «Kommer du ikke heim i dag heller».

På 1980-tallet hadde vi kvinner på 30 pluss som var mere frigjorte. En slik gjeng hørte jeg en dag komme ned rotunden i trappa, leende, nesten dansende. Hva er det som er så morsomt, måtte jeg spørre. De var fulle av galgenhumor og svarte at nå merka

de alderen: «Flesket seig nedover og bare tennene ble hengende igjen». Jeg husker også at disse studentene diskuterte hvordan de skulle få mennene sine til å ta mere del i husarbeidet. En proklamerte at nå vaska hun ikke lenger mannens klær: «Jeg legger det bare til side når jeg tar vasken».

Vi hadde mye prosjekt- og gruppearbeid. Der kunne det komme overraskende erfaringer. Tre voksne kvinner ville ta en oppgave om «Bokbind» i forminga. De tenkte økonomisk og praktisk og at det ikke var nødvendig å kjøpe dyre bokbindruller. Første del av deres arbeid gikk ut på å nyttiggjøre seg diverse gjenbruk av papir, og det ble mange varianter. Neste etappe var å studere det som var på markedet i bokhandelen. Vi hadde holdt på med bildeanalyse, og det som var trykt på disse bokbindene ble så analysert av kvinnene. De fant at det var bokbind for gutter i blå og brune farger med motiver av våpen og krig. Mens jentebokbind var i rosa og lyse farger med motiver fra natur og med glade jenter. Slik kunne en uskyldig nytteoppgave, gi studentene innsikt i en form bildepåvirkning som barna ble utsatt for.

Lærerutdanninga var en smeltedigel som var meget utfordrende og utviklende. Etter hvert som kvinnene ble varme i trøya, gjorde de det meget godt både teoretisk og ved praksis i grunnskolen. I forminga likte de seg også godt. Her kunne de bruke sine praktiske ferdigheter. De frydet seg over å mestre kreative utfordringer, ikke minst i leire som var et nytt materiale for de fleste. Disse modne, reflekterte kvinnene forandret seg i et aktivt studentmiljø. De opplevde en selvstendighetsfølelse som var ny. Hvordan dette påvirket parforholdene, kunne være helt forskjellig. Jeg vet at flere ble skilt. En kvinne som i starten seilte rundt med en flott hatt og proklamere at hun hvert fall ikke skulle bli skilt, selv om hun tok lærerutdanning. Det ble hun heller ikke under utdanningen, men hun ble det senere.

For tre år siden var jeg på kino og så filmen «Gymnaslærer Pedersen» etter boka til Dag Solstad. Jeg var sammen med to av disse kvinnene som i voksen alder tok utdanning på Sagene først på 1970-tallet. Dette var midt i studentopprøret som både studenter og lærere opplevde sterkt. På filmen var det mange kjente situasjoner, og vi fikk oss en lang samtale om forholdene som vi hadde opplevd fra ulik vinkel. På den tiden var det for oss lærere vanskelig å gjøre noe som de mest radikale studentene var fornøyd med. Jeg vet at vi snakket om at vi bare måtte velge hva vi ville ta i mot kjeft for. Kvinnene fortalte at de prøvde å være så stille og usynlige som mulig i miljøet. Det var for sterkt å blande seg inn i allmøter der det ble krevd at man hadde en mening om det meste. De hadde nok med å løse sine daglige problemer.

At disse kvinnene sto på, strevde og lyktes, er det ingen tvil om. Mange år er nå gått siden jeg sto dem nær som formingslærer og inspektør. De ble solide lærere, og jeg hørte nettopp at flere hadde stått i jobb til de var 70 år. Noen fra denne gruppa har også vært aktiv i politisk arbeid i sine kommuner. En av disse pensjonerte lærerne ble bl. a. valgt inn i kommunestyret da hun var 75 år.

Randi Langen Kokkvoll født på Glåmos 1929, høskolelektor. Faglærerutdanning fra Statens Kvinnelig Industriskole 1954. Videreutdanning i tegning og årsenhet i forming for grunnskolen. Hovedfag i forming 1978. Oppgaven var forskning på tekstiler fra 1800- tallet i Rørostraktene. Jeg startet med undervisning på Statens Lærerhøgskole i forming, fikk tilbud om stilling ved Sagene Lærerhøgskole og ble der og ved Høgskolen i Oslo i til sammen 40 år. Jeg var også inspektør ved Sagene Lærerhøgskole. I korte perioder har jeg undervist ved Sør-Trøndelag Fylkes Husflidsskole og Oslo Lærerhøgskole. Har skrevet artikler, faglig pedagogiske og historiske i forhold til Røros museum.

ERINDRINGER OM BEGYNNELSEN

Else Kokkersvold: Appelsinkasser

Mor hadde funnet fram alle våre appelsinkasser. De sto på rekke og rad, hadde vært brukt på ymse vis. Selv min appelsinkasse var tømt. Den jeg hadde vært så stolt av og glad i, med rødrutete stoff festet i en snor oppe og en midt på kassen der hyllen var. Da ble den delt i en første og annen etasje, og jeg kunne sortere hvor ting skulle være. Den var mitt nattbord, den var bokhylle og hylle for diverse skatter.

I "1.etasje" lå det ett julehefte, der lå boka om BustePer som jeg hadde fått av bestemor. BustePer var en skummel type. Han ville ikke klippe håret sitt og ikke neglene heller. På den ene siden var det en tegning av en gutt med sort hår som fløt utover siden og fingre med negler som var så lange og krokete at jeg ble skikkelig skremt. I "1.etasje" lå det også et kort med bilde av Amerikabåten som jeg hadde fått fra mor og far da de var der. Og det lå en ABC de hadde kjøpt med seg for at vi barn skulle lære engelsk.

I "2.etasje" lå klærne til Lulle, dukken min. Hun hadde nattkjole som mor hadde sydd i ubleket lerret, sokker hun hadde strikket og et blått "gå bort" skjørt som hun også hadde sydd. Videre var det mange knapper, forskjellige i form, farge og uttrykk. Når jeg var syk, kunne jeg sitte lenge med knappene mine i senga. Føle på dem, se, snu dem, fantasere om dem. Det var et tryllesett fra onkel, med noen sorte runde tårn i forskjellige størrelser. De var hule inni, og tryllingen besto i at man skulle la en av dem forsvinne inn i det andre tårnet. Han kalte det Påk. Den dag i dag vet jeg ikke hvordan dette egentlig var. Men de var viktige for meg, for jeg hadde fått dem av onkel som bodde i Sulitjelma hvor mor hadde vokset opp

Vi skulle flytte igjen, denne gangen til Bergen. Jeg som akkurat hadde fått en venninne å være sammen med. Mor snakket om at man måtte være lettvint når man skulle flytte. Til jul hadde hun kjøpt en hel kasse med appelsiner. Det var så sunt sa hun. Tomme appelsinkasser fikk hun fra kjøpmannen på hjørnet, jeg tror hun hele tiden "la seg opp" kasser til neste reis. I mors hektiske jobbing for å bli ferdig med flyttelasset, kjente jeg brått noe vondt og sårt inni meg. Vi hadde flyttet mange ganger før, og fornemmet at det ville bli vondt denne gangen også, samtidig som det jo var litt spennende.

Det ble ikke snakket mye med barna den gangen i 1951. Jeg var 8 år, og forsto bare at all flyttingen hadde med fars jobb å gjøre. Han var kirurg, og kirurger den gangen hadde ikke lett for å få fast jobb. Altså måtte broren min, mor og jeg flytte med der far fikk jobb. Jeg hadde hørt de voksne snakke om at han burde åpne egen praksis så vi kunne få det litt roligere. Det ville ikke far. Jeg husker han snakket med høy stemme, lett rød i fjeset og sa at han ikke ville "skrape" mandler å få penger etter hvor mange han fjernet. Altså ble det sykehusjobb for far og flytting for oss alle.

De andre barna flyttet ikke. Venninnen min og de andre ble igjen. Jeg begynte å føle meg annerledes og følte det var urettferdig. Det var heldigvis trygt hos far og mor og

storebror. Vi kom fra Østlandet, og snakket naturlig nok annerledes enn barna på den skolen jeg begynte på, Haukeland skole. Den var kjønnsdelt, og jeg begynte i en jenteklasse med sikkert 30 fremmede jenter. Jeg opplevde å bli stirret på, ikke uvennlig, men snarere litt nysgjerrig. Og når jeg sa noe, ble det gjentatt i det uendelige med ulike varianter av tonefall, r'er, og tempo. Jeg ble ganske sliten etter hvert, men prøvde så godt jeg kunne å ikke bli lei meg. For at det var snublende nær mobbing, er jeg nokså sikker på nå.

Godt var det å komme hjem etter de første skoledagene. I Bergen fikk jeg eget rom. Etter noen dager var appelsinkassen på plass, så det var bare å rydde inn mine skatter – de hadde vært stuert vekk et annet sted. Det hadde vært god plass i appelsinkassen da jeg kom til Bergen. Men nå fikk jeg flere skatter å legge inn. I "1.etasje" kom minneboka på plass. "Når berg og dal oss skiller og du meg ikke ser, så husk at det var Siri som disse linjer skrev" skrev min nye venninne. Det var kanskje ikke "dybde" i det lille diktet, men for meg var det en stadig påminning. Jeg visste vi skulle flytte igjen, og jeg prøvde mange ganger senere å faktisk huske hvem som var venninnene i Bergen.

I "2.etasje" ble det store endringer. Mor syntes Lulle var blitt så skitten og svart at hun puttet henne i ovnen. Da jeg kom hjem fra skolen var hun borte. Hun pleide alltid å ligge i sengen min, så jeg løp til mor og spurte hvor hun var. "Jeg har brent henne," sa mor, "Hun var jo helt utslitt", og det ble skittent med sagmuggen inni henne som tørt ut." Et større sjokk kan jeg ikke huske. Jeg hadde mistet min beste venn som var med meg i alle flyttinger. Lulle var borte! I "2.etasje" lå tøyet hennes pent brettet sammen. Men hva skulle jeg med det? Jeg kan huske jeg hylskrek lenge, jeg gråt om kvelden og var utrøstelig. "Du har jo Marianne", sa mor. Marianne var tisedukken de hadde hatt med fra Amerika. Hvis hun fikk tåteflaske med vann, rant det rett igjennom. Hun var av gummi, luktet gummi og luktet absolutt ikke slik som Lulle. Det tok lang tid før Marianne ble min venn. "2.etasje" ble etter hvert fylt videre med hønse- og dueringer, ei lenke til å hoppe paradiset med, men dukkekler ble det ikke.

Vi ble i Bergen i nesten 2 år. Så gikk ferden til Oslo. Med enda flere appelsinkasser.

Da mannen min og jeg flyttet sammen, samlet vi på ølkasser i tre. Vi var i butikker, bryggerier og fikk av kjente. De ble malt i friske farger, okergult og rødt. Vi møblerte en hel vegg med disse kassene, både på høy kant og lav. Det ble en fabelaktig bokhylle. Hver kasse rommet sin litteratur, sortert etter innhold og av og til etter størrelse.

Vi tøyset og lo av appelsinkassene, mor og jeg mange ganger senere. Jeg husker ikke helt hva det var vi sa. Men vi trengte bare si appelsinkasse, så så vi på hverandre med smil og latter i hele oss. Når mor så våre ølkasser, sendte hun meg et lurt blick og sa: "sannelig tror jeg du har lært noe. Og jeg har fortsatt noen appelsinkasser på loftet, vil du ha?"

Else Kokkersvold, forfatteromtale s. 25.

Randi Kokkvoll: Årsrytme på en fjellgard

Gården heter SPELLBAKKEN. Glomma renner ut av Aursunden og går vestover 3 – 4 km. Det er nært vannskillet, og mens den tenker over om den skal gå nord eller sør, lager den en liten sjø. Elva drar så sørover i en sving, krok. På bakken der ligger Spellbakken som også heter Kroken Nordre. Her levde vi seks mennesker: Besta, mor, far, hushjelp, min bror Gunnar og jeg, lille jenta.

Årstidene for meg er nær knytta til tunet heime. Det hadde seg slik at vi hadde vinter- og sommerstuggu, og vi flytta mellom disse husa haust og vår. Det huset vi flytta til, var da vaska og lufta, og kanskje hadde golv eller vegger fått et malingstrøk om det trengtes. Vintermånedene ser jeg fortsatt for meg som bilder i vinterstuggu, mens mai og juni ligger i gløtten mellom vinter- og sommerstuggu. Når jeg tenker oktober er den nær flyttinga til vinterstuggu. Det var ikke bare folka som flytta, men også dyra. Vi hadde både sommer- og vinterfjøs. Sommerfjøsset lå ved gjerdet mot utmarka. Når vi slapp dyra løs i sommerfjøsset, kunne de sjøl gå til beite.

For å fortelle om årsrytmen kan jeg starte på nyåret. Juletreet sto fremdeles inne. Det var ei gran med blank stjerne av glitter i toppen. Lysholdere for små stearinlys var fint fordelt på treet og med noen blanke kuler i blant. Girlander med glitter og norske flagg gikk fra toppen og ned. Et par spesielle saker fikk også sin plass: min brors nisse i filt og mors lille rare klokke som hun hadde fått som barn. Juletreet fikk stå til midten av januar.

Nyåret begynte med rolige aktiviteter. I tillegg til det daglige med stell av dyr og hus, satt kvinnene gjerne med hekling og broderi. Noen juleselskap ble det også. Etter hvert kom kvinnene igang med spinning av garn til strikking og innslag i vev. Garn til renning i vevene ble ikke spunnet heime. Dette hørte nok tidligere tider til. Oppsetting av vever ble planlagt, og i slutten av januar var de i gang. Det ble vevd mange filleryer og kvitt ullstoff som senere kunne farges til ulik bekledning. Vever til håndklær, f. eks. vaffelstoff, var vanlig. Bordløpere i ull gjerne med innslag av plantefarga garn ble også lagd.

Mennene hadde ansvar for å få kjørt heim høy og torv fra setra, mose fra fjellet og ved fra skogen. Far hadde fast jobb på jernbanen slik at han måtte gjør dette på kveldstid eller på en fridag. Han utnyttet gjerne kvelder med fullmåne, og etterhvert ble broren min med på dette arbeidet. De måtte gjerne kjøre opp vei i snøen først, uten å ta med seg noe lass. Når snøen blir oppkjørt en gang, blir den fast og hard, og det blir en stødig vei. Til denne første turen var det vanlig at hesten fikk på seg truger slik at den ikke sank så langt ned i snøen, senere kunne de greie seg uten.

Når påska nærmet seg, ble det gjerne slakta en kalv. Det var viktig med ferskt kjøtt til høgtidene. Far slakta sjøl. Vi barna fikk ikke se på når liv ble tatt, men vi kunne komme etterpå og følge med på flåing og partering. Vi ble gjerne satt til å røre i blodet. Det var nødvendig for å unngå at blodet koagulerte. Jeg var alltid nysgjerrig når

de åpna dyret, spennende å se hva som var inni. Selv om det var en kalv som jeg kjente godt og hadde lekt med, var det helt greit å følge med på dette. På kvelden var jeg klar med ei lita stekepanne og kunne få steke meg en biff. Alle i familien fikk stekt kjøtt den kvelden vi hadde slakta.

Baking måtte også til. Lemse (lefse) måtte vi ha til høgtidene. Røroslemsa er helt tynn og blir smurt med en blanding av smør og sukker. Denne bakinga foregikk i gammelstuggu, et gammalt tømmerhus med skorstein hvor takka hadde sin plass. Etter lemsebakinga ble det lagd flere kaker som måtte stekes på takke. Potetkake, hyllkake og pjalt var lokale varianter av lompe. Pjalt var en halvtykk kake med kulturmelk og natron.

Sommerstuggu ble bortleid i påska til turister fra Trondheim. Der måtte det vaskes og gjøres i stand. I mange år var det de samme familiene som kom igjen år etter år. Det var nesten som disse folka tilhørte familien.

Vi barna hadde mye å ta oss til om vinteren. Skole hadde vi annenhver dag, og litt lekser hadde vi gjerne. Jeg som alltid har likt regning, brukte å spare regnestykkene til slutt. De var rene desserten.

Det var alltid mye snø, og vi gikk på ski til skolen når det ikke var for kaldt. Ellers lagde guttene hoppbakker, og i blant en form for slalombakker. Siden jeg hadde en snill bror som var fem år eldre enn meg, fikk jeg være med de store guttene på deres aktiviteter. Når de hoppa i de mellomstore hoppbakkene, kunne også jeg driste meg utfor. Det gikk da som oftest bra. Mor fortalte at jeg brukte å si: "Je å ryssan hadde det artugt". Utafor vinterstuggu var det et bekkefar. Der la snøen seg så det ble flere meter dypt. Her var det helt ideelt å lage en lang tunnel. Det var spennende om kveldene å være der med stearinlys, lys som var rester etter jula.

En vinter tar jo slutt, og i overgangen til vår kunne det være mye fint skareføre. Det kunne utnyttes til fine ski- og kjelketurer. Spellbakken hadde ei seter som lå 6 km fra gården inni Moldingdalen. Mange turer ble lagt dit. Vi hadde gjerne en skoletur dit utpå vinteren. Foreldrene mine var glad i å gå på tur både på ski og på bena, og da dro vi ofte til setra.

Våren kom og bekkene ble store. Dette ble utnytta bl. a. til vask av filleryer. De ble skrubba over en bred planke med grønnsåpe eller heimkoktsåpe. Så var det skylling i bekken der vatnet fosset rikelig. Etter soltørking var det stas å legge dem på rene gulv. Vårrengjeringa av hus var en viktig aktivitet for kvinnene på gården. Det samme gjaldt flatbrødbaking som foregikk to ganger i året. Leivene ble delt i to og lagt i ei kiste på stabburet. Det ble også lagd nisteflatbrød, samme type flatbrød bare at leiven ble bretta som en pakke mens den var varm og myk. Denne var hendig å ta med når vi skulle ta slåtten på setra.

Flytting mellom husa på gården var en stor prosess. Alt av vanlige bruksting fra kjøkken og soverom måtte flyttes. Besta ville ha med seg flere av kammers-møblene

sine til sommerstuggu. Det var skatthold, vaskevannsstol og et slags bord som var som en kiste med mange skuffer. I flyttesakene hennes var det alltid en flaske med konjakk. Jeg spurte mor en gang hva den skulle brukes til. Jeg hadde da aldri sett noe drikkeglass. "Har du ikke lagt merke til den store skjea", sa mor. Konjakken var til medisinsk bruk. Hun tok nok en skje når hun begynte å kjenne noe ubehag. Ellers var kamferdråper på sukkerbit også en forbyggende medisin.

Flytting av kyr og kalver var et stort skuespill. Når de ble sluppet ut av fjøset, var de helt ville. De hoppa rundt i store kast. Kalvene hadde vi i lange tau, for vi skulle ha dem med til utmark. Det var med nød og neppe vi klarte å holde styr på dem. Etterhvert fikk vi samla flokken og fulgte dem opp i lia til Grønnmyra der vi visste at det var tidlig beite. Om kvelden fikk vi buskapen inn i sommerfjøset.

Garnfiske var vanlig vår og høst. Glomma hadde lagd en liten sjø før den dro sørover. Der hadde vi båt, og det ble lagt ut garn. Jeg husker store baljer med fisk, så det måtte være god fangst. Vi fikk sik, ørret, harr og i blant en lake som bare ble kastet. Ikke en gang katta ville ha den fisken. I noen dager spiste vi rikelig med fisk, både kokt og stekt. Mange av de største fiskene ble salta. Etter noen dager i salt, ble de største og fineste fiskene hengt til røking. Vi hadde et røkeri på gården. Det var bygd i bakken og laget av gamle ovnsrør mellom fyrstedet og tønna hvor fisken ble hengt. Til middels stor fisk holdt det med enerrøking i et par timer. Vi måtte passe på at det var jevn røk hele tida. Dersom glohaugen brant, ble det for varmt for fisken. Den skulle ikke være varmrøkt. Fisken ble spist som pålegg og kunne holde seg bra noen uker hvis den hang tørt og kaldt.

Mye skulle gjøres på åker og eng om våren. Jorder som lå nær skogen måtte rakes over slik at de var rene for kvist. Gjødsele ble kjørt ut på jordene, og åkrene måtte ryddes. Vi dyrket poteter, kålrot, gulrøtter og salat. En jordbæråker hadde vi også, og selvfølgelig var det rabarbra langs husveggene. Hyppingen av potetene var det far eller en dreng som tok seg av. Vi barna tynna og lukte ugras i grønsakbeddene.

Vårrengjøring måtte til både i hus og fjøs. Fjøsvasken brukte å ta en hel dag. Kvelden før ble tak og vegger spylt grundig med kaldt vann. Vi brukte en brannsprøyte som var en form for pumpe. Vaskinga ble foretatt ved at vi skrubbet med lange koster og såpesaus. Etterpå var det spyling med brannsprøyta. Når hele fjøset var rent, ble murveggene kalket. Kvit tørr kalk ble "lesket" med vann til en maling som ble påført veggene med malekost. Det ble meget vakkert i fjøset etter denne prosessen, rent, lyst og friskt.

Til brendsel brukte vi mest bjørkeved i forskjellige utgaver. Småved og never ble brukt til opptenning. Kubber ble lagt på etterhvert, som oftest godt tørka. Råkubber ble også brukt når det var god varme og mye glør i ovnen. Kvist og stalk (tynn ved) ble brukt til fyring under takka ved baking og ellers brukt i svartovnen ved matlaging. Torv brukte vi litt av. Vi tok torv om våren i ei torvmyr ved setra. Der var det en fin rabb hvor den ble tørka. Karene tok opp firkanta torvstykker. Blakken trakk lasset

oppå rabben. Torva skulle skjæres til skiver som var ca 6 cm tykke. For at stykkene skulle holde seg hele, var det viktig å skjære langs vokseretningen. Torvskivene ble satt på kant slik at de støtta hverandre. Etter noen uker var torva tørr, og vi kunne bære den sammen til en stakke. Vi murte en stor ring og la løs torv oppi. Torva ble kjørt heim om vinteren.

For oss barna var det spennende om vi snart kunne begynne med utebading. 4 kilometer fra gården hadde vi Storsandtjønna som var en ypperlig badeplass. Tjønna var langgrunn og hadde sandbotten, med store sandegger i øst. Enda mens det lå snø igjen i lia ovenfor, måtte vi prøve oss med et raskt bad. Vi sykla til tjønna. Gjennom sommeren ble det mange bad. Jeg lærte å svømme av de store guttene. Venninnene mine svømte ikke, men det var likevel mye moro med vann og sand. Før slåttonna var det en rolig periode, og den var det viktig å utnytte.

Før det ble meieribiler som henta melka, var det mye arbeid som måtte gjøres. Når melka kom fra fjøset, måtte den separeres, og da fikk vi fløte og skummet melk. Fløten ble slått i ei sto krukke, og det ble etterhvert rømme som en dag ble kinna til smør. Det smøret vi sjøl ikke hadde bruk for, ble solgt til et lokalt mottak. Skummet melk var sommerens tørstedrikk. Melka sto til kjøling i rennende vann i matstuggu (kjeller til sommerstuggu). Kalvene fikk i blant skummet melk. Det likte de godt. Av fersk melk lagde vi tjukkemelk som var en viktig del av vårt kosthold. Tettmelk ble den også kalt. Jeg har hørt at den kunne lages ved hjelp av tettegress. Vi brukte litt av gammel tjukkemelk i den ferske melka og ved at den sto i romtemperatur noen timer, ble den stiv. Det dannet seg et rømmelag på toppen. Den blir også kalt rømmekolle.

Mor var flink til å lage ost, så der gikk det med en god del melk. Den vanligste osten som ble lagd var gomme, gjerne kokt av en blanding med nysilt og skummet melk. Etter at melka ble varma opp og skilte seg, ble osten tatt ut. Mysa ble kokt til den var brunlig. Deretter ble osten tatt oppi igjen, og det hele ble kokt til en halvtynn ost. Den ble øst opp i fat og ble etterhvert så stiv at den kunne skjæres i skiver. Vi brukte denne gommen mye på vafler og lemse. Andre oster som mor lagde, var gammelost og kuost (en slags tilsitter) og brunost uten geitemelk.

Å lage gammelost var en lang prosess. Skummet melk ble tømt opp i et stort trekar (kanskje var det på 100 liter). Melka ble etterhvert sur og skilte seg. Det ble tappet av noe myse og fylt på med mer melk. En dag tok mor ut ostestoffet fra karet og hadde det oppi ei stor gryte. Det hele ble kokt ei stund. Etterpå ble det lagt et tynt stoff (gas) i ei rund osteform som hadde små hull oppover. Ostemassen ble øst opp i forma og fikk stå noen dager til tørk. Vi hadde en god jordkjeller hvor osten ble satt til modning i en kasse. Der hadde den gode modningsforhold, men det tok 3-4 måneder før den var ferdig gammelost. Besta lagde en dessertost av tjukkemelk som hun kalte opphengtost. Den var fløyelsmyk og meget god til rabarbrasyltetøy. En annen dessert var mølske, hvor ost og myse sammen ble kokt til det hele var brunlig. Mølska ble spist med fløtemelk.

Sommerens store begivenhet var slåttonna, “vinna” som det heter på rørosmålet. Store forberedelser måtte til både med redskap og mat. Knivstanga til slåmaskina ble slipt og heent (brynt), det samme med ljåene. Rivene som var av tre måtte ha nye tinner om det trengtes. Det ble gjerne slakta en kalv, og lagd opp ulik middagsmat, noe salta og noe hermetisert. Øl måtte vi ha til høykjøringa. Mor lagde godt ingefærøl av frisk ingefær. Ølet trengte 3 – 4 uker for å bli modent.

Fra midten av juli kunne graset være ferdig til å slåes. Noen år måtte vi vente til først på august. Far med Svartmerra eller Blakken kjørte slåmaskina. En av oss barna måtte løpe etter med en høygaffel og sørge for at det var en klaring helt inne ved graskanten. Dersom det lå igjen gras der, ville det ikke bli fint slått. Far slo før han dro på arbeid, så da måtte vi være tidlig oppe. Slåttedrengen satte opp hesjer, og vi kunne hesje på to forskjellige måter. Den eldste metoden var å lage kjemmer med rive og så henge kjemmene i hesja. Senere var det vanlig at vi brukte gaffel og la graset direkte på trådene.

I slåttonna var det fem måltider om dagen. Ved 7-tida var det morgenmat med brød eller havregrøt. Det samme kunne vi også få servert til frukost kl 09.30. Middag var det ved 13- tiden, og da var det middagskvile og kaffe før neste økt. Non var det ved 17- tiden, da fikk vi spekemat og tjukkmelk. I tjukkmelka kunne vi ha forskjellige ting ut fra eget ønske, f. eks. havregryn, kavring eller flatbrød. Til kveldsmat var det byggrynsgraut med sirup og god melk.

Når vi var ferdig med hesjinga på gården, måtte vi dra til setra inne i Molingdalen for å ta slåttan der. Dit gikk det an å kjøre med hest og vogn. En stor kasse eller kiste med lokk ble fylt opp med matvarer og satt på vogna sammen med forskjellig redskap. Far kjørte Blakken, og vi andre gikk ved siden av. Turen tok vel en time. På setra måtte vi luften sengetøy og organisere husholdningen. Mennene gikk i gang med ljåslått hvor de gikk etter hverandre i skårgang. Graset på setervollen var ganske kort og vakkert. En gang sa far at det beste hadde vel vært om vi kunne ha solgt alt som blomsterbuketter. Det var nemlig ballblom i full blomst over hele setervollen. For å få dette korte graset til å henge på trådene i hesjene, måtte vi lage korte kjemmer med rivene.

Etter at vi var ferdig på setervollen, var det utmarksslått. Ikke langt fra setra var det myrer og lier med fint gras. Karene slo, og kvinnene bredde graset utover slik at det kunne tørke på marka. Nå var det bare tørrvær som måtte til. Selv dro vi ned til bygda. Blakken hadde stor fart heimover. Jeg forsto ham godt. Setra var ikke stedet for meg heller. Som ungjente med handball som hobby, var det lang treningsvei fra setra. Jeg måtte gå eller løpe 6 km og så sykle omtrent det samme. Ikke rart at både Blakken og jeg hadde det travelt heimover.

Da høyet på hesjene var ferdig, ble det full fart med høykjøring. Blakken dro høyllassene greit opp låvebrua. Til å begynne med var det lett å kaste høyet av lasset ned i laua. Etter som det ble fullt der, måtte høyet løftes opp i låven. Der ble det tråkket og stappet. Det var jobb for oss unger. Men støvete og varmt som det var

oppunder bølgeblikket, var det en tøff jobb. I pausene kom mor ut med ingefærøl og vann og kanskje litt frukt. Kvilepausene var høgdepunkter med historier og latter.

Høynga på setra var en balanse med værgudene. Vi måtte ha det tørt når det skulle høyes fra marka. Det hendte nok at vi dro til setra, så kom regnet, og vi måtte dra heim uten resultat. Var vi heldig med været og kom til setra tidlig om morgenen, kunne vi vende høyet på marka. Senere på dagen gjaldt det å få rakt det sammen i store hauger slik at det kunne kjøres inn i lauene. Vi hadde tre lauer i området til dette bruket. Høyet ble henta heim i ei høyskrinn med slede på etterjulsvinteren.

Etter slåttonna var det tradisjon med ferie. Far var på jernbanen, og familien kunne reise gratis innenlands med denne. Da min bror Gunnar var tolv år og jeg sju, planla han en tur for oss til Steinkjer og Grong. Mor og far viste oss alltid stor tillit, og vi fikk lov til å reise. Vi dro avgårde tidlig en morgen og skifta tog i Trondheim. Litt nord for Trondheim kom overkonduktøren gjennom toget. Han var en onkel av mor og gjorde store øyne da han så oss. Han lurte på om vi hadde rømt. Vi fortalte om vår ferietur og at vi skulle finne oss et hotell i Steinkjer til natta. Han visste at det var en tilstelning der med mye folk, og han mente at vi kunne få problemer med husrom. Vi bestemte oss da for å dra direkte til Grong, og stoppe på Steinkjer på tilbaketuren. Broren min hadde fotoapparat, og vi var ordentlige turister som fikk med oss både opplevelser og bilder fra reisen. Dette var før krigen, og jeg har ennå en del bilder f.eks. fra gamle Steinkjer av bygninger som nå ikke eksisterer. Den byen ble nemlig bomba under krigen. Vi var heldige og fikk gode hotellrom både på Grong og Steinkjer. Gunnar var meget nøye med å notere hvor mye penger vi brukte. Da vi f.eks. satt på kafe i Grong og spiste kjøttkaker og fløyelsgrøt, skrev han ned hvor mye det kostet.

Andre feireturer gikk til Oslo og Bergen. Jeg var flere ganger med mor til slektninger i Oslo. Før en slik tur fikk jeg både ny kåpe og hatt. Det var en mørkeblå stråhatt med små rosa blomster. Etter at jeg var konfirmert, reiste ei venninne og jeg på noen dagers ferie til Oslo og Bergen. Den gangen var det vanskelig å få tak i stoffer til klær. Begge fikk vi kvite kjoler av laken. Kjolene ble pynta med røde knapper og røde belter. Venninna mi hadde mørkt krøllete hår, og jeg hadde lyse krøller. Vi følte oss veldig fine i de nye kjolene.

Når det begynte å høstes, var den neste onna å ta mose, reinlav. Dette var et fór som visstnok skulle være rikt på mineraler, og kuene likte det godt. Til å ta mose brukte vi river som hadde lange jerntinner og var smale. Vi gikk en times tid nesten opp til Christianus Sextus. Klumpen hette fjellet, og der var det store områder med kvit, lekker mose. Ved hjelp av de spesielle rivene, tok vi mosen forsiktig opp og lagde små hauger. Når vi hadde en del hauger, ble de båret sammen til passe store lass. Under lassa ble det lagt lange kvister som en bunn. Til slutt ble det satt en høg stang midt i lasset slik at det gikk an å finne det på vinteren når det skulle hentes. Det var ofte en sur jobb å være i mosefjellet. For at mosen ikke skulle knuses, måtte det være fuktig vær. Så dette var ikke et arbeid i godvær. Det hendte at sola kom, og vi måtte gi opp mosearbeidet og heller plukke blåbær. Fjellblåbæra var sent moden, og spesielt søt.

Bærplukking var en viktig del av innhøstinga. Multa ble vurdert til å være den gjeveste. Første juledag uten multe til dessert, var utenkelig. Multa ble moden i begynnelsen av august. Vi hadde fine multemyrer 20 minutters gange fra gården. Også i Molingdalen ved setra var det multemyrer. Som regel ble multa kokt og fylt på norgesglass. Uten sukker holdt den seg godt i årevis. Blåbæra var tidligere moden. Den ble brukt til saft, syltetøy og rørt med sukker til dessert. Pannekaker med ferskt blåbærsyltetøy var godt både for store og små og veldig populært. Tyttebæra ble moden litt senere. Den kunne brukes til dessert, rørt eller kokt til grøt på forskjellig vis. Til kjøttretter var det nok mange som mente at de måtte ha tyttebær. Den var enkel å oppbevare i krukker eller på glass når den hadde fått et oppkok. Rabarbraen hadde vi hele sommeren, og den ble brukt som syltetøy og som dessert. Det ble også kokt syltetøy for vinterlagring. Det holdt seg godt på norgesglass.

Vi dyrka poteter, og avlinga kunne variere mye. Var vi uheldig med frost på sommeren, ble det gjerne bare småpoteter. Vi hadde flere potetsorter, men helst var det Mandelpoteter vi dyrka. Den var vi mest fornøyd med, da den ga sikrest avling. Når potetene skulle taes opp, måtte alle på gården være med. Kålrot, gulrøtter og rødbeter ble høstet og plassert trygt i jordkjelleren.

Høsten kom, og det ble ny flyttesjau for folk og dyr. Kyr, kalver og hest beita på innmark og koste seg med nylågen, og om natta var dyra i vinterfjøset, for det lå mest naturlig til. Blakken var ganske utpekulert. Han visste at det var salt innafor døra til stabburet, og når vi hadde glømt nøkkelen i døra, sto han der og lirka til døra gikk opp. Da var han raskt i saltsekken. Han var også kjent med hvor meltønnene i fjøssjulet sto, og der var det en krok som holdt døra igjen. Det ble en alt for lett oppgave for Blakken. Far hadde lagd en spesiell kjing som var ganske vrang å få ut. Men i blant klarte også Blakken å få den opp. Da så vi bare baken på hesten, og når vi jaga han ut, føk det mel i alle retninger. Vi syntes jo det var moro med en så lur hest.

Da vinterstuggu var vaska og satt i stand, ble det flyttedag. Det var en god følelse å komme til et varmt hus når kulda begynte å melde seg. Nå måtte også vinterklærene stelles, og noe nytt måtte lages. Mor hadde strikkemaskin. Når hun lagde sokker og votter, ble de alltid lagd ganske store, slik at de kunne toves for å bli tette og varme. Vi hadde et eget tovebrett, trebrett med grove riller. Ved hjelp av såpe og varmt vann og gniing på dette brettet, fikk ullsakene en liten krympeeffekt. Vi trengte også å få sydd nye klær til vinteren. Det kom en syddame som var hos oss en ukes tid både vår og høst. På høsten ble juleklærne sydd, alt måtte være i orden i god tid.

Om høsten fant den største slaktinga sted, og det ble slaktet flere dyr, gjerne en halvstor oksekalv (bagg), en gris og en sau. Griseslaktinga var den mest dramatiske. Karene brukte noe som de kalte maske når de tok livet av grisen. Selve slaktinga foregikk i kjøkkenet i sommerstua. Der var det støpt gulv og en utslagsvask i gulvet. Kokende vann fra komfyren ble helt over den døde grisen, og slik ble den skåldet og ren for bust. Skinker, syltelabber, fenalår og andre store kjøttstykker og etterhvert rull ble lagt i en stor trestamp med mye salt. Skinkene ble tatt opp etter en tid og røkt med ener og så hengt til tork. Vi lagde spekepølse, surpølse, innmatpølse og

ulike typer rull. Av ferskt blod ble det lagd blodpudding og blodpølse. I blodpølsa var det kokt hel bygggryn og gjerne noe fett. Store lerretsposer ble fylt opp, og de ble tetta igjen med pinner som ble vridd rundt på en spesiell måte. Disse store pølsene ble kokt i ei stor jerngryte. Blodpølsa ble brukt både til middag og til frukost. Vi skar opp skiver, tok på smør og sirup. Spekematen ble først hengt til tork på et loft, og etter ei tid ble de flytta til stabburet.

Før jul var det mye baking. I gammelstuggu var det lefsebaking. I tillegg ble det gjerne også lagd potetkake og pjalt. Av småkaker skulle det være minst sju slag. Mor lagde goro, fattigmann, smultringer, krumkaker, serinakaker, sprut, berlinerkranser, pepperkjeks og kanskje noe nytt som hun hadde fått oppskrift på. Tørrfiskene måtte lutes til lutefisk. Til lutinga ble det brukt aske fra en ovn hvor det bare hadde blitt fyrt med ved.

Julekvelden på formiddagen lagde Besta mølje. Hun brukte fet kraft etter at det var kokt rull. I denne krafta brøt hun flatbrød. Den kosten var ikke noe for meg som aldri har likt fett. Det var da annen god mat å få. Julekvelden med høgtid starta når kirkeklokkene ringte helga inn. Da var det varm mat. Julematen vår i følge tradisjon var fisk og melkegryn (melkesuppe med risengryn og rosiner). Fra gammalt av var det nok lutefisk. Mor og far brukt mye fersk torsk eller hellefisk. Jernbanefolka hadde fri frakt på jernbanen og bestilte fisk fra Ravnkloa i Trondheim. Juledagen var det ribbe og multe til dessert. Senere i jula var det gjerne stek og av og til noe vilt som hare eller ryper. Det var mye godsaker i jula som vi ikke fikk ellers i året. Appelsiner, epler, fiken, dadler og flere slags nøtter kunne vi småspise som vi ville.

Juletefesten som skolen hadde ansvar for, var noe vi gledet oss veldig til. Flere år var jeg med på underholdningen. Noen av oss jentene sang. Et år hadde vi fått tak i svenske julesanger som vi fremførte. På nabogården til skolen var det svensk kone, og hun satte stor pris på sangen vår. Jeg var glad i å synge og lærte meg alle versene på de vanlige julesangene. Vi gikk rundt juletreet og sang en god stund. Serveringa på festen var sjokolade og smørbrød. Etter hvert begynte vi med julelekene, og det var det morsomste. Vi hadde mye å velge i f. eks.: “Jeg gikk meg over sjø og land”, “Fru Sederstrøm”, “Tyven, tyven skal du hete”, “Jeg gikk meg ut i lunden en kveld i måneskinn” og “Sju svarte bersa (bergseller)”. Både voksne og barn var med på lekene, og vi holdt på så lenge festen varte.

Årsrytmen var ganske lik fra år til år. Slik hadde vi en innlært kunnskap om det som skulle skje på gården. Det ga en forutsigbarhet som var viktig for oss som vokste opp. Vi så hvilke muligheter vi hadde til å bestemme over vår egen tid. Det skapte en trygghet som det var godt å leve med.

Randi Kokkvoll, forfatteromtale s. 110.

Synnøve Caspari: Hummerfiske

Oi, der sitter han! Teinen kommer langsomt opp av sjøen mens vi kikker over ripa og i det klare vannet kan vi skimte to sorte hummerklør. Det er hummerfiske! Høstens begivenhet på Sørlandet for sjøfolkets barn. Barna innover landsbygda hadde potetferie! Det var ikke interessant for oss! Vi ønsket hummerferie og takket være en lærer som hadde full forståelse for betydningen av å kunne være fri fra skole og lekselesning i en uke så fikk han aksept for at det ble hummerferie.

Teinene ble lagt i vann en uke før sesongen begynte og agn var lagt ned i tønner i løpet av sommeren. Det luktet pyton, men var antagelig en delikatesse for hummerens gane.

Dagen ble sett frem til med stor spenning og endelig, 1. oktober var det tillatt å starte. Fisket var egentlig i det små – det var mest mødrene og eldre som fisket i skjærgården blant de nærmeste holmer og grunner.

Grytidlig, før det ble lyst, ble vi vekket og kom oss opp og i klærne i en fart. På brygga var luften var rå og klam. Det luktet sterkt av tang og tare – sjøluft.

Teinene, som nå var gjennomtrukket med vann slik at de ville synke når de ble lagt ut, ble trukket opp. De skulle egnes med fisk som var buntet ferdig i passe porsjoner. Agnet ble hengt opp inni teinen på en stang mellom kalvene. Kalvene var nykjæret og skinte av sort fet kjære og dobbene var navnet eller merket! Teinene ble så stablet opp i sjekta i enorme hauger både i baugen og akterenden. Midt på var det åpent rom til å arbeide på. Som oftest var det to voksne og et par barn med i hver sjekte, en satt i baugen og en kanskje i akterkransen. Vi måtte ikke være i-veien!

I vår båt satt min tante ved årene og min mor sto ferdig med klokken i hånden og teinen på ripa. Presis kl. åtte kunne den første teina legges ut. Da hadde vi først sirklet rundt og valgt ut et egnet sted, kikket ned på bunnen av sjøen for å se om det var en ur eller noen steiner der som hummeren kunne tenkes å bo i.

Andre båter lå også rundt på samme måte og så ble det ropt NÅ! Og teina gikk over bord.

Alle hadde spesielle steder hvor de tidligere hadde erfart at det var gode muligheter for fangst og nå var det om å gjøre å få satt alle teinene ut så fort som mulig.

Vi rodde så hjem for å spise en god frokost. Sjøen var strødd med dobber som duvet med teinetauet i vannskorpen. Det kunne på avstand se ut som en hær med måker eller fugler som svømte rundt.

Så var det bare å vente til ettermiddagen, da skulle teinene trekkes og det var jo høydepunktet. Klokken fire rodde vi ut igjen med ny agn-forsyning klar.

Alle teinene skulle trekkes og agnes på nytt før de ble satt ut igjen. Ofte var det krabber i teinen som hadde spist grådig av agnet. Det var ikke særlig populært da de kanskje også skremte bort hummeren.

Første hal håpet man å få en hummer til teina, så det var spennende. Målet lå klart på tofta og hver eneste hummer ble målt, for å være sikker på at den var stor nok til å bli fanget. Hvis ikke gikk den lykkelig rett over bord igjen. De små hummerne ble kalt for 'lusunger' og vokste seg nok store til året etter.

En dame sa det slik: "vi har 'lusunger' som vi kaster, hummer som går i kisten og så har vi noe vi kaller 'tvilere' og de koker vi!" (Ungdommen hadde alltid et "hummerkalas" om høsten). Dagens fangst ble lagt i en fiskekasse med et klede over. Dette for å holde hummeren i ro og fuktig samt at de ikke skulle bite hverandre. De ble ikke bundet på klørne før vi kom i land med dem og gjorde dem klar til hummerkisten. Der skulle de gå til de skulle selges eller bli til et festmåltid senere på høsten og ved juletider.

Da syntes vi at den nykokte røde kardinalen er vel verdt sitt kallenavn.

Synnøve Caspari: Til New York med båt

Det var i femtiårene. Jeg reiste til USA. Mine foreldre var der borte og da jeg var ferdig med realskolen valgte jeg å reise over til dem fremfor å gå gymnasiet i Norge. Det kunne jeg gjøre siden tenkte jeg.

Alt var spennende, i grunnen hver dag, og USA hadde i alle år vært en nærliggende og nær tilknyttet del av tilværelsen. Folk i området, på Sørlandet, reiste heller en tur til America enn helt til Oslo.

Jeg var så heldig at jeg skulle få følge over med en venninne av min mor og hennes datter på 10 år. Hun var enke og ville over for å tjene litt ekstra. Båten vi reiste med, Stavangerfjord, var i seg selv et eventyr.

Vi la fra kai i Kristiansand mens familie og venner sto og vinket da skipet gled ut. Jeg følte meg svært "snobbete" egentlig, hadde en lekker ny kåpe med beverkrave, (fra mine foreldre i Brooklyn), høyhelte sko og hatt! Egen lugar - på turistklasse, - men det var flott, jeg hadde aldri vært på en så stor båt før. Turen over tok en uke. Det var en uke med mange opplevelser.

Riktignok hadde vi storm på veien, men ettersom jeg var sjøsterk så var jeg i full vigør. Syntes bare synd på de andre som ble sjøsyke og gikk glipp av både mat og underholdning. De bugnende bordene med hummer og laks, salater og frukt, ja alt man kunne tenke seg, samt fire retter til middag, det var virkelig luksus. Hver dag kom purseren med nydelige trykksaker, meny for dagen, underholdning og kinotilbud, dans til orkester hver aften samt forskjellige tilstelninger vi ble innbudt til. "Captains Dinner" var svært populær: Spesielt for dem som også ble plassert ved kapteinens bord. Tror ikke vi ble det!

Et uutslettelig minne var det da vi om kvelden gled inn på New York havn. Det var et lyshav som møtte oss som perler på en snor langs hele havnen og dertil med alle de enorme opplyste skyskraperne i bakgrunnen.

Mine foreldre og min søster sto ivrig ventende på kaien da vi gikk i land og jeg dristet meg til å si min første setning på engelsk til en som bar koffertene. Akkurat det følte litt stort. Vi hadde jo i grunnen aldri snakket engelsk på skolen.

Vel installert i vår leilighet i Brooklyn fant jeg meg fort til rette. 8th. Avenue i Brooklyn var stort sett bebodd av folk fra forskjellige steder i Norge. Forretningene og restaurantene var norske og man behøvde ikke å kunne snakke engelsk i det hele tatt. De fleste var over bare for kanskje et par år og det førte til at de ikke så noen grunn til å lære seg språket. Det ble utviklet et eget såkalt Brooklyn-engelsk, hvilket var en blanding av norsk og engelsk. "Stikk ned på corneren og kjøp some rolls" kunne de si. "legg suitcasen i trunken" osv. Mange av disse uttrykk ble for øvrig tatt med hjem til Norge hvor de fortsatt er vanlige i noen områder.

Alt var spennende og nytt. Luktene, lysene, alle bilene og alle menneskene. For ikke å snakke om all frukten. Jeg spiste enormt med appelsiner slik at min far spurte hva i all verden som skjedde med appelsinene som han kjøpte i digre nett nesten hver dag! I Norge var det svært lite frukt å få kjøpt, men det tror jeg han hadde glemt.

Det var rett før jul og julehandelen rundt Times Square var bare utrolig. Det strømmet musikk og julesanger fra forretningene, folk var så velkledd, smilende, høflige og vennlige. Det følte som en eventyrverden!

Et brutalt møte med virkeligheten fikk jeg også. Alt var som fortryllet, vakkert med små snefnugg som dalte stille ned, julepyntede gater, musikk og glade mennesker. Da kom det plutselig rullende en mann bort til meg. Han satt på en tralle med fire hjul. Han hadde ingen ben! Jeg så med store øyne på ham, og begynte å gråte. Det var da jeg møtte blikket hans. Han så på et vis mine tanker og følelser og så brøt ansiktet hans sammen, han gråt. Det følte som om han i det lille nuet der på et vis viste meg sin skjebne og sin sorg. Det var et møte som ikke glemmes.

Synnøve Caspari er utdannet ved Oslo Universitet, Cand. Philol. Grunnfag og Ped. Sem. Pedagogikk, mellomfag Idè historie, hovedfag Filosofi. Dr. grad i Health and Caring Science ved Åbo Universitet, Vasa, Finland. Avhandling 'Det gyldne snitt'. Den estetiske dimensjon, en kilde til helse og et etisk anliggende. Hun er RN. Utdannet ved Røde Kors Sykepleieskole, Oslo. Har arbeidet som sykepleier ved Ullevål sykehus og fra 1989 ved Høgskolen i Oslo, avd. for sykepleierutdanning. Etter 2004 som seniorforsker, engasjert i et skandinavisk forskningsprosjekt: "Et verdig liv". Artikler: 'The Importance of Aesthetic Surroundings', 'The Aesthetic Dimension in Hospitals, an ethical obligation', 'Why not ask the patients?' m.fl. Bok: 'Estetikk og helse', Cappelen akademiske forlag 'Smerter', (red. A. Aambø), Eksistensiell smerte Cappelen akademiske forlag.

Asfrid Lønstad: Barndomsminner fra nord

Mitt første minne.

”Mor og jeg satt i foreldresengen, ”storsenga” som vi barn kalte den. Der var det trygt og godt å være. Det var da jeg oppdaget skråtaket og kvistene i treverket.”

Jeg var 16 år da dette minnet dukket opp i min hukommelse. Foranledningen var at jeg skulle hjelpe mor med å ta mål til nye gardiner til det store vinduet i soverommet. Jeg klatret opp på en stol med målebåndet parat. Som vanlig var jeg rask i bevegelsen, og støttet i farten hodet mot skråtaket over vinduet. Det førte ikke til noen hodeskade, bare en liten kul i tinningen. Derimot dukket det akkurat da opp et svakt minne om at dette rommet hadde vært kledd med umalt trevirke. Ikke som nå, hvitmalt. Et ubetydelig minne som jeg nevnte for min mor da vi var ferdig med målingen. *”Det er svært lenge siden rommet ble malt,”* kommenterte mor. *”Det tok fire år etter at huset var ferdig i 1930.”*

Fra mitt første minne går tankene tilbake til tiden både før og under krigen 1940 – 45. Først de såkalte harde trettiåra og deretter krigsår. Til sammen hele barndommen. Vi barn i vår familie merket ikke så mye til nedgangstiden i trettiåra. Det gjorde nok de voksne. Det ble klarere senere, også at det ikke var like enkelt for alle. Vi bodde på landet og aller viktigst, min far var i arbeid. Riktignok med lange fravær i utenriksfart, og med kortere perioder hvert annet år hjemme. Fordelen var bra økonomi. Ulempen liten kontakt med far i viktige barneår og mye slit og ansvar for mor med barn og husdyr å ta seg av. Det fjerde barnet kom 1. januar 1940, og måtte starte livet parallelt med krigsutbrudd og okkupasjon. Vi hadde alle likevel en relativt fredelig barndom sammenlignet med barna til okkupasjonsmakten. Det har jeg i voksen alder fått godt kjennskap til. Det har mennesker som har kommet inn i familien etter krigen fortalt. Jeg har også hatt kolleger som selv har opplevd det samme.

Likevel, minnene ser oss sier Inge Eidsvåg, i boken som kom ut i 2010. Mitt første minne var et rom med skråtak, kledd med trevirke i naturens farge. Taket hadde virkelig vært umalt til jeg var 3-4 år. Mor bekreftet det indirekte. Merkelig hva hjernen kan oppbevare. Tilsynelatende til ingen nytte, eller hva? Så kan en kanskje stole på minner, av og til. Andre ganger tror en at en husker. Sannheten kan være at historien er blitt gjenfortalt flere ganger opp gjennom årene.

Tidlig barndom

Belønningen

Denne erindringen kan være fortalt om att gjennom åra. Det var den gang min 7 år gamle bror og 2 år eldre fetter var på tur bortover landeveien. Sannsynligvis til et eller annet viktig gutteforetak. Jeg var tre år og diltet etter, ville være med. Det passet nok ikke guttene. Etter en liten stund, snudde min bror seg mot meg med følgende anmodning: *”Kan du ikkje være snild å gå heim så skal æ smie dæ en pinne!”*

Jeg kan ikke huske om jeg syntes belønningen var stor nok til å snu. Tre år senere var situasjonen endret. Jeg var blitt hele 6 år da min storebror forsøkte seg med en riktig lur ide.

Gressmyntene

Vi var på vei hjem fra besteforeldrene våre. Det var sommer. Mange forskjellige planter grodde langs veikanten; prestekrager, rødkløver og tirltunge. Blant disse også planter som vi kalte for pengegress. Det var en belgplante med runde kjerner. Kjernene var penger. På veien hjem passerte vi landhandelen som lå i en skråning nedenfor veien, Jeg hadde neven full med ”penger”, da min bror fikk en strålende ide; ”Nå går du inn i butikken og sei til han Otelius at du vil ha ti sukkertøy for pengene.”

Jeg inn, la ”gressmyntene” på disken med ønske om sukkertøy. ”Luringen” sto ute og ventet på godteriet. Det ble ingen suksess, for han Otelius sa: ”Æ vil ikkje ha pengan dine.”

Druer og andre godsaker

Suksess ble det den gang far sendte hjem til familien en liten ”tønne” med druer fra sin reise i utenriksfart en gang i trettiåra. I tønna var det knust kork som drueklasene lå beskyttet i. Druelasene, store, grønne og rene kunne letes fram fra korken. En tønne med druer. Selv om den ikke var stor, så var ikke dette dagligdags høsten 1937. Neste sending var heller ikke dagligdags. Påskeegg av sjokolade og marsipan. Pakket inn i sølvpapir med mange farger. Det var andre godterier også, drops og små sjokolade figurer. Sjokoladeeggene var pakket i vakre farger. Hvordan skulle jeg få vist et egg til min venninne i all hemmelighet? Men jeg var ikke rådløs og heller ikke bukseløs. Egget ble puttet inn i buksebeinet som nådde til knærne, lukket med strikk. Det gikk bra med visningen, men da jeg lurte egget på plass etterpå, viste det seg at sølvpapiret skjulte sprukken sjokolade. Uff og uff! Men det var ingen i familien som gjorde noen bemerkninger i ettertid. Vi hadde vel bare vært litt uforsiktig da vi pakker ut godteriet.

Skidressen

Godterier var en uvanlig opplevelse, men høydepunktet kom den dagen mor kom hjem fra posthuset med en pakke som inneholdt klær fra far. Vinterklær til oss barna og noe fint til mor. Jeg fikk skidress. Den var i ett stykke, jakke og bukse sydd sammen, som en kjeledress. Den var brun. Og tenk, den hadde to sidelommer, to baklommer, to brystlommer med glidelås, og selvsagt glidelås foran. Være 7 år og få kjøpeskidress med 7 glidelås! Det fans ikke maken i hele bygda, sikkert ikke i byen en gang. Kanskje ikke engang i hele Norge? Dressen fikk stor oppmerksomhet, må vite. Det var trist da jeg ikke lenger kunne bruke den. Jeg hadde vokst fra den. Dressen var suveren! Den overlevde mange skiturer, favorittsporten i barndommen. Vi var flinke på ski, selv ski med luggebindinger. Det vil si at bindingene var laget slik at vi kunne ha lugger på beina. Så ble foten puttet inn i en hempe av skinn festet til skiene. Lugger, ja det var ullstrømper strikket i full lengde, med såler av stoff stukket tett sammen i

flere lag. Kandahar bindinger til ”storsko” var det vi ønsket, men med en slik skidress måtte selv luggebindinger gå an!

Mitt første møte med sykehuset i 1938

Det var samme år som skidressvidunderet kom inn i mitt liv. Jeg måtte til sykehuset for å fjerne blindtarmen. Det var en opplevelse med flere dimensjoner. Jeg var ganske spinkel, så jeg ble båret i armene til en sykesøster til operasjonsstuen. Jeg var redd. Det var utrolig mye ukjent og litt skremmende ting der inne. Jeg ble lagt på operasjonsbordet. Måtte puste inn i en maske, samtidig som jeg skulle telle til ti. Jeg kan ennå huske litt av panikken jeg opplevde da masken ble lagt over nesen, -og vips var jeg borte samtidig som søster sa: ”Du er så fli-.”

Så våknet jeg på barnestuen, var tørst og kvalm på samme tid. Tanten min hadde vært på besøk med blomster. Blomstervasen sto på nattbordet. Jeg husker jeg hadde lyst å drikke vannet, men turte ikke. Bra var jo det. Det lå en liten jente på fire år i sengen ved siden av min. Hun hadde ligget lenge med brannskader. En dag reiste hun seg opp i sengen, og strålte ut: ”Jeg kan stå!” Det husket jeg lenge. Ja faktisk til i dag.

Dagen etter kom mor på besøk. Hun hadde med seg godteri fra fars sending. Jeg kunne ikke få noe. Det var for tidlig etter operasjonen, men de andre barna fikk. Det var litt sårt, men ble akseptert. Kanskje ble spiren til sykepleieren født på sykehuset i 1938. Ikke vet jeg, men det ble gjort mange observasjoner som ble overført til mine dukkebarn i ettertid.

Før jeg slutter memoreringen fra førkrigstid må jeg ta med en helt annen episode fra vinteren 1939.

Kjelkehoppet

I de bratte bakkene på Rysletta var det ypperlig å kjøre utfor både på ski og kjelke. Det krydde ofte av unger der. Vi fikk lov til å disponere en kjelke som var ganske stor. De voksne brukte den til å frakte mindre varer, vedstokker og annet til husholdningen. Vi var fire – fem unger som fikk lov, tror jeg, til å kjøre utfor med den. Vi satt tett på setet. Farten ble ganske høy. Det var et utspring i toppen av den ene strekningen nedover. Det virket selvsagt som en hoppkant. Det kjentes som et skrall i ryggen da vi fløy utover mens vi hylte av full hals, før vi landet helskinnet på sletta nedenfor. Det ble min siste kjelketur i den bakken. Skiturer ble det atskillig flere av. Bakken ble i ettertid husket på grunn av ”kjelkehoppet”.

Når jeg er så godt i gang med vinteropplevelse, kan jeg ikke la være å minnes kaldt vintervær og nordlys. Nordlys som var grønt, gult og lilla som flagret over himmelen og krøp bortover snøen. Vi unger sto fjetret med gruoppvekkende fryd og så på. Visst hadde vi hørt gamle folk si at nordlyset kunne ”ta” oss. Men, ærlig talt, det trodde vi ikke på. Men det var utrolig spennende å late som om det var sant, og så løpe rett inn i det flagrende lyset, mens vi skrek og laget skremmelyder til hverandre. Jeg har opplevd nordlys i avbleket form på fjellet en vinternatt i Valdres. Det vakre nordlyset

lik de vi opplevde i barndommen skulle jeg gjerne sett igjen. Det var ikke opplevelser som bare hørte til i fredstid. Det var mange nordlysvintre også i krigstiden.

Barndommen under krigen

Kjelleren ble tilfluktsrom i 1940

Barndomshjemmet var et småbruk på knapt 30 mål. Bygningene lå i en skråning ovenfor hovedveien mellom Lødingen og Harstad. Huset var bygget i stein og betong og kjeller-veggene var metertykke. Derfor ble kjelleren tilfluktsrom for oss og for våre nærmeste nabofamilier. Det var full takhøyde i kjelleren, potetkjelleren lå innerst mot bakken, ved siden av husholdningsrommet som vi måtte gå gjennom når vi skulle hente poteter. Det var også et arbeidsrom med snekkerbenk i kjelleren. For å komme til disse rommene måtte vi passere gjennom vaskekjelleren hvor det var bryggepanne, vaskestamper, vaskebrett og sinkbaljer. Det var bare vindu i vaskekjeller og arbeidsrom.

Det var ganske trygt å være der når det var flyalarm og bombene falt i Tjeldsundet. Også da Narvik ble angrepet, selv om det var ca 10 mil fra oss. Kjelleren ble ikke bare brukt til tilfluktsrom. Senere under okkupasjonen ble det laget potetmel og kokt såpe i bryggepannen.

Når det ble slaktet dyr om høsten ble buktalgen, fettet i nyreregionen, tatt vare på. Så vidt jeg husker ble det kokt sammen med vann og kaustisk soda til en grøtaktig masse som etter kokingen ble slått over i baljer slik at den stivnet til fast form. Senere ble den skåret til passe store stykker. Den såpen var meget bedre enn B- såpen som en fikk i butikken.

Men hvordan ble potetmelet produsert? Så vidt jeg forstod den gang, raspet man potetene, la massen i en balje med mye vann som ble skiftet ut hver dag til det bare lå tilbake hvitt mel på bunnen. Det ble så bredd ut på klede til tørk. Så var det klart til å fylles i bokser og spann for senere bruk. Jeg kan huske at denne prosessen inspirerte meg til å lage grøt av syregress ute i det fri. Det foregikk på følgende måte: *Først plukket vi syregress. Hakket det i biter, fylte så en Vesterålens fiskebolleboks med vann og hakket syre. Laget en grue i steinbedet, kokte opp vannet med syren, raspet en potet og jevnet grøten med den.* Kunnskapen var følgene: kunne man lage potetmel av poteter, så kunne man selvsagt lage jevning til syregressgrøt med raspet potet. Grøten ble tykk og grå. Jeg har fortrent hvordan den smakte.

Luftangrep over Narvik

Aprildagene i 1940 kom med luftangrep over Narvik, fly, bombing og luftskyts. Jeg var nesten 9 år. Det var ikke vanskelig å se eksplosjonene. Britt het en liten jente som var evakuert fra byen sammen med sine foreldre. Bare to mil sør for Harstad sentrum. I de dager ble folk fra byen evakuert til landsbygda. Det var tryggere der. Britt og jeg lå på kne i sengen foran vinduet i andre etasje. Vi telte "røyk- dotter" etter hvert som granatene eksploderte i luften. Plutselig ble døren til rommet revet opp, og Britts

mor styrtet inn i rommet, grep barnet rundt livet og for nedover trappen mot kjelleren i full fart. Bena til Britt slang veggimellom i trappegangen. Jeg løp etter, "du verden så hysterisk hun er, tenkte jeg. I kjelleren var naboene på plass sammen med resten av familien. Britt var bare fire år. Likte sølekaker. Hun smakte på sølekakene vi hadde laget. Det ble bemerket av oss som var større, hvorpå hun svarte: "æ like skitt og lort æ!"

Dagen etter kom min bror hjem med varme splinter i hånden. Det ble skikkelig bemerket med strenge advarsler om å være forsiktig. Komme seg hjem fortrest mulig. Det ble sendt granater fra skip og bombet fra fly i sundet rett utenfor gårdene. Det var den eneste gangen det ble bombet akkurat der i Tjeldsundet.

Fremmede tropper

Før krigshandlingene og kapitulasjonen, var det en kort tid stasjonert allierte tropper i bygda. Deriblant franskmenn. De holdt til på en nabogård. Vi unger var svært opptatt av om de ville spise katten til naboen. Det gikk rykter om at franskmenn spiste katter. Fryktelig spennende! Silken, naboens katt, var en gammel sinna hankatt som vi var redd. Det var helt ok om franskmennene spiste den. Vi var utrolig nysgjerrige på disse rare franskmennene. Samtidig var vi klar over at de var våre hjelpere. Men snåle var de, og de snakket fort og merkelig hvis vi nærmet oss. De skulle hindre tyskerne å ta oss. Det slapp disse soldatene. De forsvant ut av landet før tyskerne innfant seg. Hvor visste ingen i bygda.

Krig og elendighet

Vi skulle få tyske soldater etter franskmennene ble borte. Vi så dem på marsj så å si daglig langs landeveien mellom Lødingen og Harstad. Krig tiltross. Barn fikk også være barn. Jeg lekte nesten hele dagen sammen med min bestevenninne i en annen nabogård. Liv hadde dukkestue i hagen. Der holdt min venninne og jeg til med hele vår "lekehusholdning, barnestell og matlagning". En dag da jeg kom hjem fra leken, gikk flyalarmen. Våre naboer var på plass i kjelleren. Mor hadde klesvask, min lillebror var ikke stor. Katten hadde gjemt seg under kommoden. Jeg skulle vært hjemme og hjulpet til. Min mor var sliten og redd. Far var ikke hjemme. Da jeg kom hjem, tok mor meg tilside med følgende advarsel: "Hadde det ikkje vært for krig og elendighet, skulle du fått juling som har vært borte heile dagen". Jeg sa ikke noe og slapp straffen.

Okkupasjonstiden

Noen hus, og deler av hus, ble okkupert av nazimyndighetene. Rasjonering av varer og noe som de voksne kalte "kliring". Det var bytte av varer mellom by og land. I byen var det dårlig med matvarer. På landet hadde vi dyr i fjøset, fisk i sjøen, grønnsaker og poteter ble dyrket. Det måtte leveres landbruksvarer til nazimyndighetene, men vi sultet ikke, selv om matvarer som sukker og mel var rasjonert. Frukt var ikke å få. Det vokste ikke frukt nord for polarsirkelen. Men vi hadde bær i skogen og i hagen.

Senere skulle mye bli annerledes og ingen lettelse knyttet til "krig og elendighet". Redselen kom ganske snart også for mitt vedkommende. De voksne snakket, Vi barn hadde lange ører, og vi skjønnte at de voksne var redde. Vi hørte hviskingen, antydningen og gåtesnakket om radiolytting. Vi var redde. Tyske soldater så vi nesten daglig, sommer og vinter, gjennom alle krigsårene. Vinterstid med hestekaravaner. Gjerne firspann med hester og sleder. Vi barn fulgte med på avstand, men også med å nærme oss mer og mer. En gang hang sleden til et firspann med hester fast i en issvull ved vegkanten. I stedet for å slå på isen, slo en av soldatene i hasen på hesten som sto nærmest. Det opprørte oss veldig. Vi fulgte blodsporet flere kilometer langs veien. Vi var sjokkert. Snakket lenge om den stakkars hesten.

Fødselsdag og godteri

Det var i februar 1942. Min kusine hadde fødselsdag. Hun bodde ca en halv mil fra oss. Det var strålende vær, sol og fint sparkeføre. Mye snø og høye snøkanter langs veien. Da jeg hadde kommet til Leikvikhamn, kom det et firspann med hester og slede. Det satt flere soldater på sleden. Jeg dro sparken ned veiskråningen i full fart gjennom snøskavlen. Det var sterk stigning på veien, og farten var ikke stor. En av soldatene så meg nede i skråningen. Han kastet en Bon - bon, innpakket i papir til meg. Det var lite søtsaker å få. Skulle jeg ta den? Hva om den er forgiftet? Gitt av en tysker! Hva nå – skal jeg tørre å ta den? Tankene raste gjennom hodet mitt. Tyskerne dro videre. Der sto jeg. Så fikk jeg en god ide. Jeg tar dropsen med meg til Lajla, min kusine. Så deler vi den i to. Hvis den er forgiftet så dør vi begge. Som tenkt, så gjort. Dropsen smakte som drops skal. Vi overlevde "attentatet."

Kanskje hadde han en datter hjemme som han tenkte på da han kastet den til meg? Det ble trøsten for å ha tatt i mot godteri fra fienden.

Katten vår fikk et besynderlig navn; "Hvetedeig". Det hadde sin naturlige forklaring. Hvetemel var rasjonert, kvote, blant annet til folk som hadde magesår. Derfor var hvetedeig meget sjelden, og dyrebar. Katten var også dyrebar. Det ble ytterligere bekreftet den sommeren da det kom flere biler med tyske soldater. De stoppet på veien, rastet rett nedenfor naboen. En soldat tok katten min i armene, satte seg inn i bilen og koste med den. Katten koste seg sikkert også. Tross min redsel for tyskerne, seiret kjærligheten til katten. Jeg rev opp bildøren, ropte: "Kom med katta mi!". Soldaten slapp katten og jeg løp bort det forteste jeg kunne. Lenge etterpå tenkte jeg, stakkars soldat. Han var jo ikke ansvarlig for krigen. Han trengte vel bare å kjenne litt varme fra et levende vesen, min katt.

Fantasier og virkelighet

Vi barn var opptatt av hva som var lovlig og ikke. Vi hadde våre skremselfantasier om det som var farlig. Min venninne og jeg diskuterte ofte at det var gjemt bort radioer som folk lyttet til. "Nyheter fra London". Skumle saker det ble hvisket om.

Faren til min venninne var lærer. De var 6 barn i familien. Et av barna var født med stort fysisk og psykisk handikap. Han døde bare 12 år gammel. Kisten med barnet ble

satt ut i verandaen før begravelsen. Verandaen var innebygget. Akkurat da kom nazipolitiet for å arrestere læreren. Politimannen rykket opp døren til verandaen og var i ferd med å snuble over barnekisten. Det viste seg i ettertid at han hadde menneskelige følelser. Han snudde. Kom ikke tilbake. Det reddet trolig livet til læreren vår.

Det hadde vært en tragedie om han hadde blitt tatt, først og fremst for familien, men også for skolen. Han var en ressursperson i skolekretsen. Min venninne hadde vært veldig redd for faren sin. Hun visste at han hadde gjemt radioen i uthuset. Ingen trodde at hun visste. Det var mye de voksne ikke skjønnte at vi barn snappet opp. Eller kanskje skjønnte de det, uten å si noe?

Skolen og krigen

Vi var ganske mange barn i skolekretsen. I tillegg kom det noen flere på grunn av evakueringen av bybarna. Skolen var firedelt. Det vil si at årsklassen gikk sammen med klassen over det ene året, for så det påfølgende år med klassen under. Bare første året var det eneste skoleåret klassen hadde for seg selv.

Under krigen, og første året etter, fikk vi havresuppe på skolen. En gave fra Sverige til norske barn. Suppen ble tilberedt av konen i nabohuset. Forresten hadde første-klassingene skole der i hennes stue. I det store matfriminuttet måtte to gutter i klassen hente den varme suppen i et meierispann. Jeg hadde vært på do. Kom akkurat ut da to av dem kom tilbake. Jeg så ”med mine egne og andre øyne” at den ene drakk av øsen fra spannet. Det var æsj! Jeg sladret. Det fikk ikke store følger for guttene, men sladderhanken ble ”baset” ordentlig i snøen av synderen på hjemveien. Også det uten varige men. Vi fikk også tran på skolen. Vi hadde med skje hjemmefra. Tranflaska ble tatt inn i klasserommet hver morgen. Plassert ved siden av vedovnen for å tines etter nattens forfrysning i et annet rom. Så fikk vi elever vår daglige dose. Gjett hvordan den smakte etter x ganger tining? For meg ble dette varig ”vaksinasjon” mot tran. Sundt var det likevel!

Tysktimen

Det var en vikarlærer ved skolen en periode, 1944/45, tror jeg. Han var filolog, hadde tysk som fag. Han tilbød interesserte elever undervisning i tysk utenfor skoletid. Han var ikke nazist. Han bodde hos min onkel og tante. Familien hans bodde i byen. Til tross min redsel for tyske soldater, står tyskundervisningen for meg som noe utrolig fint og spennende. Kanskje ikke minst fordi, han var den første læreren som jeg opplevde så meg. Da det korte kurset var over, sa han: ”Du er flink med språk. Du må gå videre på den veien.” Å få en slik oppmerksomhet, var i likhet med godterier, meget sjelden. Jeg fulgte likevel ikke hans råd senere i livet.

Undervisning i håndarbeide

Vi hadde en lærerinne i håndarbeide som jeg tenker tilbake på med stor beundring. Jeg mener å huske at hun var fra Sunnmøre, eller kanskje var det Nordmøre. Hun het Sjømæling. Det husker jeg. Hun hadde en høy stjerne, ikke bare hos oss elever, men

også våre mødre satte stor pris på henne. Om noen sa det til henne den gang vet jeg ikke. Det var vanskelig å få tak i materiale til håndarbeidstimen i krigstiden. Lærerinnen tillot derfor at vi fikk lære å sy nytt av gammelt. Gamle klær etter foreldre og øvrige voksne familiemedlemmer ble til nye kreasjoner for oss jenter i klassen. Brukte klær ble sprettet opp, målt til etter nye mønstre. Vi ble flinke til å sy, og svært fine i våre nye kostymer. Jeg har alltid følt stor takknemlighet til frøken Sjømæling.

Fnisealderen

Det var nest siste året på skolen. Vi elever satt to og to sammen på pultene. Jeg mener vi var ca 20 elever i klassen. I matfriminuttet satt vi på plassene våre og spiste nista vi hadde med. Læreren satt ved kateteret. Også han spiste sin medbrakte mat. Min venninne og jeg satt sammen. Det var utrolig mye som appellerte til vår form for humor der vi satt på pultene våre. Vi hvisket og fniste til vi var rød i fjeset av innestengt latter. Alt var utrolig komisk. Plutselig så læreren på oss fra kateteret med følgende bemerkning, og uten å smile: "På megen latter kjennes tåben". Vi klappet igjen munnen. Det ble ikke mer fnising den dagen.

Finnmark i brann

Tiden gikk, brytningen i ungdomstid gikk sin gang uavhengig om det var krig. Det var mye angst knyttet til den siste tiden før frigjøringen. Den brente jords taktikk ble kjent. Finnmark ble brent i 1944. Vi fikk huset fullt av mennesker som måtte forlate hjemmene sine i Finnmark. Til oss kom et ektepar med to ungdommer. De kom fra Skoganvarre, men faren var opprinnelig fra en av nabogårdene i bygda. Det var derfor naturlig at hele storfamilien ble boende i nabolaget. Vi hadde soveplasser i alle rom, untatt kjøkkenet. Jeg måtte forlate rommet mitt, og fikk soveplass i stuen.

Natt – og dagdrømmer

På den tiden fikk jeg skarlagensfeber. Trodde jeg skulle dø. Men en natt drømte jeg at jeg skulle bli bra og leve til jeg ble trettisju. Den drømmen var bra, for da hadde jeg veldig lang utsettelse før døden skulle ta meg, syntes jeg. Det var mye jeg drømte om å ta fatt på, bare jeg ble konfirmert. Eldste bror min gikk allerede på gymnaset i byen. Da måtte han bo på hybel. Det var ikke den gang skolebusser som kunne frakte elevene usle to mil. Noen år etter krigens slutt, ble det mulig for alle som ville, å få videre skolegang og utdanning og samtidig kunne bo hjemme.

Endelig kom frigjøringen

Åttende mai 1945. Våre evakuerte beboere hadde en real fest den natten! De voksne var meget løsslupne! Det var nok første gang det ble nytt alkohol i vårt hjem! Det kom ingen kommentarer fra min avholdskvinne mor. Vi barn og ungdommer i nabolaget løp opp over jordene: "Ja vi elsker dette landet", hadde aldri før runget så høyt over husene på disse gårdene som 8.mai 1945!

Asfrid Lønstad er født 1931 i Fauskevåg, Harstad kommune. Sykepleierutdanning 1956, lærerutdanning (sykepleie) 1965, hovedfag pedagogikk 1981. Praksis innen sykepleiefag og ledelse, utdanning av sykepleiere på flere nivåer. Rektor sykepleierhøgskole, koordinator ved etablering av FoU-avd, SU, Høgskolen i Oslo. Pensjonist fra 1998.

JÅ, SÅ OPPLEVDE VI KRIGEN

Reidun Lappen: Fallskjermkjolen

Tidlig høstkveld. Kaldt og tussmørkt ute. Blendingsgardinene er for. Inne gir den enkle taklampa matt lys som kaster skygger inn i kroken med den store dobbeltsenga. Der ligger veslejenta på noen måneder og sover. De større ungene er med far ute i skogen etter ved.

Mor velter baksten ut av den store stekepanna og ned på den slitte kjøkkenbenken. Duft av nystekt grovbrød brer seg i rommet. Dette blir god mat i små skrotter som kommer heim med ved, tenker mor glad. Det er uker siden forrige brødbaking. Etter at tyskerne stengte mølla, får bare tyskervennlige nordmenn malt kornet sitt. Mor hadde malt korn på kaffekverna og spart mel til tre brød. Nå skal far og slitne barn bli overrasket etter en lang økt i vedaskogen.

Det banker svakt på kjøkkendøra. Hvem kan det være? Jeg venter da ingen nå, tenker mor. Få er ute og går om kveldene nå for tida. Etter tyskernes innmarsj i landet er det bare viktige ærend som trekker folk utendørs i skumringen.

Stille banking på nytt.

”Kom inn.”

Den spinkle ungjenta blir stående taus på dørstokken. Grå anorakk, brune sølete sko, liten grå ryggsekk. Kortklipt lyst hår. Hun ser sliten ut.

”Vær så god, sitt og hvil deg litt”, sier mor og peker på krakken ved den svarte vedkomfyren der hun nettopp har stekt brødene. Jenta siger taust ned på krakken. ”Hvor kommer den jenta fra”, undres mor. Jo, hun har gått 14 mil fra Oslo, er på vei til familiebesøk i Valdres. Gått på stier gjennom Nordmarka, gjennom Hadeland og Land. Hun liker å gå stier i skogen, tar det som en tur.

Mor spør ikke mer. Hun tenker sitt. Det er krig i landet. Da spør en ikke fremmedfolk for mye. Den som ikke vet, kan ikke forsnakke seg om tyskere kommer for å spørre etter veifarende. Jenta vil kanskje ikke bli sett. Kanskje er hun på vei fra noe hun ikke kan prate om? Eller på vei til noe?

Om hun vil ha kveldsmat? Nei, hun må videre, det er noen som venter henne, men hun vil gjerne varme seg litt før hun går videre. Sko og strømper er våte. Mor finner fram de eneste ullsokkene hun har. De er nye. Nettopp strikket ferdig av garnet fra saueulla fra i fjor. Jenta takker og tar imot.

”Skal du gå til Valdres, trenger du godt med niste”, sier mor. Hun skjærer det ene brødet opp i store skiver, pakker et gråpapir rundt. Fra kjelleren henter hun et glass blåbærsyltetøy. Nista forsvinner ned i ryggsekken.

Mor følger med ut på trammen slik skikken er der i bygda. Huset ligger der bilveien slutter. Derfra går en kjerrevei og opptråkkede stier gjennom tette skoger opp mot Valdres og Jotunheimen. Her kan en gå usett fra hus og bilveier.

Mor får ikke sove den kvelden. I tankene følger hun den unge jenta hun hadde sett forsvinne mellom de mørke granstammene. Hva var hun innblandet i? Ville hun klare seg fram dit hun hadde tenkt seg? Ville hun overleve?

Bare far får vite om besøket. I flere dager skvetter mor hver gang det tar i gangdøra. Men, nei. Ingen tyskere kommer for å spørre etter veifarende til Valdres. De hadde vært der med bil to dager før, spurt og gravd. Var det kan hende denne jenta de da hadde vært ute etter?

Bekymringen for den unge spinkle jenta slapp aldri taket i mor. Jenta var så ung. Hun burde ha en framtid. Ville hun få det?

To år går. Tunge krigsår med mangel på både mat og klær. Så en vårdag bryter freden løs. Kommunikasjon og kontakt mellom grenda og verden utenfor blir gradvis bedre. To ganger i uka kommer den gamle postmannen med den store grå sekken med posthorn på. Nå sykler han inn på gardsplassen til huset som ligger der veien slutter. Dette er endestasjon for levering av post, både til oss og naboene omkring. Han rusler inn på det store kjøkkenet med postsekken på ryggen.

Jeg er den babyen som lå på senga i storkjøkkenet, den gangen for over to år siden, da mor fikk besøk av en jente hun ikke kunne glemme. Nå står jeg med hodet ned i den store grå postsekken. På bunnen ligger et kort. De voksne sier det er til mor. Melding om pakke. Mor undres. Hva kan nå dette være?

Neste dag sales Svarten. Far må til postkontoret nedi bygda. Hjemme venter alle i spenning. Pakka bæres inn på kjøkkengolvet. Jeg har aldri sett noe så stort. Pakke like stor som meg. Mor løsner hyssingen, noe lyseblått kommer til syne. Et lite brev følger. Mor leser. Blir rørt og glad på samme tid. Legger den grå konvolutten fra seg. "Hun overlevde", sier hun stille.

"Det gode brødet ditt holdt mot i meg da jeg var på viktig oppdrag under krigen. Bena holdt seg varme inni dine hjemmestrikkede sokker. Der jeg gikk alene gjennom de tunge skogene tenkte jeg at jeg ville gi deg noe tilbake hvis jeg levde til krigen var slutt. Denne fallskjermen har nå avsluttet sitt oppdrag. Den er laget av solid stoff som kanskje kan brukes til noe i en familie med flere små barn." Hilsen og navn.

Hun skrev ikke hva hennes eget oppdrag hadde vært, bare at hun kjempet for Norge, mot tyskerne.

I dagene som følger står symaskina på bordet. Butikkhyllene hadde vært tomme for både klær og stoffer i mange år. Alt var sydd om mange ganger og var utslitt. Klærne var alle strikket av ull som klødde. Klødde overalt.

Kjolen tar form. Den er til meg. Jeg prøver den på. Ser meg i speilet. En lykkelig prinsesse i vakker eventyrkjole. En kjole som hadde luftet seg i vinden før den ble min.

Himmelblå. Skinnende. Glatt å ta på, myk mot huden. Klør ikke. Nederst på skjørtet bølger påsydde fallskjermsnorer seg som lysende hvite silkebånd. Hver dag sommeren igjennom får jeg ta på meg den himmelblå kjolen og gå en liten runde i hagen. Vifter med et av de små norske flaggene som hadde vært gjemt bort på loftet i flere år i vente på fred og feiring.

Mor så aldri den unge jenta igjen. Et par års brevkontakt, så ble det taust. Selv ble jeg skoleelev før mor fortalte meg om henne. Men minnet om den modige jenta ble bevart i familien.

Og fallskermkjolen? Den danset sitt liv gjennom flere år, og svingte seg i tre 17. mai.

Reidun Lappen, forfatteromtale s. 19.

Randi Kokkvoll: Da krigen kom til Glåmos

8. april 1940 hadde far vært i Trondheim. Han var jernbanemann og tok seg i blant en Trondheimstur. Han trivdes med ei slik lita reise og var i godt humør når han kom heim. Slik var det ikke denne gangen. Han var dystert og sa at det gikk rykter i Trondheim om utenlandske krigsskip på veg mot Norge.

Slik var vi oppe tidlig 9. april for å høre nyheter. Over radioen meldte de at tyske tropper hadde invadert de store byene i det sørlige Norge. Det var forferdelig, vi hadde krig i landet vårt, og hva kom til å skje? For meg som 11-åring var det en trist dag, utryggheten lå overalt.

9. april skulle ellers ha vært en trivelig dag for meg. Jeg hadde skolefri (vi gikk annenhver dag på skolen) og skulle på skitur med venninna mi Agnes og mødrene våre Lusja og Sofie oppi Vika til tante Oddrunn.

Uavhengig av været ble dagene som kom, dystre og grå. Det tok ikke lang tid før de første tyske flyene kom. Det var fly som fløy ganske lågt og dundret over hodene våre. Vi fór ut på gårdsplassen og sto og så på flyene, og jeg husker godt hakekorsene og de svarte korsene på flykroppen og haleroret. Ingen av oss tenkte på at det kunne være farlig å stå ute og se på flyene. Den erfaringen kom senere.

Gården som jeg vokste opp på, Spellbakken, ligger nær krysset riksvegen og nedkjøringa til Glåmos stasjon og ved starten på mellomriksvegen på nordsida av Aursunden. Slik lå vi også i krysset mellom brøyta og ubrøyta veg, mellom bilveg og veg for hest og slede.

Krigsvåren betydde det at vi var i et knutepunkt for trafikken til Aursunden og Sverige. Da tyskerne var venta mot Røros fra Gauldalen, hadde vi norske militære som satt vakt og brukte telefonen vår. En ettermiddag husker jeg at det ble stor trafikk av militære på gården. De norske militære hadde gitt opp Gauldalen og kom med biler til Glåmos. Soldatene var sultne og kom i hopetall på ski inn på gården til oss. Far og mor mente at de måtte få mat, og vi hadde stor servering i flere timer. Det var mange kvinner på gården, da vi på grunn av evakuering fra Trondheim og Røros var tre familier, og alle hadde hushjelper.

Heldigvis var det mye mjøl i kistene på stabburet, og det ble baking og brødsmering uten like. Jeg som var jentunge, ble satt til å passe lillefetteren min, som var åtte måneder.

Evakuering var et fremmedord som fort fikk betydning de første krigsdagene. Til oss kom det en familie fra Trondheim, og så onkel Magnus med sin familie fra Røros. Slik var vi 17 mennesker på gården, den yngste åtte måneder og så Besta på 80 år.

Etter hvert som krigen utvikla seg og tyskerne nærma seg mer og mer, ble det aktuelt å evakuere også fra Glåmos. Spesielt nifst ble det da tyske fly tok til å skyte med mitraljøse fra låg høyde. Dramatisk ble det da en trondheimsdame ble skutt og drept på Rugldalen. Skytinga foregikk langs riksvegen like ovafor gården heime. Vi rømte ut i fjøset. Det var forholdsvis nytt og støpt, så vi mente det var en skuddsikker plass.

Den samme dagen flykta Falkberget med familie og Jon Kojen til Sverige. Jeg husker far mente det var dårlig gjort av ledende menn at de flykta. Han trudde det ville føre til at mange ble skremt og måtte ta seg i veg. Det vi ikke visste, var at fru Nygaardsvold, kona til statsministeren, og sønnen Kristian, var med i Falkbergets flyktningefølge. De hadde da bodd 14 dager på Ratvolden og bare venta på en anledning til å komme over til Sverige. Det skulle ha ligget som et stort ansvar på Falkberget å kunne hjelpe dem over grensen (ref. Aasta Falkberget: I Trondalen og på Ratvolden). Flere på Glåmos reiste til gårder ved Aursunden for å komme unna jernbane, hovedveg og telegraflinjer.

Vi hadde høgtstående norske militære sittende ved telefonen vår. De beroliget oss og sa at tyskerne ikke ville gjøre oss noe galt når de kom. Men de mente vi kunne gjøomme unna litt mat og klær. Tyskerne kunne kanskje være ute etter mat, mente de. Jeg vet at far fikk skjenn av sin gamle skolemester M. Daae Næsheim for at han ikke sendte broren min og meg i sikkerhet til f. eks. tanta vår oppi Vika. Far mente derimot at det var best at familien var samla.

Vi gjømte unna noe mat i ei kiste som ellers var i bruk når vi skulle på setra i slåtten. Kista ble gravd ned i snøen i ei skråning ut mot elva. Det komiske var jo at senere, en vakker vårdag, sto kista der og lyste helt bar mot alle som fór etter vegen langs elva. En del klær gjømte vi i et gammalt jordhus oppi lia.

Da tyskerne nærma seg Glåmos, ble jernbanebrua over Glomma sprengt. Det skjedde en formiddag, og far var med på det. Etter smellet, sporengninga, kom far heim, tungsint: han hadde han ikke mer å gjøre, sa han. Det var sterkt å måtte ødelegge noe som han i årevis hadde stelt og vedlikeholdt på beste måte.

En dag kom tyskerne til Glåmos. Troppene marsjerte og sang etter vegen bortover mot stasjonen, etter hvert kom det også mange hester. Den krigen som vi hadde fryktet, ble ikke slik vi skrekkslagne hadde sett for oss, for det ble begrenset med direkte krigshandlinger. Men okkuperte ble vi jo. Tyskerne kom også til gården vår. De gikk gjennom alle hus og så hvor mye de kunne få inn av hester og soldater. De flytta inn i sommerstua og tok hester inn i garasjen, vognbua og deler av stallen.

Jeg husker spesielt en østerriker som lånte mandolinen vår og spilte og sang. Han viste også bilder av sin familie. Tyskerne var en kort periode på gården og gjorde oss ikke noe vondt. De var høflige og vennlige. Men det lå en spenning rundt dem hele tida, og vi var glade og letta da de flytta ut.

Randi Kokkvoll, forfatteromtale s. 110.

Ole Christian Lagesen: Flukten til krigen

Jeg husker best de utbrente bilene. Det var flere av dem langs veien oppover i bygda mot Jevnaker. Også vår egen, den som mor brukte i sykebesøk, med nummer A-310, som hadde fraktet mor, far, min søster og meg, og familiens hushjelp Gudrun, ut av Oslo den 10. april 1940. Dagen etter den tyske invasjonen, da ryktene svirret om mulig bombing av hovedstaden, og folk flyktet ut til det de trodde ville være tryggere steder. Vi dro til Ringerike, til fars hjembygd Haugsbygd nordøst for Hønefoss. Der lå familiegården, og der hadde mor og far bygd hytte noen få år tidligere, like i nærheten av gården. Der måtte det være trygt, i alle fall tryggere.

Det var feil. Ingen bygder på denne delen av Østlandet fikk oppleve krigen så intenst og så ødeleggende som denne vakre jord- og skogbruksbygda opp mot den nordre delen av Krokskogen og Ringkollen. Jeg vet ikke nøyaktig hvilken dag vi måtte flykte videre. Trolig 14. april. Da var tyskerne kommet til Hønefoss, og norske styrker hadde lagt seg i stilling langs veien oppover i vår bygd. Jeg, på knapt 4 år, fikk sitte på fars skuldre mesteparten av veien oppover åssiden. Det hadde falt mye snø nylig, den var våt og tung. De voksne hadde ski og tunge sekker med mat og klær. Det var ski til min søster på 7 også, men hun måtte nok få en del voksen-hjelp. Det er bratt og 3-400 meters stigning de fire kilometrene opp til en annen familiehytte, eid av min tante og onkel, i nærheten av Ringkollen. Der ble vi etterhvert mange. Familie både fra bygda og Oslo. Mormor på 80 står klart i minnet fra de dagene. Bestemt og tydelig som alltid. Og ikke redd. Det må ha vært en ansent usikkerhetsfølelse blant de voksne, slik de siden har fortalt. Men ikke mer enn at de maktet å gi oss barn følelsen av å være i sikkerhet.

Min erindring om barndommen begynner med disse minnene fra aprildagene i 1940. Men de er ikke preget av redsel, i alle fall ikke fra dagene i hytta på skauen. Min søster og jeg lå på hemsen, og jeg husker det som varmt og trygt deroppe mens de voksne holdt på med sitt nede i stua.

Vi hadde mat. Fra stabburet på gården var det med både spekeskinke, flatbrød, smør og andre gårdsproduserte matvarer. Jeg tror bestemt at min livslange kjærlighet til spekematen ble etablert da. Noe var med fra Oslo også. "Kjøpebrød", som vi sa om rugbrødet fra byens bakerier.

Nede i bygda raste krigen. Kamp fra gård til gård, fra veikryss til veikryss. Etter å ha blitt stanset av de norske styrkene den 15. april, fikk tyskerne fram stridsvogner, og drev nordmennene fra stilling til stilling oppover bygda. Klekken hotell brant, hus etter hus sto i flammer, og det var mange drepte på begge sider. Blant dem en del sivile, som hadde blitt igjen for å stelle og beskytte dyra. En norsk tropp hadde måttet trekke seg tilbake østover for ikke å bli utslettet av tyske maskingevær og stridsvogner ved veikrysset ved Smeden, der vår bil sto parkert på en sidevei. Soldatene hadde ikke ski, og var helt utslitte da de kom fram til hyttene rundt Ringkollen. De fikk mat og ski av de som hadde flyktet på skauen, og dro videre i

dypsnøen for kanskje å nå ned til Jevnaker før tyskerne var kommet dit. Nordmennene hadde laget en stor veisperring på Mosmoen og håpet å stanse tyskerne der. Men stridsvognene brøt seg igjennom - og den utslitte troppen fra Haugsbygd kom ikke i kamp igjen. Jeg husker dem ikke, selv om jeg må ha sett dem. Det skulle vel ha gjort inntrykk på et fireårig sinn - de utslitte karene i uniform og med gevær og ammunisjonskiste på en hesteslede? Men nei. Jeg har i stedet minnet om at Gudrun og en annen voksen dro til bygds en dag etter at kampene var stilnet, for å få vite nytt om situasjonen og hente med noe mere mat.

Og så har jeg noen inntrykk fra da vi vendte tilbake til den krigsherjede bygda. Nesten hele bygda var rasert, 133 bygninger var brent ned. Dikterstua til Arne Paasche Aasen også. Han som traff blåveispiken i bakkene her. Det jeg husker var bilen. Den utbrente bilen vår. Jeg ser den ikke helt tydelig for meg, mer som en mørk skygge i den gråhvite snøen. Knuste vinduer. A-310 skulle ikke kjøre på barn eller dra i sykebesøk lenger. Men så var det de gledelige overraskelsene. I en bygd der nesten alt var ødelagt, helt eller delvis, sto både hytta og familiegården igjen. Kampene hadde rast til rett sør for gården. På nabogården, under 100 meter unna, sto bare stabburet igjen. Hos oss var det kulehull i veggene, men ingen brann. Nede ved hytta var krigen bare tilstede i form av to militære, norske ryggsekker med klær og utstyr i. Lagt igjen av to slitne norske soldater som var rømt unna kampene ved Smeden, og ville prøve å gå i våtsnøen nordvestover bygda mot fiendefritt område, men uten de tunge sekkene.

Vår lille familie hadde villet flykte unna krigen, og kom til den. Noen brokker av denne brutale virkeligheten ble mine første erindringer. Siden skjedde andre ting som sitter minst like hardt i minnet, og vel representerte enda tydeligere for et barnesinn krigens forferdelighet. Men det var i april 1940 i Haugsbygd det begynte. Og gården, som jeg nå eier, har fortsatt kulehullene i veggene. De blir et lite, konkret minne om den gang vi flyktet til krigen. Og hvor heldige vi tross alt var.

Ole Christian Lagesen, født 1936 i Oslo. Filolog (norsk, engelsk, statsvitenskap). I NRK fra 1961 til 1989, som bl.a. stortingsmedarbeider, utenrikskorrespondent og 14 år som redaksjonssjef for Samfunns- og kulturavdelingen i Fjernsynet. Rektor Norsk journalisthøgskole 1990-1994. Deretter seniorrådgiver ved Høgskolen i Oslo, og prorektor 2000-2003.

Hans Christofer Børresen: Refleksjoner over Petter Moens dagbok

I enecellen på Møllergaten 19 fyltes Petter Moen av et brennende ønske om å vinne troen, men hans forstand og redelighet sto ham imot. Dominikanerpater Finn D. Thorn så i dagboken fra Gestapos fengsel en sviende anklage mot den evangelisk-lutherske kirke for forsømmelser mot den kritiske fornuft. Hvordan kan et rasjonelt menneske i dag orientere seg i spenningsfeltet mellom religion og ateisme? Er Guds eksistens mer merkverdig enn det at noe finnes i det hele tatt?

Dagboken, anklagen og debatten

Dagboken bevart ved et tilfelle. På Norges Hjemmefrontmuseum er utstilt et toalett-papir som Petter Moen "prikket" huller i da han satt på Møllergaten 19 i 1944. I motlys definerer hullene bokstaver og ord. Moen hadde overtatt som sjef for et illegalt presseråd og ble arrestert 3. februar. Han omkom 43 år gammel da fangskipet Westphalen gikk på en mine eller ble torpedert utenfor Marstrand den 8. september. Det lyktes svenskene å redde fem av de femti norske fangene. En av de heldige hadde fått vite hvordan Moen hadde stukket dagbokbladene bort under gulvet i to celler via luftkanaler. Etter frigjøringen ble gulvene brutt opp og over 1000 blad tatt vare på. Dagboken kom ut i 1949. Dominikanerpater Finn D. Thorn anmeldte den i to store artikler i VG 18. og 20. januar 1950.

Ensomhet, tortur og selvbebreidelser. Petter Moen var forsikringsmatematiker og forsøkte å holde seg beskjeftiget med å løse integraler. Han var fortvilet over at han ikke helt hadde greid å motstå torturen. Han angret at han ikke hadde gitt sin kone Bella det han i sin tid hadde lovet henne av kjærlighet og respekt. Tid, penger, tillit, evner, foreldrenes og Bellas kjærlighet; alt hadde han misbrukt. Han hadde aldri opplevd noen helt lykkelige stunder. Han var nok deprimert: "Jeg har misbrukt mitt liv, og fortjener den straff som nå rammer meg ved en urettferdig hånd." Det vokste i ham en brennende lengsel etter tilgivelse, frelse og gjenopprettelse. Han var pinefullt klar over at døden kunne komme når som helst. Det tvang ham til å ta stilling til kristendommen. Til sin egen forbauselse begynte han å be til Gud.

Tilbakeblikk og motforestillinger. "I min uro og nød vendte jeg meg til Gud i tårer og bønner. Jeg ba ham som aldri før om hjelp. Det moralske trykket på meg er også meget tungt. Ansvarer ved ikke å ha vært oppgaven voksen, og ansvaret overfor Gud for hele mitt liv - begge trykker meg. Hva annet kan jeg gjøre enn be ... be." Han greide ikke å distansere seg fra det psykologiserende syn på religion som var vanlig da som nå: "Det fins ingen sannhet utenfor mennesket. Alt har sin opprinnelse i mennesket selv, og dette gjelder også alle tanker og følelser om Gud." Moen hadde øyensynlig ikke mottatt noe signal fra kirken om at menneskets lengsel etter Gud kan ha en kristen forklaring, nemlig den at Gud skapte mennesket som en partner med

det formål å utveksle kjærlighet. Menneskehjertet er derfor tomt og urolig inntil det fylles av Gud.

Moen ba Gud vokte ham strengt og hindre ham i "å bli offer for en overfladisk fengselsreligiøsitet." Forestillingen om Gud så han som et selvbedrag drevet av selvpopholdelsesdrift og egoisme. Han ville ikke la seg skremme eller true til å tro i strid med fornuften: "Selv om eksekusjonstroppen venter meg, kan jeg ikke avtvinge meg noe "credo". Jeg prøvde det i ytterste nød på enecellen. Det var forgjeves." Petter Moen viste sitt mot ved at han ikke ville gi noe avslag i sin intellektuelle redelighet.

Credo og ratio. I sin anmeldelse gir pater Thorn en instruktiv oversikt over det katolske syn på forholdet mellom tro og fornuft. Thorn påpeker at Petter Moen formulerer en typisk katolsk holdning når han sier: "Det er ingen "feil" ved troen at den springer ut av angst - men den skal springe ut med minst den samme kraft som en overbevisende tanke." Moen var ikke så naiv at han krevde noe ugjendrivelig bevis for kristendommens Gud. Poenget er at ærlig og sann tro forutsetter en viss støtte i gode fornuftsgrunner, og at troen ikke direkte strider mot tanken. Sigrid Undset forlot protestantismen fordi hun tok avstand fra religiøsitet som "virker irriterende på ens intelligens." Thorn målbærer Moens holdning når han med Augustin innskjerper at det er forkastelig å tro uten rasjonelle grunner.

J'accuse! Anklage mot kirken. Pater Thorn leste Petter Moens dagbok som en anklage mot Den evangelisk-lutherske kirke. Moen var offer for en kristendom som tåkela forholdet mellom tro og fornuft. Thorn mener kirkens anti-intellektualistiske holdning skriver seg fra Luther selv og har vært til skade for mennesker med en vitenskapelig innstilling. Arne Garborg slet med dette hele sitt liv. Som katolikk, tar Thorn avstand fra en tro som bare er en subjektiv opplevelse uten grunnlag i fornuften. En slik tro kan lett gli ut i religiøst svermeri, noe som bød pater Thorn og Petter Moen sterkt i mot.

I debatten etter at Finn Thorn hadde utfordret kirken gir den lutherske teolog dosent Johan B. Hygen sjenerøst og forsonlig pateren langt på vei rett. Men Hygen understreker at lutherske teologer for lengst har innsett at det er helt urealistisk å påstå at det kan føres noe rasjonelt bevis for Guds eksistens eller for at en åpenbaring faktisk har funnet sted. Luther mente at den Romerske kirkes autoritet bygget på en overdreven tro på fornuftens kraft, pålitelighet og rekkevidde. Luther tvilte åpenbart på at katolsk teologi sto under Den hellige ånds veiledning og styring, og valgte derfor å gi "avkall på å bygge sin visshet på annet enn Guds åpenbaring i Kristus:..." Dosent Hygens konklusjon var at han burde hatt selskap av pater Thorn på botsbenken, med den begrunnelse at den katolske kirke stadig både overvurderer og misbruker fornuften, mens den evangelisk-lutherske kristendom på sin side nekter å ta i bruk vår skrøpelige fornuft så langt den rekker.

Refleksjoner om Gud og ateisme, tro og tanke 66 år etter

Er skaperen uten skyld? Petter Moen, pater Thorn og dosent Hygen avsto alle fra å anklage Gud selv. Gud var og er taus. Petter Moens inntrengende bønner forble ubesvart, skjønt vi vet jo ikke hva som skjedde etter at dagboken var avsluttet. Gud ga ingen redning og neppe heller trøst da jødiske foreldre måtte bære sine småbarn inn i gasskamrene. Moder Theresa førte en livslang kamp mot fortvilelsen over at Gud hadde forlatt henne. Selv den som får troens nådegave i ungdommen, kan altså ikke stole på å beholde Guds nærvær resten av livet. Med bevisstheten kom gleden inn i skaperverket, men prisen ble høy, nemlig lidelsen. Menneskelig ondskap er bare en del av problemet, og gir ikke skaperen ansvarsfrihet. Hverdagsfornuftens konklusjon er at Gud enten ikke bryr seg, ikke er barmhjertig eller ikke finnes. På den annen side må vi merke oss budskapet fra Jobs bok: Der fremtrer Gud som så stor, så fundamentalt annerledes og så merkverdig at den menneskelige fornuft umulig kan fatte Hans natur og plan. Å stille seg til doms over Gud blir formastelig.

Fornuft, vitenskap og tro. Nobelprisvinneren i kvantefysikk, Richard Feynman, har påpekt at det er en lite plausibel kosmologisk hypotese at det hele er kommet i stand som en arena for Gud til å overvåke menneskets bidrag til kampen mellom godt og ondt. Særlig fysikken har imidlertid vist at tingene og de fundamentale lover i naturen ikke er helt slik som våre hverdagserfaringer får oss til å tro. Et eksempel på det er den spesielle relativitetsteorien fra 1905 som forutsier at en partikkel blir tyngre jo større fart den får, og at lysets hastighet er den samme enten måleapparatet beveger seg mot eller fra lyskilden. Feynmans eget fagfelt har dokumentert at sammenhengen mellom årsak og virkning bare gjelder for store antall partikler. For enkeltpartikler er det alltid et minste slingringsmonn definert av Werner Heisenbergs usikkerhetsprinsipp.

Pave Johannes Paul II drøftet forholdet mellom tro og fornuft i rundskrivet "Fides et ratio". Her beskrives Thomas Aquinas' syn: Først forstå så langt vi kan, for deretter å kunne tro. Pater Thorn foregrep dette i 1950 da han pekte på at Thomas Aquinas ser på troen som et produkt av tanken basert på adekvat viten. Augustin, derimot, og antagelig Martin Luther, velger først å tro på åpenbaringen for deretter å kunne forstå. Augustin var dog også åpen for at fornuft og viten kan støtte troen. Credo og ratio styrker hverandre gjensidig, hvis troen ikke er falsk og tanken ikke på villspor. Tro og tanke fremtrer da som samvirkende tilnærmingsmåter til Gud. Tro og tanke tilbyr hver for seg erkjennelse bare "glimtvis", slik Paulus uttrykker det, men man kan se for seg at de i samklang kan gi den totale innsikt Paulus drømmer om. Troen kommer imidlertid ikke automatisk selv om anstøtsstenene i vitenskap og tanke er fjernet. Det skal mer enn en viljesakt til for å oppnå troen. Religiøs tro fremtrer som en særegen illusjon med mindre den oppstår som en guddommelig nådegave.

Rom og Islam. Pave Benedict XVI uttalte seg nylig i samsvar med pater Thorns oppfatninger fra 1950. Paven ser kristendommen som en syntese av bibelsk tro og gresk tanke. Reformasjonens anti-intellektualisme skader denne syntesen ved å "dehellenisere" Kirken. I sin berømte tale ved Universitet i Regensburg 12.

september 2006 fremhever paven at samvirket mellom tro og fornuft er et fundamentalt og uunnværlig element i Kirkens tro. Fornuften er gitt oss av Gud som et speilbilde av Hans natur. Ifølge pave Benedict er mennesket forpliktet ikke bare på sin samvittighet, men også på sin fornuft. Forutsetningen er dog samvittighetsfull innhentning av kunnskap som vern mot ufornuft og snusfornuft. Med Thomas Aquinas støtter Romerkirken autentisk vitenskap fordi den umulig kan stride mot åpenbaringen. Johannes Paul II distanserte seg på Kirkens vegne fra motstanden mot Darwinistisk evolusjon som paradigme på utviklingen av menneskekroppen. Kirken har omsider tatt litt, men bare litt, lærdom av prosessen mot Galileo Galilei. Johannes Paul II skygget imidlertid unna den viktige prinsipielle erkjennelse at teologisk tankekraft på toppnivå aldri kan gi noen garanti mot villfarelser, og at den Hellige skrift ikke er ufeilbar.

Noen islamske teologer framkjenner derimot fornuften enhver verdi som en vei til Gud, ut fra et syn på Guds ufattbare natur som minner om Jobs bok. Martin Luther ville nok kjent seg igjen i dette. Men for Romerkirken kan mennesketanken, tross begrensningene i vår fatteevne, likevel lede oss et stykke på vei mot troen. Åpenbaringen markedsføres som Guds pedagogiske middel til å overvinne fornuftens begrensninger.

Mirakler og naturlover. Hvis Gud eksisterer, da uttrykker naturens lover nettopp Hans natur. Er det ikke slik, har Gud lansert et skaperverk med andre lover enn dem som bor i Ham selv, og det virker absurd. Det er derfor vanskelig å tro på undere siden de bryter naturlovene. På den annen side; den som første gang holder sin førstefødte i armene, eller som går overveldet ut etter å ha hørt Matheus-pasjonen av Johann Sebastian Bach, blir gjerne litt lavmelt i sin forkastelse av underet. Det kunne jo tenkes at miraklet i virkeligheten avdekker ellers ukjente sider av naturens lover. Det kan være dette Jesus er inne på når han presiserer at "din tro har frelst deg." Jesus fremholder troen som en selvstendig naturkraft. Dette er noe helt annet enn forestillingen om en manipulerende "intelligent designer". En Gud som kan gripe inn, men unnlater å stanse livets og historiens bestialitet, er ikke verd vår tilslutning. Det kristenmenneske som tror på "intelligent design" får et forklaringsproblem.

Ateistisk kosmologi. Universet er evig, men bare i retning fremover. Fortiden slutter ved "the big bang" for 13,7 milliarder år siden. Ateisten må akseptere at universet oppsto av absolutt ingenting, da verken tid, rom, bølger, krefter eller partikler fantes. Dette er en tanke som i absurditet overgår det meste av det religionene har å fare med. Gud, derimot, er evig både fremover og bakover. Tror man på Gud, kan man fortolke "the big bang" som en slags "utfelling" fra Gud, omtrent som partikkelen eller fotonet utfelles fra bølgefeltet. Troen på en skapende Gud overrasker litt ved å fortone seg som mindre absurd enn ateistens kosmos. Den Nikenske trosbekjennelse beskriver i sin innledning en slik evig og skapende kosmologisk Gud, for deretter å identifisere Ham som kristendommens Gud.

Gud og tankens blinde flekker. Kan det være noe nærliggende som vi ikke ser, men som kunne tenkes å bygge ned hindrene mot religiøs tro? Det mysterium at noe

eksisterer i det hele tatt, og hvorfor, er noe vi sjelden tenker over, og som vitenskapen umulig kan si noe om. Ved nærmere ettertanke er Guds eksistens neppe stort mer mystisk enn universet og livet selv. Ateisme er en fristelse for den vitenskapelig innstilte. Men som vitenskapelig hypotese er ateismen beheftet med den svakhet at den hverken forenkler eller gir svar på noen av de grunnleggende spørsmål. Ateismen bare benekter at gåtene er reelle. Ateismen bygger på den illusjon at det vi i prinsippet ikke kan fatte, heller ikke eksisterer.

Det finnes også en blind flekk som skjuler et annet fundamentalt mysterium, nemlig bevisstheten. Det merkelige er at en slik immateriell mental prosess påvirkes av og styrer materielle prosesser, samtidig som denne vekselvirkning mellom materie og bevissthet er absolutt uforståelig. Den er helt uangripelig for vitenskapelig metode ("the hard problem"). Vekselvirkningen må bety at materien, og dermed det materielle univers, har visse egenskaper og krefter som fysikken ikke har den fjerneste anelse om. Verdensaltet, livet og bevisstheten er altså bare delvis fattbare for vårt sanse- og begrepsapparat, men eksisterer likevel. Vi bør derfor være tilbakeholdne med skråsikkert å avvise at Gud finnes med den begrunnelse at heller ikke Han er til å fatte for vår tanke.

"Hvorfor skulle jeg og du inn i Guds lønndom grave?" Petter Dass (Norsk salmebok 612)

Hans Christofer Børresen er født 1935, vokste opp i Vestre Aker. Hans mor ble katolikk i 1942. Dr. med. fra Universitetet i Oslo 1968. Overlege ved Rikshospitalet og professor II ved Høgskolen i Oslo til 2005. Spesialist i Medisinsk Biokjemi og i Nukleærmedisin. Han er ridder I.klasse av St. Olavs orden, og er æresmedlem av Ammehjelpen.

APPENDIKS

Rapport fra en studietur til Boston for å se på senioropplegg ved et amerikansk college

Lasell College og Lasell Village

Universitetsutdanning, seniorsenter og pensjonistresidens på samme campus – en møteplass for ungdom i utdanning og seniorer i fellesskap.

Formålet med studiebesøket var å høste erfaringer om seniorpolitikk og pensjonisttiltak knyttet til universitet- og høgscolesektoren i USA. Øyvind Tutvedt (tidligere avdeling SAM) var kjent med at det i Boston-området eksisterte et college som samarbeidet nært med et seniorsenter. Han henvendte seg til Lasell Village og planla i samråd med Thor Skott Hansen og Per Østerud studietur til Boston. Besøket var i hovedsak konsentrert om Lasell Village og Lasell College, men vi var også innom Boston University, School of Social Work og School of Education. Dessuten tok vi kontakt med New England Conservatory.

Lasell Village ligger i Newton like utenfor Boston, en forstad preget av velholdt villa-bebyggelse, rikelig med grøntarealer, store hager og god plass. De to institusjonene Lasell Village og Lasell College gled godt inn i landskapet. Her var mange hus, lav bebyggelse og velstelt parkanlegg. Ved første møte kunne stedet minne om et nytt, vakkert og velutstyrt eldresenter. Men den skriftlige og muntlige orienteringen og møte med beboerne, vitnet om svært ambisiøse mål for dem som søker om plass ved Lasell Village. "Now you can think of retirement in a whole new way – with an emphasis on active, luxuriouse, intellectually enriched living", heter det i innledningen til en av brosjyrene. Dette blir også bekreftet gjennom besøket.

Våre erfaringer ble knyttet til møte med den administrative ledelsen, omvisning i lokalene og fasilitetene og lengre samtaler med to av beboerne. Dessuten møtte vi flere professorer som underviste ved Lasell College og samtidig hadde faglig tilknytning til studietilbudene og fellesskapet med Lasell Village. Det var tilbudene ut over det å bo og nyte godt av de grunnleggende velferdstiltakene, helsemessig og sosialt, som preget denne institusjonen. Virksomheten var knyttet til et pedagogisk program, som ble sammenfattet blant annet i denne formuleringen: "Rich, cultural, intellectue and social opportunities of lifelong learning abound with the relationship to Lasell College, one of greater Bostons oldest educational institutions."

Vi deltok i et seminar som kan illustrere koblingen mellom de to institusjonene. Studiet for semesteret dreide seg om "Principles of Human Rights". Det var åpent både for studenter og seniorer. Temaet for dagen var Nobels fredspris. Til stede var seks studenter og en mannlig senior fra Lasell Village. I tillegg kom vi tre fra Norge. Dette ga oss anledning til å reise spørsmålet om verdien av det å la ulike generasjoner

møtes i et studiefellesskap. Svaret var entydig. De to gruppene beriket hverandre på bakgrunn av ulik livssituasjon og livserfaring. Dessuten ble det framhevet at dette fellesskapet også åpnet for møter mellom ulike sosiale sjikt i samfunnet. Beboerne ved Lasell Village var forankret i den øvre middelklassen og deler av overklassen, svært mange med akademisk bakgrunn. Hovedtyngden av studentene, derimot, kom fra den nedre middelklassen. Når vi pekte på at en institusjon av typen Lasell Village kanskje kunne stå i fare for å føre til en form for sosial institusjonell isolasjon, en getto for rike, vellykkede, amerikanske pensjonister, ble dette motsagt også av brukerne.

Vi hadde en lengre samtale med to av dem. To velutdannede damer som begge deltok i undervisningsprogram ved Lasell College, både som studenter og lærere, som var aktive i det sosiale miljøet ved Lasell Village og som i tillegg deltok i sosialt og politisk arbeid utenfor bo- og universitetssammenhengen. Den ene av disse damene var psykolog. Hun hadde vært nestleder for en institusjon for alkohol- og stoffmisbrukere i Boston-området. Hun hadde bodd på stedet i nesten 10 år og likte seg meget godt. Hun var fremdeles aktiv i miljøet og utenfor, og skrev bøker innenfor eget arbeidsfelt. Dette ga en mulighet til å fortelle om seniorer og pensjonister ved Oslo University College, som blant annet går skrivekurs og skriver om erfaringer fra eget yrkesliv, et tiltak som også var kjent gjennom de såkalte "Writing Workshops" ved Lasell.

Den andre var ingeniør og kunne berette at hun hadde hatt opphold i Norge i arbeidssammenheng (Statoil). Hun hadde ikke bodd så lenge på stedet, men vi forstod det slik at disse to damene arbeidet mye sammen. Det ble også avslørt at de hadde felles interesser innenfor alkoholomsorgen, da ingeniøren stod fram som tidligere misbruker. Det var med stolthet hun viste oss Lasell Village: biblioteket, oppholds- og aktivitetsrommene, den store forsamlingsalen, kunsten og oppslagstavler med oversikt over sosiale aktiviteter og kulturtilbud. Dessuten fikk vi se leiligheten hennes, som var en av de største og hadde egen utgang mot havnen. I hele anlegget var det 188 leiligheter av litt forskjellig størrelse, og Senioruniversitetet hadde plass til i underkant av 250 beboere. En måtte være minst 65 år for å kunne søke om plass. Alderen kunne variere fra 65 til 92, med en gjennomsnittsalder på 82 år.

Lasell Village består av 18 bygninger i et parklandskap, med et lite tjern i utkanten og en hovedgate inn mot Town Hall / Lasell House. Et særpreg ved anlegget er at hvert hus har sitt eget navn, og at alle navnene er knyttet til kjente pedagogiske tenkere og reformatorer: Dewey, Froebel, Freire, Mead, Montessori, Neill, Pestalozzi. Dette signaliserer at stedet identifiserer seg med en pedagogisk virksomhet og et pedagogisk program, som dels skjer innenfor Lasell Villages egen campus, men som i stor utstrekning også er knyttet til samarbeidet med Lasell College.

Lasell College ligger i nær gangavstand til Lasell Village, slik at det er vanskelig å skille de to institusjonene fra hverandre bygningsmessig. Colleet ble presentert som en forholdsvis liten "...coeducational, professionally orientated liberal arts institution, which offers a first-of-its-kind master's degree program with a concentration in elder care management". Her fikk vi møte tre av de professorene som var spesielt engasjert i samarbeidet og det pedagogiske programmet ved LasellVillage. Det ble

også vist til programmets omfang. For høsten 2010 var det tilbud om 24 forskjellige kursprogram. Som eksempel kan nevnes: "The Hows and Whys of Mathematics", "Let's Talk Politics", "The Examined Life: Ethics in Democracy", "Drinking, Drunkenness, and Alcoholism" (ved de to damene som orienterte oss om det å bo på stedet), "Translate Your Memories", "International Folk Dance", "Understanding Modern Art" og "History of Jazz".

Det følger mange rettigheter, men også en del forpliktelser, med det å være beboer og bruker av LasellVillage. En får også status som student. Dette kommer til uttrykk i følgende utsagn om "Living and Learning" ved Lasell Village: "Just as students at Lasell College pursue learning as priority in their lives, Village residents are required to meet specified educational requirement. Residents will complete minimum 450 hours of learning. The Dean of Lasell Village assists each resident in developing a personal learning plan..." Det blir vist til et bredt spekter av tiltak som kan fylle en slik plan: undervisning, veiledning, deltakelse i seminarer, diskusjonsgrupper og organisasjonsarbeid ved og utenfor Lasell Village. Ikke minst de "intergenerasjonelle" kursene ved Lasell College står sentralt i denne sammenhengen.

Ved Lasell College er det et eget program for "Research on Aging and Intergenerational Studies". Denne virksomheten er lagt til et eget forskningssenter (Fuss Center, Lasell College). I en kort rapport fra dette senteret er erfaringene fra de "intergenerasjonelle" kursene oppsummert slik: "Respondents reported that participation in intergenerational activities with college students provided an opportunity for reflection of their own life experiences through discussions and informal conversations. Participants valued sharing their knowledge and experience with younger generation in an effort to help them. Conversely, others appreciated the opportunity to learn from college students by hearing a different perspective on a discussion topic. They valued the students' assistance with an older generations attempt keeping up with change."

Boston University

Det var også Øyvind Tutvedt som hadde tilrettelagt kontakten med Boston University, School of Social Work. Formålet med vårt møte her var først og fremst informasjon om utdanning og forskning i eldreomsorgen. En spesiell side ved dette besøket var at Øyvind Tutvedt hadde tatt graden Master of Social Work her i 1964, og Per Østerud hadde vært student ved Boston University, School of Education, i 1960.

Boston University (BU) ligger midt i byen, ved Charles River, rett overfor de andre store universitetene, Harvard og MIT. Vi møtte et universitet som hadde gjennomgått en stor utvikling. I dag har BU omkring 32 000 studenter og bygningsmassen er nesten ikke til å kjenne igjen fra 60-åra. Omkring det gamle universitetssenteret, med den store kirken som midtpunkt, var det grodd opp en betydelig bygningsmasse med høyhus. I tillegg var mye av den gamle, treetasjes rekkehusbebyggelsen i gatene nedover mot sentrum tatt i bruk til kontorer, undervisning og boliger for studenter.

12 000 studenter bor på campus, slik at universitetet blir som en egen bydel. Det heter også at BU har "Urban Focus", samtidig som det internasjonale islettet er stort. Studentene kommer fra 135 land, og det fins "study abroad"-programmer i 20 land.

Sosialarbeiderutdanningen ved BU er omfattende: Master of Social Work, Dual Degree in Social Work and Public Health, Dual Degree in Social Work and Education og Interdisciplinary Social Work Sociology Doctorate (PhD). Dessuten fins det en rekke Certificate-programmer, blant annet programmer knyttet til eldreomsorg.

Vi møtte noen av lederne ved The Institute for Geriatric Sosial Work. De var alle opptatt av den demografiske revolusjon som ville komme og av at det som en følge av eldrebølgen, måtte utdannes nye grupper av sosialarbeidere. I løpet av 30 år ville USA ha dobbelt så mange over 65 år, og om 15 år ville det være bruk for 60 000 sosialarbeidere med spesialisering i eldreomsorg. Instituttet ønsket å styrke eldreomsorgen gjennom innovativ utdanning, fagutvikling og forskning. Dette er formulert slik: "A challenge exists to create and promote continuing professional education that provides practitioners with a meaningful agency learning experience that is skill-based, incorporates the latest in theory and research, and is affordable and accessible." Det ble samtidig understreket at det er gjennom feltarbeid den profesjonelle identiteten i sosialt arbeid tar form og de grunnleggende elementene i kompetansen – "knowledge, values and skills"- blir satt på prøve. Det er neppe overraskende at vi kjente igjen disse problemstillingene.

Dette instituttet hadde også en egen utdanningsmodell, Geriatri Education Model. Det ble kalt Lowy-GEM-kurset og hadde fått sitt navn etter professor Lous Lowy (1920–1991). Han var en tsjekkisk jøde som satt i tysk konsentrasjonsleir, overlevde, emigrerte til USA og ble en profilert lærer og forsker ved BU. Professor Lowy underviste også i Europa og besøkte Norge et par ganger, en gang for å lede et seminar om sosialarbeiderutdanningen ved HiO.

Noe av det spesielle ved Lowy-GEM-kurset er at det tar utgangspunkt i det å gi innsikt i de eldres hverdag, deres livssituasjon og familie, og selvsagt i de institusjonene som eldreomsorgen virker gjennom. Programmet har knyttet til seg 14 helse- og sosialinstitusjoner der studentene har praksis og veilederne deltar i seminarer en gang i måneden. Etter dette studieåret, med utgangspunkt i feltarbeidet, kan studentene ta andre kurs om aldring, for eksempel: "Clinical Practice with Older Adults" og "Social Policy and Programs on Aging". Etter eksamen gis det tilbud om veiledning innen arbeidsmarkedet på feltet. Det ble også redegjort for nettbaserte "Online Training Programs". Utgangspunktet her var dels den ventede eldrebølgen og de utfordringene som følger med, dels behovet for å trekke inn ny arbeidskraft og utdanne nye grupper av befolkningen. Dette var kurs som kunne tas enkeltvis eller kobles sammen og fullføres til "Certificate in Aging" (se: www.bu.edu/igsw).

Oslo, den 2. februar 2011-02-02

Per Østerud

Øyvind Tutvedt

Thor Skott Hansen